ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 47. Årgang . Nummer 3 . 1973

Munksgaards Forlag . København 1973

ØKONOMI OG POLITIK

47. årgang nr. 3 1973

Indhold

Niels Bjørn Hansen: Forholdet mellem Nationalbanken og staten 217

Jens Lunde: Den samfundsøkonomiske betydning af idrætsudøvelse – teoretisk belyst 232

Jens-Jørgen Jensen: Tyskland Socialistiske Enhedsparti 247

Den danske økonomiske situation 274

Politisk kronik 283

Kvartalsskrift
udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag . København 1973

FORFATTERNE

Niels Bjørn Hansen, cand. scient. pol., højskolelærer.
Jens Lunde, cand. polit.
Jens-Jørgen Jensen, Forskningsmedarbejder, Sydjysk Universitetscenter.

Den økonomiske oversigt udarbejdes af sekretær, cand. polit. **Palle** Mikkelsen, Budgetministeriet. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. C. Lind.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 60 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 18 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Økonomisk konsulent, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN, tlf. (01) 13 11 11. Selskabets formand: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN. Redaktionsudvalg: Afdelingsleder, cand. polit. BODIL NYBOE ANDERSEN, professor H. P. CLAUSEN, lektor, cand. mag. KNUD LARSEN, professor MOGENS PEDERSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 14. december 1973.

Forholdet mellem Nationalbanken og Staten

Niels Bjørn Hansen

Indledning

Danmarks Nationalbank hører til de organer, som man traditionelt karakteriserer som selvstændige offentlige organer. Det karakteristiske ved disse organer er, at de er placeret udenfor det sædvanlige administrative hierarki, har en chef og en kollegial bestyrelse [1].

Danmarks Nationalbank er ud fra mange synsvinkler interessant at arbejde med. Først og fremmest på grund af omfanget af bankens økonomisk politiske betydning, men også på grund af den særlige organisationsform, hvor beføjelserne til at handle er fordelt på en række organer, som nærmere er opregnet i loven [2].

Loven opregner flere organer, som beføjelserne er fordelt på: Nationalbankens direktion, bestyrelse, repræsentantskab og regeringen (den kgl. bankkommissær). Vi ved imidlertid meget lidt om, hvorledes magten er fordelt på disse organer, og om der bag betegnelsen selvstændigt offentligt organ gemmer sig en reel selvstændighed. Enkelte pengehistoriske værker [3] har beskæftiget sig med spørgsmålet, men hovedsigtet i disse værker har primært været et andet, nemlig det økonomisk historiske. Jeg har derfor fundet det væsentligt at forsøge en sammenfattende beskrivelse af udviklingen i magtfordelingen mellem nationalbank og regering og af magtforholdene, sådan som de tegner sig ved indledningen til 70–erne.

Vanskelighederne er imidlertid store. Af kildemateriale findes i og for sig kun Erik Hoffmeyers Dansk pengehistorie bind 2, periodiske publikationer fra Danmarks Nationalbank samt Folketingstidende. Vil man grave dybere, er det nødvendigt at skabe materialet selv. Jeg har derfor forsøgt at skabe et materiale ved i sommeren 1972 at foretage en række interviews med personer, der har deltaget i de pengepolitiske beslutninger i bestyrelse, repræsentanskab, direktion, centraladministration og regering. Disse interviews måtte naturligvis være fortrolige. Der vil derfor i det følgende ikke være henvisninger til disse interviews, men beskrivelsen og analysen bygger i høj grad på det materiale, som blev skabt gennem disse.

1. Poul Meyer: De statslige erhvervsvirksomheders organisation p. 12 første afsnit.
2. Lov nr. 116 af 13. april 1936 med senere ændringer ved lov nr. 166 af 13. april 1938 og lov nr. 88 af 15. marts 1939.
3. Dansk Pengehistorie bind 1–3. Danmarks Nationalbank 1968.

I min analyse af det pengepolitiske system og relationerne mellem det pengepolitiske systems organer var også repræsentantskab og bestyrelse inddraget. Det viste sig imidlertid, at disse organers rolle stort set var begrænset til at modtage information og til beslutninger vedrørende interne administrative forhold i Nationalbanken, og i det væsentlige uden større betydning for de store pengepolitiske afgørelser [4].

I det følgende vil derfor alene forholdet mellem Nationalbankens direktion og regeringen blive beskrevet. Det følgende er disponeret i en historisk beskrivelse af forholdet mellem direktion og regering, en beskrivelse af det aktuelle forhold mellem direktion og regering ved anvendelsen af en række pengepolitiske midler og endelig en sammenfattende konklusion.

Historisk

Der har i hele det 20-ende århundrede været forskellige former for kontakter mellem Nationalbanken og Staten. Men først ved valutaloven i 1931, hvorved guldindløselighedspligten for Nationalbanken ophævedes, sker der en nærmere karakteristik af forbindelsen mellem direktion og regering. Medens den hidtil havde været uformel, kommer der i og med denne lov en forpligtelse til kontakt og samstemmighed på visse områder. Det hedder nemlig i loven, at Nationalbanken skal forpligtige sig til, »at handle i overensstemmelse med den kongelige bankkommissær med hensyn til bankens handel med valuta og de dermed i forbindelse stående forhold [5].« Under behandlingen i Folketinget blev der boret nærmere i, hvad udtrykket handle i overensstemmelse med dækkede af områder, og det blev herunder fastslået, at det i hvert fald ikke dækkede fastsættelse af diskontoen. Hermed var, for at bruge Hoffmeyers ord, scenen gjort klar til de følgende års samarbejde mellem regering og Nationalbank [6].

Næste trin er 1936-loven som stadig er gældende og er basis for de eksisterende relationer. Nationalbanken havde før 1936 været en privat bank ejet af et aktieselskab [7]. Den nugældende lov betyder, at Nationalbanken får status som en selvejende institution, ligesom forholdet til regeringen bliver nærmere reguleret. Regeringens forbindelse til Nationalbanken sker igennem den kgl. bankkommissær, hvis opgave det bl. a. er at føre tilsyn med banken, at føre forsædet i repræsentantskabet. Den kgl. bankkommissær har ret til at deltage i bestyrelsesmøderne, og skal være til stede når afgørelser af

4. For en nærmere beskrivelse af bestyrelse og repræsentantskab samt metodespørgsmål henvises til min specialeafhandling Forholdet mellem Nationalbanken og Staten, hvorfra det følgende er et uddrag. Afhandlingen findes på Institut for Statskundskab ved Århus Universitet.
5. Lov nr. 238 af 29. september 1931.
6. Erik Hoffmeyer: Pengehistorie p. 167.
7. Lov nr. 116 af 13. april 1936.

særlig vidtgående karakter træffes med mindre han på forhånd er orienteret om, at sagen skal behandles på mødet [8]. Forbindelsen mellem de afgørende organer: direktion og regering foregår imidlertid stadig uformelt.

Det må antages, uden at det kan anses for bevist, at der omkring alle væsentlige pengepolitiske afgørelser har været kontakt mellem Nationalbankens direktion og regeringen. Kontaktens karakter har naturligvis været forskellig lige fra orientering om beslutninger til mere forhandlingsprægede former, men meget tyder på, at Nationalbankens direktion i dette spil har haft den lange ende af rebet. Meget ved vi ikke, men i Dansk Pengehistorie røbes dog nogle episoder fra efterkrigstiden, som kan sandsynliggøre dette. Da den danske krones kurs i 1946 skulle fastsættes og meddeles den internationale valutafond, viste der sig ret så afgørende modsætninger mellem den siddende regering og nationalbankens direktion. Ifølge valutaloven af 1931 skulle Nationalbankens direktion på dette område handle i overensstemmelse med den kongelige bankkommissær, eller for at sige det på en anden måde i overensstemmelse med den siddende regering. Den siddende regering var en venstreregering og en mindretalsregering og var af hensyn til landbruget interesseret i at få fastsat en lav kronekurs, der derved ville få flere kroner hjem for hvert engelsk pund, der indtjentes ved eksporten af landbrugsvarer.

Da regeringen på dette spørgsmål var i mindretal, måtte den finde sig i, at der blev fastsat en kurs, som ikke indebar en devaluering. Regeringen ønskede imidlertid at holde spørgsmålet åbent, således at man ved eventuelle senere forhandlinger med Den internationale Valutafond kunne foretage en devaluering. De konservative og socialdemokraterne var helt på linje med Nationalbankdirektør Bramsnæs, som i kategoriske vendinger slog til lyd for at fastholde kronekursen. Resultatet blev, at regeringen efter pres fra Nationalbanken om en endelig afgørelse af spørgsmålet forhandlede med partiformændene og frafaldt kravet om at holde spørgsmålet åbent og akcepterede den anmeldte foreløbige kurs som endelig. I forbindelse med denne sag udtalte Thorkild Kristensen, daværende finansminister, bl. a. »Det forekommer mig principielt noget betænkeligt, at et udøvende organ driver politisk propaganda ved at offentliggøre de indstillinger til den pågældende minister, som banken har afgivet; men vi er jo her i landet liberale, og jeg skal derfor ikke komme nærmere ind derpå« [9].

Det er klart, at der i denne situation er en forbindelse mellem direktion og regering. Man orienterer gensidigt hinanden om synspunkter og forhandler om løsninger. Men uagtet, at det er et område, hvor Nationalbankens direktion skal handle i overensstemmelse med den siddende regering, gør den det ikke. At der ikke var flertal i folketinget for venstreregeringens devalueringsønsker er i denne forbindelse underordnet. Direktionen presser suverænt sit

8. Reglement for Nationalbanken af 20. marts 1942 § 7.
9. Erik Hoffmeyer: Dansk Pengehistorie p. 255–57.

stanpunkt igennem imod den siddende regerings mere eller mindre bevidst udtalte ønsker.

I 1950, da Nationalbankens direktion henvendte sig til regeringen med ønske om en diskontoforhøjelse, stillede situationen sig på lignende vis. Direktionen ønskede en forhøjelse af diskontoen med 1 %. Regeringen ønskede dispositionen udsat en måneds tid for eventuelt i stedet at tage finanspolitiske initiativer. Subsidiært ønskede regeringen offentliggørelsen udsat nogle dage. Resultatet blev 4 dage senere en diskontoforhøjelse fra $3^1/_2$–$4^1/_2$ % [10].

De uforpligtende orienteringer har nok været et karakteristisk træk i relationerne mellem Nationalbankens direktion og regeringen langt op i 50-erne. Under trekantregeringen begynder kontakten imidlertid at antage mere formelle former. Indtil trekantregeringen var praksis den, at fx. diskontoændringer blot blev meddelt regeringen, når den endelige beslutning var taget i Nationalbanken af direktionen, således at den kgl. bankkommissær i hast måtte sammenkalde de økonomiske ministre for at orientere om beslutningen og drøfte hvilken holdning regeringen skulle indtage overfor direktionens beslutning. Anden mødevirksomhed med orientering og meningsudveksling mellem direktionen og regeringen forekom, men ikke regelmæssigt og formaliseret. I 1957–58 indførtes imidlertid en ny praksis med et månedligt møde mellem direktionen og regeringen.

Møderne var på ingen måde besluttende. Man orienterede hinanden, men grænsen mellem orientering og beslutning er flydende. Det udviklede sig let til bemærkninger om, hvad der burde gøres i konkrete situationer, men den formelle beslutning blev altid overladt til Nationalbanken. Det var imidlertid ikke blot forhold, som hørte under Nationalbankens resort, der blev drøftet. Også spørgsmål, som selvstændigt skulle afgøres af regeringen eller folketinget, kunne blive forelagt på møderne, for at ministrene kunne erfare en kvalificeret opinions holdning til påtænkte foranstaltninger. Man kan sammenfattende karakterisere den relation som indførtes i årene 1957–58 som en gensidig orientering med de formål at få reaktioner på påtænkte foranstaltninger, inden de indførtes. Man sådanne orienteringer fører let drøftelser med sig, som gør at situationen på møderne minder om en forhandling og senere beslutning.

Regeringen har imidlertid nok ikke på alle områder været tilfreds med sine muligheder for at påvirke Nationalbankens direktion. Især på ét område – køb og salg af værdipapirer – var der i slutningen af 50-erne konflikter mellem direktionen og trekantregeringen. Det var jo netop i den periode tredjeprioritetsinstitutterne blev oprettede, og den stigning i obligationsudbuddet, som disse forventedes at medføre, krævede, hvis man ikke skulle acceptere stigende rente, øgede køb af obligationer. Dette var baggrunden for, at regerin-

10. Erik Hoffmeyer: Dansk Pengehistorie p. 275 f.

gen forsøgte selvstændigt at erhverve sig ret til at købe og gensælge værdipapirer i lov om boligbyggeri [11].

I lovforslaget havde man indføjet en bestemmelse om, at finansministeren kunne købe og gensælge obligationer. Om dette sagde finansministeren ved forelæggelsen blot: »For at afbøde eventuelle vanskeligheder er der forskellige forslag, hvoraf jeg nævner, at der tillægges finansministeren bemyndigelse til opkøb og gensalg af obligationer med henblik på at sikre stabile finansieringsvilkår i byggeriet« [12].

Nationalbanken protesterede heftigt over for folketingsudvalget for at bevare sin eneret til at føre open market police. I en skrivelse til det folketingsudvalg, som behandlede lovforslaget hævdede bankens direktion bl. a.: »at det efter bankens opfattelse er en uholdbar situation, hvis der samtidigt med at Nationalbanken må købe og gensælge obligationer ud fra en generel vurdering af den økonomiske situation gives et andet organ adgang til at foretage sådanne operationer alene ud fra hensynet til at give boligbyggeriet stabile finansieringsvilkår« [13]. Nationalbankens holdning deltes af flere ordførere i Folketinget og bestemmelsen blev ændret således, at finansministeren forud for køb og salg af obligationer skulle rådføre sig med Nationalbanken, og endvidere blev bemyndigelsen begrænset til 3 år med udløb den 1. april 1963. Bemyndigelsen blev aldrig benyttet og er ikke gentaget [14].

Praksis var under trekantregeringen, at regeringen blev underrettet om hovedlinjerne i Nationalbankens open market policy. Regeringen var imidlertid gennemgående indstillet på en langt stærkere anvendelse af dette middel end Nationalbankens direktion. På et tidspunkt under trekantregeringen var modsætningen i holdning så stærk, at regeringen samtidigt med at Nationalbankens solgte obligationer, valgte at sætte postgiroens midler ind i sin egen open market policy ved at købe obligationer for et ret stort beløb. Kontroversen sivede ud og dannede i Folketinget baggrund for et spørgsmål fra den konservative Poul Møller som bl. a. udtalte: »Det er imidlertid nu blevet offentliggjort, at vel har staten ikke opkøbt obligationer, hvad den heller ikke havde hjemmel til, men derimod har postgiroen, som ligger inde med betydelige midler, der henstår i Nationalbankens, anvendt et meget stort beløb 30–40 mill. kroner til opkøb af obligationer på samme tidspunkt, som Nationalbanken solgte obligationer, eller i umiddelbar forlængelse af Nationalbankens salg, hvorved obligationskurserne steg.« Finansministeren Viggo Kampman svarede bl. a.: »Når det ærede medlem spørger mig, om jeg før dette obligationskøb har rådført mig med Nationalbanken, må jeg sige, at dette har ikke været tilfældet. Det har vi i og for sig aldrig gjort. National-

11. Lov om boligbyggeri nr. 356 af 27. december 1958.
12. Folketingstidende 1958/59 sp. 70.
13. Nationalbankens beretning 1958 p. 29.
14. Lov om boligbyggeri nr. 245 af 8. juni 1967.

banken henvendte sig til os – hvad der er meget naturligt; de ser jo afregningerne fra postgirofonden om dette obligationskøb – og så talte vi om det, og da vi så, at købet påvirkede markedet, standsede vi det.« Poul Møller: »I den anledning vil jeg gerne spørge den højtærede finansminister, om han vil være enig med mig i, eller han kan give tilsagn i Folketinget om, at han i fremtiden ved lignende obligationskøb for statsejede midler eller for statsfonds vil rådføre sig med Nationalbanken, der skal pleje obligationsmarkedet her i landet?« Finansministeren svarede undvigende: »Der er jo så mange statsinstitutioner, der køber obligationer fra tid til anden, og at forhandle med Nationalbanken om enhver transaktion på dette område, tror jeg ikke vil være hensigtsmæssigt. M. h. t. postgirofonden har vi aftalt med Nationalbanken, at købene skal foregå mere jævnt i fremtiden« [15].

Det fremgår klart, at der i de to tilfælde har været en ret så alvorlig konflikt mellem direktionen og regeringen. Resultatet blev imidlertid en aftale mellem direktionen og regeringen om størrelsen af Nationalbankens obligationskøb.

I et videre perspektiv blev resultatet af konflikterne mellem direktion og regering i trekantregeringens tid den samarbejdsmodel, som i grove træk stadig er gældende, og som i det følgende vil blive nærmere beskrevet. Grundtrækkene i denne samarbejdsmodel er, at vel er det Nationalbankens direktion, som skal træffe beslutningerne eller udføre dem, men forud for dispositionernes iværksættelse skal der en orientering og drøftelse til i enten et ordinært eller ekstraordinært topmøde. Medvirkende til og især daterende denne udvikling er Hartogsohns død og Svend Nielsens afgang.

Aktuelt

Den måde hvorpå samarbejdet mellem Nationalbankens direktion og regeringen foregår på i dag er naturligvis et produkt af en lang historisk udvikling. Indledningsvis må det fastslås, at Nationalbankens kompetence på det pengepolitiske område – som er nøjere reguleret ved 1936-loven – er afledt af lovgivningsmagtens kompetence. Denne kompetence vil til enhver tid kunne udvides eller indskrænkes i det omfang, der i folketinget vil kunne skaffes flertal for det. Men netop det forhold, at den samarbejdsmodel, som har været gældende i 60-erne og op til i dag er produkt af en historisk udvikling har skabt en række traditioner og forventninger om kompetencefordelingen, som sætter grænser for en regerings muligheder for ændring i samarbejdsmodellen. I den offentlige bevidsthed har Nationalbanken en stilling som en meget uafhængig institution, et forhold som berettiges af, at den nok blandt de aktuelt virkende offentlige institutioner er den som rent faktisk besidder den største uafhængighed. Og denne uafhængighed vogtes. Vel ikke først og

15. Folketingstidende 1959/60 sp. 4028 ff.

fremmest af Nationalbanken selv. Langt snarere af indflydelsesrige folk fra bankerne, fra kreditforeningerne og fra forsikringsselskaberne, og af de borgerlige partier i folketinget. Et forsøg på at ændre den eksisterende Nationalbankordning ville da også nok støde på en meget kompakt modstand fra disse kredse og dermed fra en række af dagbladene.

Et af de punkter hvor historien klart præger de eksisterende forhold mellem direktion og regering er i forberedelsen. Det forhold, at Nationalbanken i hvert fald tidligere var en praktisk talt uafhængig institution i forhold til regeringen medførte, at det samarbejde som fandt sted var mellem ligemænd. Det skete, at Nationalbanken fandt anledning til at rådføre sig med regeringen, men regeringen indtrådte altid i disse drøftelser med det udgangspunkt, at initiativet og beslutningsretten tilkom Nationalbankens direktion. Med dette som udgangspunkt har man bevæget sig henimod den eksisterende situation, hvor hovedreglen stadig er, at det er direktionen som oplyser sagerne, kommer med udspillene og møder velforberedte, medens ministrene i hovedsagen møder uden anden forberedelse end baggrunden som minister. Dette forhold er naturligvis i høj grad med til at bestemme relationen mellem Nationalbankens direktion og regeringen.

Det blev ovenfor slået fast, at Nationalbanken afleder sin kompetence fra lovgivningsmagtens kompetence. Dette forhindrer imidlertid ikke, at der er områder, hvor Nationalbankens kompetence gennem nationalbankloven er en enekompetence, medens andre områder ville kunne reguleres gennem lovgivningsinitiativ fra regeringens side i Folketinget uanset den gældende nationalbanklov. Dette spiller en rolle for relationen mellem direktionen og regeringen. I det følgende vil denne relation blive nærmere karakteriseret ved anvendelsen af en række pengepolitiske midler. Den karakteristik der gives dækker forholdene som de må antages at have været i 60-erne og dermed også inden for genkendelige rammer aktuelt.

Diskontoændringer

»Direktionen fastsætter diskontoen af veksler og renten af lån. Når direktionen ønsker at foretage forandringer i diskontoen, skal den derom give meddelelse til den kgl. bankkommissær og finansministeren, som er berettiget til personlig eller ved delegeret at deltage i forhandlingen dog uden at have stemme ved afgørelsen« [16].

Formelt er sagen helt klar. Det er direktionen der fastsætter diskontoen. Men man drøfter altid diskontoændringer med den kgl. bankkommissær. Ofte er den udvikling, der ligger til grund for diskontoændringer af en så objektiv iagttagelig karakter, at der ikke gives mulighed for uenighed, men der kan naturligvis være forskellige opfattelser af, hvornår en diskontoændring skal sættes i værk.

16. Reglement for Nationalbanken af 20. marts 1942, § 25.

Det er normalt Nationalbanken, der kommer med udspillet om diskontoændringer overfor regeringen, og i hvert fald tidligere gav disse udspil anledning til omfattende diskussion. Det kan jo ofte være sådan, at hvor en faktisk stedfunden økonomisk udvikling entydigt peger på en diskontoændring, og Nationalbanken argumenterer ønsket om diskontoændring med denne udvikling, kan regeringen af politiske grunde ønske dispositionen udsat. I sådanne tilfælede kan resultatet af drøftelserne gå på tværs af regeringens ønsker. Enten på den måde at regeringen akcepterer for at undgå at afsløre uenighed overfor offentligheden, eller lader Nationalbankens direktion meddele diskontoændringen for bagefter at kommentere denne negativt eller i hvert fald betone, at det er en afgørelse truffet af Nationalbankens direktion og på dennes ansvar.

Det er utvivlsomt retten til at ændre på diskontoen, som mest tilnærmer sig en enekompetence for Nationalbankens direktion. Og det er ved diskontoændringer at Nationalbanken har den største både formelle og reelle selvstændighed. Normalt er der ikke konflikter mellem regeringen og Nationalbanken om diskontoændringer, men i tilfælde af konflikter vil Nationalbanken utvivlsomt på dette område kunne handle suverænt. Et par eksempler på, at dette er tilfældet, har vi fra parlamentariske tomrumssituationer, d. v. s. perioderne mellem udskrivelse af valg og dannelse af ny regering. Den 22. september 1953 – på valgaftenen – nedsatte direktionen således diskontoen fra 5 til 4½ %. Den 18. december 1967 forhøjede direktionen diskontoen fra 6½ til 7½ %. Den socialdemokratiske regerings kriselovsforslag var nedstemt den 15. december og valget fandt først sted den 23. januar. Det må antages, at Nationalbanken i disse tilfælde har underrettet regeringen om ændringerne, men hvorvidt regeringen har underrettet partiformændene kan ikke konstateres på baggrund af det foreliggende materiale. I hvert fald diskontoforhøjelsen i 1967 gav anledning til kritik af Nationalbanken fra oppositionspartierne; man talte om karaktergivning til de politiske partier. Det er langt fra udelukket, at direktionen i sådanne parlamentariske tomrumssituationer handler med øget grad af selvstændighed og føler sit ansvar for den pengepolitiske udvikling forstærket. Det er jo iøvrigt ganske praktisk, når de politiske myndigheder ikke kan handle.

Valutapolitik

På valutaområdet stiller situationen sig stort set lige så klart. Allerede den 29. marts 1931 vedtog rigsdagen forgængeren for den lov, som stadig regulerer forholdet på området [17]. Denne lov fritager Nationalbanken for forpligtelsen til at indløse bankens sedler med guld og forpligter samtidigt Nationalbanken til at handle i overensstemmelse med den kgl. bankkommissær med

17. Lov nr. 372 af 23. december 1964 om valutaforhold m. m.

hensyn til bankens handel med valuta og de dermed i forbindelse stående forhold. Retningslinjerne for valutapolitikken skal ligeledes fastsættes efter forhandling mellem Nationalbanken og den kgl. bankkommissær. Det blev ved lovens vedtagelse slået fast, at det blot var på valutaområdet, at Nationalbanken skulle handle i overensstemmelse med regeringen og ikke på andre områder f. eks. ved diskontoændringer [18]. Uagtet, at der en enkelt gang har været lidt slinger i valsen [19] er det nu klart, at det er regeringen, der er bestemmende m. h. t. valutakursændringer og anden form for valutapolitik. Nationalbankens direktion fungerer som sagkyndig og administrerende og deltager i forhandlingerne med regeringen forud for den endelige beslutning, ligesom den kommer med udspil. Men den endelige beslutning ved valutakursændringer og anden form for valutapolitik træffes af regeringen ofte efter rådslagning med partiformændene i Folketinget.

Køb og salg af værdipapirer

Ved køb og salg af værdipapirer, eller for at bruge fagterminologien open markets operations, forstår man det forhold, at Nationalbanken gennem køb og salg af obligationer og evt. andre værdipapirer henholdsvis udvider og indskrænker den pengemængde, der er til rådighed for den private sektor.

Årene fra 1957 har været præget af en kraftig stigning i obligationsudstedelsen. Finansiering igennem kredit- og hypotekforeninger spiller således både i boligsektoren og i det private erhvervsliv en stigende rolle. Noget af baggrunden for denne stigning i obligationsudstedelsen er statens tilbagetrækning fra boligfinansieringen. Obligationsudstedelsen er således steget fra 0,5 mldr. kr. i 1957 til 4,4 mldr. kr. i 1967. Det er klart, at en så kraftig stigning i obligationsudstedelsen stiller krav om nye efterspørgere, hvis den ikke skal ledsages af en meget stærkt stigende rente. Et karakteristisk træk i perioden har da også været både en stærkt stigende rente og samtidigt stærkt stigende støtteopkøb fra Nationalbankens side [20]. Regeringens mulighed for at påvirke renteudviklingen på obligationsmarkedet er i hovedsagen bestemt af dens mulighed for igennem samarbejdet med Nationalbanken at få dennes direktion til at købe og sælge obligationer. Regeringen kan jo imidlertid også benytte Overformynderiet, Postgiroen og ATP-fondets midler til at påvirke renteudviklingen. Endelig kunne man tænke sig, at regeringen gennem lovgivningen forsøgte at få en selvstændig ret til at købe og gensælge obligationer.

Som omtalt ovenfor [21] var regeringen i en periode i slutningen af 50-

18. Erik Hoffmeyer: Dansk Pengehistorie p. 166 note 2.
19. Jævnfør foran om anmeldelse af valuta til den internationale valutafond.
20. Sten Leth Jeppesen: Kapitalmarkedets udvikling gennem 10 år. København 1969, pp. 40–50 og 139–45.
21. Jævnfør foran om spekulation med postgiro og Lov om boligbyggeri.

erne, hvor stigningen i obligationsudstedelsen tog fart, utilfreds med sine muligheder for at påvirke renteudviklingen, både den langsigtede og den daglige, og forsøgte at få en selvstændig kompetence til at opkøbe og gensælge obligationer i lov om boligbyggeri. Ydermere indledte regeringen en selvstændig open market policy ved hjælp af postgiroens midler. Konflikten endte imidlertid med, at man fik en aftale med Nationalbanken om størrelsen på obligationskøbene. Tilsyneladende har denne aftale fungeret udmærket. I hvert fald er bestemmelsen om, at finansministeren efter forhandling med Nationalnalbanken kunne købe og sælge obligationer ikke gentaget i lov om boligbyggeri nr. 245 af 8. juni 1967. I 60-erne har praksis været, at der har været fastlagt en linje for Nationalbankens køb og salg af obligationer. I midten af 60-erne var praksis således, at Nationalbanken skulle købe obligationer for et beløb, som svarede til det beløb, som regeringen overbalancerede budgettet med, for at undgå at påvirke den samlede likviditet. Man har fra tid til anden drøftet størrelsen på disse køb mellem direktion og regering, og der har været fastlagt en linje. Såfremt denne linje blev fraveget væsentligt i Nationalbankens praktiske virksomhed krævede det nye drøftelser. Da Nationalbanken af regeringen betragtes som særlig sagkyndig på kursudviklingen, er det som oftest den, som er kommet med oplæget, og der er ingen tvivl om, at den holdning direktionen møder med på baggrund af sin viden om kursudviklingen, har stor vægt i forhold til regeringen. På den anden side har man jo lov at gætte på, at det forhold, at regeringen kan tage et lovgivningsinitiativ på området og selvstændigt regulere det giver den overvægten i samarbejdet, således at den effektivt har mulighed for at få sin holdning igennem. Eksemplet med lovgivningsinitiativet i slutningen af 50-erne, som efterfulgtes af en aftale på området synes klart at antyde dette.

Et særligt problem er de selvstændige eller regeringsdominerede fond. Efterhånden som disse fonde og iøvrigt også postgirokontoret opsamler større og større pengemasser, vil de naturligvis igennem fortrinsvis køb kunne påvirke om ikke den langsigtede så dog den daglige renteudvikling. Vi har set, hvorledes regeringen gennem sin magt over postgiroen har forsøgt at påvirke den daglige renteudvikling. Noget sådant forekommer ikke mere. I øjeblikket er det således, at købene for den Sociale Pensionsfond administreres af Nationalbanken, så der er ingen problemer. Postgiroen bestemmer selv hvilke papirer den vil have, men lader Nationalbanken ordne det praktiske. ATP, som jo har en selvstændig bestyrelse, er nok den mest selvstændige af disse fonds. Man må formode, at dens ledelse ind i mellem har udskudt køb i forventning om kursfald og således har spekuleret, men om nogen selvstændig indsats for at påvirke renteudviklingen, har der næppe under nogen omstændigheder været tale. Iøvrigt er der hyppigt kontakt mellem Nationalbanken og ATP om købenes fordeling tidsmæssigt.

Obligationsrationeringen

Det er foran [22] nævnt, hvorledes slutningen af 50-erne og 60-erne har været præget af en kraftig stigning i obligationsudstedelsen. Regeringens mulighed for i en sådan periode at påvirke renteudviklingen består da i enten at sætte ind på købersiden, ved støtteopkøb gennem Nationalbanken, således som det også rent faktisk fandt sted i stigende omfang, eller ved at regulere udbuddet. I 1965, da udstedelsen af obligationer var særdeles kraftigt og hvor Nationalbanken foretog sine hidtil mest omfattende støtteopkøb [23] besluttede regeringen at sætte ind på udbudssiden. Man forsøgte først gennem Nationalbanken at få en frivillig ordning med de obligationsudstedende institutter – altså kredit- og hypotekforeninger – om begrænsninger i deres samlede udlån. Det var helt afgjort regeringen, som kom med udspillet. Nationalbanken var næppe særlig lun på forslaget. Baggrunden for at regeringen kunne få Nationalbanken til at gennemføre forhandlingerne var nok, at den ellers ville kunne regulere området ved lov. Der kom rent faktisk også et lovforslag. Den 1. juni 1965 fremsatte finansminister Henry Grünbaum i folketinget et lovforslag om en midlertidig regulering af obligationsudstedelsen. Årsagen var at forhandlingerne mellem Nationalbanken og de obligationsudstedende institutter ikke i første omgang havde ført til noget resultat. Regeringen ønskede med lovforslaget at lette Nationalbankens forhandlinger med institutterne. Det spillede her en rolle for den styrke, hvormed Nationalbanken kunne indgå disse aftaler, at et flertal i folketinget bestående af SD, SF, RV og LC ved førstebehandlingen stillede sig bag forslagene. Nu kom der gang i forhandlingerne. En aftale blev afsluttet mellem Nationalbanken og de obligationsudstedende institutter. Af to onder valgte Kredit- og hypotekforeninger det mindste. Og nu hvor aftalen var i hus kunne lovforslaget bortfalde. Hovedprincippet i aftalen var fastsættelsen af en procentsats, som angav, hvor meget man måtte udlåne i fremtiden med 1965 som basisår. Aftalerne indebar imidlertid ikke blot en sådan kvantitativ begrænsning, men tillige en prioritering af de forskellige formål, således at for eksempel boligbyggeri og landbrug ramtes lempeligere af begrænsningen [24].

Nationalbanken følte hele tiden, at det var en regulering, som var indført på regeringens initiativ og derfor også på dennes ansvar. Ved de ændringer, som fandt sted i procentsatserne for de forskellige udlånsformål frem til ordningens faktiske ophævelse i august 1968, var det da også regeringen, som kom med udspillet i hovedsagen. Nationalbanken opfattede administrationen

22. Jævnfør afsnit om køb og salg af værdipapirer.
23. Nettotilgang af obligationer 1964: 4,3 mldr., 1965: 6,9 mldr. og 1966: 5,0 mldr. Støtteopkøb fra Nationalbanken 1964: 0,4 mldr., 1965: 1,3 mldr. og 1966: 0,8 mldr. Sten Leth Jeppesen, pp 117 og 140.
24. Nationalbankens beretning 1965 pp. 29 og 62 ff.

af ordningen som en tjeneste den ydede regeringen. Man må nok antage, at situationen ændrede sig noget, da den borgerlige regering kom til i januar 1968. Fra V og K var der hele tiden blevet udtalt kritik af obligationsrationeringen, og Nationalbanken havde nu bedre mulighed for at få ordningen afviklet. Det skete da også i et ret hurtigt tempo fra januar 1968 til august 1968. Utvivlsomt hurtigere end regeringen egentlig havde tænkt sig.

Vi konstaterer altså, at på dette område, hvor der ikke findes nogen regulering på forhånd, men eksisterer mulighed for politisk at regulere området ved lov, kan regeringen opnå en ordning på tværs af direktionens ønsker. At Nationalbankens relativt selvstændige stilling på den anden side er af betydning også på dette område ses af den hurtige afvikling af ordningen, da de politiske forhold havde ændret sig.

Nationalbankens udlån og deponeringsordninger

Nationalbanken har andre midler til at regulere den samlede likviditet og renteniveauet end diskontopolitik og køb og salg af værdipapirer. Nationalbanken har altid i vidt omfang udlånt penge til de private banker. Visse dele af denne aktivitet er i stærk aftagen f. eks. vekseldiskonteringen medens udlån mod sikkerhedsstillelse i form af værdipapirer spiller en betydelig rolle. Nationalbanken kan regulere den samlede likviditet ved at sætte grænser for omfanget af udlånet til bankerne mod sikkerhedsstillelse i form af værdipapirer, byggelånskontrakter, indlånsbeviser m. v. Et eksempel herpå har man i den siden 1964 gældende overrentebestemmelse. Banker som låner for meget i Nationalbanken må betale en overrente på 6 % [26].

Imidlertid forudsætter en regulering gennem ændring af disse belåningsregler, at bankerne faktisk ønsker at låne i Nationalbanken. En langt mere effektiv regulering af bankernes udlånsaktivitet findes i de såkaldte kassereservebestemmelser. Dette er bestemmelser som i Danmark er fastsat i bankloven, og som bestemmer at 10 % af en banks samlede gælds- og garantiforpligtelser skal være til stede i form af egenkapital i sikre letomsættelige papirer [27]. Gennem ændringer i denne procentsats ville Nationalbanken eller regeringen kunne få et virkeligt effektivt og hurtigtvirkende pengepolitisk instrument i hænde. Sådanne variable kassereservebestemmelser kendes fra udlandet og anvendes bl. a. i fællesmarkedslandene. Mekanismen i dem er, at Nationalbanken i perioder med pengerigelighed forøger kassereserveprocenten og i perioder med pengeknaphed nedsætter den.

Under pengerigeligheden under og lige efter den anden verdenskrig havde vi her hjemme lovhjemlet variable kassebindingsregler. Imod Nationalbankens ønske ophævede regeringen dem i begyndelsen af 1950. I det oprinde-

26. Peter Wendt p. 97.
27. Peter Wendt p. 59.

lige forslag til bankloven af 1956 var variable kassebindingsregler indføjet, men forslaget overlevede ikke udvalgsbehandlingen. I 1965, hvor den vanskelige økonomiske situation også dannede baggrund for obligationsrationeringen, blev der mellem Nationalbanken og bankernes og sparekassernes hovedorganisationer indgået frivillige deponeringsaftaler, som ikke havde hjemmel i nogen lovgivning, i et forsøg på at bringe en for kraftig stigning i udlån til erhvervslivet under kontrol [38]. Baggrunden var, at bankerne og sparekasserne ellers ville have kunnet gøre den kreditstramning, som var indført med obligationsrationeringen, illusorisk. Ved fastsættelse af ændringer i Nationalbankens deponerings- og renteaftaler med bankerne spiller det utvivlsomt en rolle for regeringens indflydelse, at den vil kunne lovgive på området. I det hele taget har regeringen nok større muligheder for at regulere kreditten kvantitativt end for at regulere kvalitativt gennem en fastlæggelse af renteniveauet. Ændringer i disse aftaler drøftes altid mellem direktionen og regeringen, og ved disse forhandlinger fastsættes hovedlinjerne for aftalerne, men dette forhindrer naturligvis ikke, at det jo i virkeligheden er frivillige aftaler, som skal forhandles mellem direktionen og banker og sparekasser, med den baggrundsstyrke for Nationalbankens direktion, at den vil kunne true med lovgivningsinitiativer fra regeringen.

Erhvervsstøtte.

Danmarks Nationalbank har i et par tilfælde været involveret i den praktiske administration af støtte til bestemte virksomheder eller erhvervsområder.

I 1963 var man i udlandet i stigende grad begyndt at subsidiere værfterne, som iøvrigt kunne låne til en lavere rente end den danske. Dette bragte den danske værftindustri i en vanskelig konkurrencemæssig situation, som truede beskæftigelsen på en række danske arbejdspladser. Dette var baggrunden for, at der indledtes forhandlinger mellem regeringen, Nationalbanken, bankerne og den i 1961 oprettede Danmarks Skibskreditfond, som finansierer skibsbygning og salg af skibe. Regeringen foreslog, at en enkel måde at støtte skibsbygningen på ville være, at Nationalbanken opkøbte obligationer fra Danmarks Skibskreditfond til parikurs og at man nedsatte renten på disse obligationer fra $8^1/_2$ til 6 og $6^1/_2$ %. Nationalbanken modsatte sig ordningen i første omgang. Regeringen kunne imidlertid true med en lov, som ville have sat Nationalbanken udenfor indflydelse på området, og derfor accepterede Nationalbanken ordningen. Resultatet blev naturligvis, at Nationalbanken i praksis måtte opkøbe alle obligationer fra Danmarks Skibskreditfond [29].

I 1968 da B & W var i vanskeligheder, kontaktede værftet regeringen for at opnå en garanti på 50 mill. kr., som ville sikre værftets videreførelse. Regeringen fandt, at en sådan garanti passende kunne gives af Danmarks National-

28. Peter Wendt: Penge og Kapitalmarked, København 1970, p. 99.
29. Sten Leth Jeppesen p. 136 f.

bank, men Nationalbanken ville ikke bevillige grantien med mindre der var bred politisk rygdækning bag garantien også ud over de tre regeringspartier. Derfor måtte garantien besluttes både i regering og finansudvalg. Iøvrigt blev garantien omfattende behandlet i Nationalbankens bestyrelse.

Konklusion

Efter at interrelationerne mellem Natianalbankens styrende organer nu er beskrevet, skal der afslutningsvis ganske kort forsøges en sammenfattende vurdering af Nationalbankens afhængighed/uafhængighed i forhold til regeringen.

En sådan generel karakteristik kan passende tage sit udgangspunkt i et svar fra daværende økonomiminister Kjeld Philip på et spørgsmål i Folketinget. Kjeld Philip udtalte bl. a.: »Jeg vil gerne oplyse, at der er et regelmæssigt samarbejde mellem Nationalbanken og regeringen, men det er nu engang i lovgivningen bestemt, at visse størrelser fastsættes af Nationalbanken, andre af regeringen. Det sker normalt, hvis det drejer sig om væsentlige ting efter forudgående drøftelse mellem de to organer« [30].

Det samarbejde og den drøftelse, som finder sted, fjerner sig i karakter betydeligt fra tilsvarende fænomener mellem en minister og hans embedsmænd i ministeriet. På samme måde som tjenestemændene kan foreslå ministeren en bestemt politik og kan vende sig mod ministerens ønsker som hans rådgivere, således kan også Nationalbankens direktion afvise og foreslå overfor en minister, men med langt større styrke. Når Philip i sit svar fremhæver, at det i lovgivningen er bestemt, at visse størrelser fastsættes af Nationalbanken, er det naturligvis for at undgå at komme til at stå til ansvar for den diskontoforhøjelse, som netop var gennemført. Men ud over dette taktiske ligger der utvivlsomt noget reelt i udtalelsen.

Når man skal vurdere Nationalbankens uafhængighed/afhængighed i forhold til regeringen, er det praktisk at skelne mellem de dispositioner, der udføres af Nationalbanken, fordi der ikke er lovgivet på området, og de dispositioner som udføres af Nationalbanken med hjemmel i en selvstændig kompetence.

Nationalbankens selvstændighed tilnærmer sig utvivlsomt stærkest en faktisk uafhængighed ved ændringer i diskontoen. Det forhold, at vi endnu ikke her i landet har en lovgivning om variable kassereserver medfører formentlig, at Nationalbanken ved de frivillige aftaler med banker og sparekasser handler relativt uafhængigt af regeringen. Bevæger vi os derimod over på områder, hvor Nationalbanken iværksætter dispositioner, fordi der ikke er lovgivet på området, stiller sagen sig noget anderledes. På de områder, hvor regeringen har sat hårdt mod hårdt overfor Nationalbanken for at få sin vilje, har den stort set også fået det. Striden mellem Nationalbanksdirektionen og trekantregeringen i slutningen af 50-erne endte med, at man fik en aftale

30. Folketingstidende 1963/64 sp. 5526.

om køb og salg af obligationer. Obligationsrationeringen fik regeringen igennem, selvom den ikke huede Nationalbanken. Støtten til skibsværfterne ligeså. Og hvis vi endelig ser på valutapolitikken, er der ingen tvivl om, at regeringen her kan trumfe sin vilje igennem.

Det medfører på den anden side ikke, at Nationalbankens formelle selvstændighed er betydningsløs. Det forhold, at Nationalbanken danner et selvstændigt administrationshierarki med en særlig stilling i den offentlige bevidsthed, og med vigtige forvaltningsopgaver på det pengepolitiske område, giver naturligvis indflydelse. Nationalbanken har i den offentlige bevidsthed spillet en rolle, som den pressionsgruppe der stærkest modsatte sig inflation og underskud på betalingsbalancen. Baggrunden for denne stilling er ansvaret for kronens værdi; og den meget store informationsstrøm, som selvstændigt tilflyder Nationalbanken bl. a. fra udlandet, giver mulighed for at forfægte holdningen med styrke. Imidlertid har det nok været et karakteristisk træk i 60-ernes anden halvdel, at der i stigende grad har været et værdifællesskab mellem Nationalbankens direktion og de økonomiske ministre. De har tilhørt samme generation af økonomer og har i høj grad gensidigt respekteret hinandens kompetencefelter. På denne baggrund må konflikterne naturligvis blive små.

Personforholdene spiller naturligvis en væsentlig rolle for forholdet. Socialdemokraten Hans Nielsen har udtrykt det på denne måde: »Men for øvrigt vil personerne her som i alle andre livets forhold være af væsentlig betydning. En svag og sovende minister giver staten mindre indflydelse end en stærk og levende, men den samme betragtning kan jo gøres gældende overfor direktionen, således at forholdene i så henseende er lige« [31].

Hvis vi afslutningsvis ser på Nationalbankens placering på en udviklingslinje må det nok indledningsvis fastslås, at denne linje bevæger sig mellem fuldstændig uafhængighed og fuldstændig subordination i forhold til regeringen. Den vesttyske Nationalbank og den engelske Nationalbank repræsenterer utvivlsomt aktuelt yderpunkterne på linjen med Norge og Sverige placeret et sted midt imellem. Hvis man sluttelig skulle karakterisere den danske Nationalbanks udvikling, starter denne tæt op ad den stilling, den tyske Nationalbank har i dag, befinder sig aktuelt på linje med Norge og Sverige og bevæger sig henimod den engelske situation. For hastigheden i udviklingen er naturligvis de politiske holdninger til Nationalbankens »selvstændighed« afgørende.

31. Folketingstidende 1933/34 sp. 4408.

Den samfundsøkonomiske betydning af idrætsudøvelse – teoretisk belyst

Jens Lunde

Udøvelse af idræt kan ud fra det enkelte menneskes synsvinkel såvel som ud fra samfundets betragtes som en investering i de *idrætsudøvendes sundhedstilstand*. Dermed må idræt ses som en investering i de udøvendes menneskelige kapital. Dette er udgangspositionen for en lidt utraditionel anvendelse af økonomisk teori på emnet idræt.

Den menneskelige kapital kan opfattes som den beholdning af egenskaber eller ressourcer, der er til stede i det enkelte menneske, i en gruppe mennesker eller i en hel befolkning, og som kan udnyttes i enhver arbejds- som fritidsaktivitet. Menneskelig kapital er et helt grundlæggende begreb i de nationaløkonomiske discipliner uddannelses- og sundhedsøkonomi, som gennem de sidste 10–15 år er blevet dyrket med stadig større intensitet, specielt i U. S. A. Disse discipliner indeholder en række fælles samfundsvidenskabelige problemstillinger, som her er præsenteret i økonomiens terminologi og med speciel vægt på det økonomiske indhold. Tilsvarende vil idrættens betydning for den enkelte og for samfundet kunne analyseres på medicinsk, psykologisk, sociologisk og pædagogisk grundlag eller bedst i et tværvidenskabeligt teamarbejde, hvor disse fag er repræsenteret.

Den grundlæggende forudsætning for at se *idræt som investering i menneskelig kapital* er, at idræt påvirker menneskets sundhed. Denne forudsætning synes i almindelighed opfyldt, hvilket bl. a. findes delvist belyst i den svenske idrætsbetænkning (SOU 1969, bilag 1).

Idræt kan påvirke de udøvendes sundhedstilstand på principielt tre forskellige måder: 1) ved at mindske eller eliminere risikoen for, at visse sygdomme kommer til udbrud, d. v. s. idræt er en *sygdomsforebyggende* foranstaltning, 2) ved at mildne forløbet af en indtruffen sygdom, d. v. s. idræt letter de øvrige helbredelsesforanstaltninger, 3) ved at øge den mentale og fysiske ydeevne, d. v. s. forøge den idrætsudøvendes *almene sundhedstilstand* [1]. – Idrættens betydning i en socialpolitisk sammenhæng – f. eks. som resocialiserende foranstaltning – vil kunne analyseres på lignende måde, hvilket dog udelades i denne forbindelse.

1. Det må overlades til den lægevidenskabelige forskning at udpege og kvantificere de konkrete sammenhænge mellem idræt og de enkelte sygdomme og mellem idræt og den almene sundhedstilstand.

Idrætsudøvelse må formodes at påvirke såvel den psykiske som den fysiske sundhedstilstand hos de udøvende. Idræt må således antages at have en positiv indflydelse på arbejdsindsatsen, hvad enten der er tale om mere intellektuelt betonet arbejde eller om mere fysisk krævende arbejde.

Det er karakteristisk for den menneskelige kapital, at den er en del af mennesket. Den er menneskelig, fordi den er »indbygget« i mennesket, og den er kapital, fordi den er en kilde til fremtidig tilfredsstillelse, til fremtidig indkomst eller til begge dele (Schultz 1971, p. 48). Den menneskelige kapital kan således ikke udskilles fra mennesket og kan derfor ikke købes eller sælges, hvorfor den menneskelige kapitals værdi ikke kan fastsættes »på markedet« i modsætning til værdiansættelsen af fysisk kapital. Derimod finder der en værdiansættelse sted på arbejdsmarkedet for den del af den menneskelige kapitals afkast, som består i indkomst ved erhvervsmæssig beskæftigelse.

De *enkelte mennesker* (herunder familien), den *offentlige sektor* og de *private virksomheder kan investere i menneskelig kapital.* Incitamentet til at forøge den menneskelige kapital er ønsket om at opnå et så stort investeringsafkast, at en vis forrentning af det investerede opnås, altså det velkendte *profitmotiv.* Dette profitmotiv må ses i lyset af det anvendte *»realindkomst«-begreb,* hvori indgår alle de »fordele« eller »indkomster«, som opnås ved deltagelse i arbejdslivet såvel som ved anvendelsen af fritiden, hvad enten disse fordele kan opgøres i penge, eller der må anvendes en anden regningsenhed.

Den menneskelige kapital må – på mange måder lidt forenklet – opfattes analogt med den fysiske kapital. »Enhver seriøs analyse af kapitaldannelsens problem – undladt forbrug, forrentning af tidligere investeringer, kontrol med produktionsprocesser og »magt« over mennesker – viser, at analogien mellem fysisk og menneskelig kapital er fundamental«. (Lindbeck 1970, p. 53).

Den menneskelige kapital kan forøges kvantitativt og kvalitativt gennem investering i organiserede aktiviteter som uddannelse, erhvervsoplæring, sundhedsmæssige foranstaltninger, sociale ydelser, mobilitetsfremmende foranstaltninger, o. s. v. Den fysiske kapital forøges ved investering i bygninger, maskiner, inventar o. lign. Fysisk kapital kan formindskes ved forældelse, slid og kassation, menneskelig kapital på tilsvarende vis, blot taler man da fx om forældet uddannelse, nedgang i arbejdsevnen (alder, sygdom, invaliditet) og død [2].

Den økonomiske og tekniske samfundsudvikling har haft stor betydning

2. Gennemgangen af den menneskelige kapitals indhold er naturligvis her overordentlig kortfattet. For en nærmere indføring i denne teori kan der henvises til Becker (1964), Thurow (1970) og Schultz (1971). Der findes en glimrende lærebog i uddannelsesøkonomi af Blaug (1970 a) og af samme forfatter en overordentlig værdifuld bibliografi (1970 b) over de engelske, tyske og franske uddannelsesøkonomiske skrifter samt enkelte arbejder inden for sundhedsøkonomien. – Mit speciale »Menneskelig kapital« (1972) er den hidtil eneste, mere omfattende danske analyse af begrebet.

for menneskenes fysiske aktivitet i dagligdagen. Den øgede arbejdsdeling har ofte foranlediget en forenkling af arbejdsbevægelserne, en eliminering af en række af legemets bevægelsesfunktioner og en samlet nedsættelse af den fysiske aktivitet. Mekanisering og automatisering har skabt en forandring fra fysisk aktive mod intellektuelt prægede, fysisk inaktive arbejdsfunktioner. Endelig har dannelsen af bysamfund og disses vækst sammen med den tekniske udvikling på transportområdet formindsket det fysiske energiforbrug ved transport til og fra arbejde og i fritiden. Den *økonomisk-tekniske samfundsudvikling bringer således i sig selv med stadig større styrke menneskenes sundhed i fare;* hertil kommer de øgede ulykkesrisici og ikke mindst miljøforureningens betydning.

»*Sundhed*« må ses som et yderst *komplekst* og *svært definerbart* begreb. Den meget brede afgrænsning, der findes i indledningen til WHO's forfatning, kaster dog noget lys over begrebets indhold: »Sundhed betyder mere end frihed for sygdom, frihed for lidelser, frihed for altfor tidlig død. Det betyder optimal fysisk, mental og social ydeevne og velvære.« (Efter Klarman 1965, p. 3). Det er samtidig vanskeligt at opstille et egentligt positivt mål for menneskers sundhed, hvorfor man normalt anvender negative mål som sygeligheds- og dødshyppigheder, d. v. s. mål for manglende sundhed. Man kan fx forestille sig, at forskellige fysiologiske test blev sammenfattet i et index til måling af den enkelte persons fysiske sundhed.

De foranstaltninger, der kan påvirke menneskers *sundhedstilstand,* opfattes ofte kun som de *lægelige og medicinske ydelser,* det organiserede sundhedsvæsen tilvejebringer eller ville kunne tilvejebringe. Imidlertid påvirker en *lang række andre faktorer* det enkelte menneskes sundhedstilstand. Blandt mange muligheder kan på det personlige plan nævnes ernæringsforhold, hygiejniske foranstaltninger, boligstandard, de daglige arbejdsbetingelser så som bevægelsesvaner, støj, tidspres, forholdet mellem parterne på arbejdspladsen som mellem de enkelte personer indbyrdes etc., mens der på samfundsplan kan være tale om forhold som bekæmpelse af forurening, sikring af trafikkens afvikling o. lign. (Mushkin 1962, pp. 381–382; Wiseman 1963, pp. 435–436). Idrætsudøvelse må formodes at måtte indtage en betydende plads blandt disse faktorer.

Derudover afhænger det enkelte menneskes sundhedstilstand af dets alder og køn samt de medfødte anlæg. Det synes at høre til de alment accepterede lægevidenskabelige resultater, at børns medfødte, fysiske anlæg afhænger af forældrenes almene sundhedstilstand og af moderens sociale og sundhedsmæssige forhold under graviditeten. – Det må pointeres, at dermed bliver sundhedstilstanden hos de mennesker, der ikke er for gamle til at få børn, af betydning for den kommende generation; idræt kan – i det omfang idræt er af betydning for den almene sundhedstilstand – således siges at styrke denne »intergenerationseffekt«.

Idræt kan afgrænses på mange måder, selvsagt afhængig af den anlagte synsvinkel. I denne forbindelse kan anvendes den svenske idrætsbetænknings *definition af idræt* som »Alle de konkurrencebetonede og andre fysiske aktiviteter, som menneskene udfører for at opnå et vist resultat eller få motion og fysisk aktiv rekreation.« (SOU 1969, p. 9). Alle idrætsformer, som kræver en fysisk indsats, medregnes ifølge denne opfattelse uafhængigt af, hvor stor denne indsats er (f. eks. målt i tid), og af, hvem der udfører den. – Det fremgår af denne definition som af de foregående bemærkninger, at idræt i denne artikel alene ses fra de »aktives« synspunkt og ikke kun som en underholdning for tilskuere, hvorved idræt ville være et forbrugsgode, der produceres og efterspørges på linie med andre konsumvarer og -tjenester.

Det enkelte, rationelt handlende menneske vil på grundlag af sine præferencer søge at *maximere sin samlede nytte* under hensyn til sin budgetrestriktion, (budgetrestriktionen kan opfattes som den samlede mængde ressourcer, der står til rådighed for den enkelte person). Dette betyder, at det enkelte menneske søger at maksimere sin menneskelige kapital, således at denne kapitals afkast i hver periode – under hensyntagen til personens samlede vurdering af forskellige tidspunkter i fremtiden – bliver størst mulig.

En blot maksimering af det enkelte menneskes fremtidige penge- eller arbejdsindkomst, hvilket man let forfalder til og har gjort i praktisk taget alle empiriske undersøgelser af den menneskelige kapitals afkast, er oplagt utilfredsstillende, da individet – også i fritiden – uundgåeligt har glæde af sin menneskelige kapital. Mennesket er også »sundt« i sin fritid.

Når *virksomhederne investerer i deres ansattes menneskelige kapital,* vil det gælde, såfremt de i praksis forfølger et rent profitmaksimeringsmotiv, at det er den ansattes produktive indsats i virksomheden, regnet i penge, der maksimeres, men ikke det samlede afkast af de ansattes menneskelige kapital. Det gælder ofte, især i større virksomheder, at der stilles idrætsfaciliteter til rådighed for de ansatte. Hvorvidt formålet hermed kan siges at være øget profit, synes måske umiddelbart tvivlsomt, men resultatet – i form af større arbejdsglæde, et formentlig snævrere tilhørsforhold til virksomheden (mindre arbejdskraftomsætning) og muligvis i form af øget sundhed – vil forøge *arbejdseffektiviteten* og dermed trække i retning af øget profit. – Der ses dog i det følgende bort fra virksomhedernes investering i idrætsudøvelse.

Når det *offentlige* investerer i den menneskelige kapital, vil det ideelt ske ud fra en *målsætning om maksimal velfærd* i samfundet som helhed [3]. Denne maksimeringsproces gælder fordelingen af velfærd over hver fremtidig

3. Dette måls noget »luftige« indhold skal ikke diskuteres her. Målet ses ofte i praksis formuleret som det størst mulige nationalprodukt. Dette er i al almindelighed på mange måder uheldigt og må også siges at være en dårlig ledetråd for det offentliges indsats for idrætsudøverne, da kun en vis del af investeringerne i idræt må formodes at resultere i større indsats i arbejdssituationen, d. v. s. blive medregnet i nationalproduktet.

periode samtidig med, at ressourcerne søges mest effektivt anvendt i hver periode. Målsætningen tænkes at blive suppleret med en målsætning om ligestilling af de enkelte mennesker, hvorfor maksimeringen af den samlede velfærd må ske under hensyntagen til denne sidste målsætnings opfyldelse. – En diskussion af idrætsudøvelse og ligestilling af de enkelte mennesker gennemføres afslutningsvis i denne artikel.

De omkostninger, der opstår ved idrætsudøvelse til opretholdelse og forøgelse af de udøvendes sundhedstilstand, beregnes ved at se på den mængde ressourcer, der stilles til rådighed af de enkelte idrætsudøvere selv og af det offentlige [4]. De *private direkte omkostninger* ved idrætsudøvelse består af udgifterne til træningsmaterialer og – tøj, til transport til og fra idrætspladsen og til klubkontingenter. De *offentlige direkte omkostninger* udgøres af de statslige og kommunale tilskud til idrætsforeninger og -organisationer, til interessegrupper gennem fritidslovgivningen, og af udgifterne ved det offentliges støtte til alle idrætsanlæg og drift af egne idrætsforanstaltninger [5]. Det må understreges, at disse omkostninger beregnes som den anvendte mængde ressourcer uafhængigt af, hvorvidt der sker en betaling for anvendelsen. Dette synspunkt har bl. a. betydning ved opgørelsen af omkostningerne ved anvendelse af idrætsledere, der ikke modtager betaling for deres indsats eller evt. alene en mindre erstatning for tabt arbejdsfortjeneste; disse menneskers mulige løn ved anden beskæftigelse må ses som en omkostning ved idrætsudøvelsen.

De *private indirekte omkostninger* ved idræt består af den indtægt, som idrætsudøveren går glip af ved sin indsats, og som ellers kunne have været modtaget ved erhvervsmæssig beskæftigelse, dog minus de derved sparede skatter. *Det offentliges indirekte omkostninger* ved idræt består i dette mistede skatteprovenu [6].

Der findes aktuelt ikke eksempler på, at det offentlig forøger en persons indkomst, fordi vedkommende dyrker idræt. Man kunne dog forestille sig, at det offentlige – for at styrke befolkningens sundhed gennem forøgelse af incitamentet til idrætsudøvelse – valgte at belønne idrætsudøverne direkte i lighed med unge under uddannelse.

Sygdom og skader som følge af idrætsudøvelse eller nedsat arbejdsevne som følge af en ekstraordinært omfattende idrætsaktivitet må i og for sig ses som omkostninger ved idræt, blot er deres størrelse ikke forudseelig ved det enkelte menneskes idrætsudøvelse, hvorfor investor, d. v. s. både mennesket selv og samfundet, må indregne disse omkostninger i den konkrete investeringskalkule som en gennemsnitlig *risiko* i den pågældende idrætsgren.

4. Der ses som nævnt bort fra virksomhedernes foranstaltninger.
5. Den del af idrætsudgifterne, der er motiveret af idrætsudøvelsens underholdende effekt for andre end de udøvende, må fratrækkes.
6. Dette »mistet indkomst« omkostningselement skal ikke diskuteres nærmere her. Det findes helt analogt ved uddannelse. (Se fx Schultz 1963).

Ikke alle omkostninger ved idrætsudøvelse kan siges at have som erklæret formål eller virkning at øge den fremtidige sundhedstilstand. Man kan ekstremt forestille sig, idrætsudøvelse alene tjener rekreative formål for de idrætsudøvende, er en hobby for udøveren, men også – ligeså ekstremt – at idræt udelukkende tjener til forøgelse af den fremtidige sundhedstilstand. I praksis vil der imidlertid altid være tale om, den enkelte dyrker idræt både for sundhedens og for fornøjelsens skyld og således opnår *nutidig behovstilfredsstillelse,* såvel som en forøgelse af den *fremtidige arbejdsindkomst* og den *fremtidige ikke-monetære behovstilfredsstillelse* (jfr. for uddannelsens virkninger Schultz 1971, pp. 53–54). Skulle man ønske alene at forøge den fremtidige arbejdsindkomst ved investering i et menneskes sundhed gennem idrætsudøvelse, kan dette ikke lade sig gøre, uden at man samtidig forøger dets forbrugsbehovstilfredsstillelse i fritiden; et sundt menneske er også sundt i sin fritid eller – anderledes sagt – et menneske har også glæde af at undgå at blive syg i sin fritid.

Et specielt kendetegn ved investering i menneskelig kapital er hyppigt, at investeringen tager overordentlig lang tid at gennemføre, mens afkastet af den menneskelige kapital ligeledes er udstrakt over en meget lang periode. Dette gælder især investeringer i uddannelse og sundhedsfremmende foranstaltninger. Investering ved idrætsudøvelse synes her atypisk i forhold til de andre investeringsformer ved, at virkningen på den menneskelige kapitals størrelse, d. v. s. på den menneskelige sundhed kun opretholdes relativt kort tid efter, at investeringsakten er ophørt; *idrætsinvesteringernes afkast er med andre ord tidsmæssigt relativt snævert forbundet med investeringsakten.* »En forudsætning for, at fysisk aktivitet skal kunne reducere eller forhale disse sygdommes (kredsløbssygdomme i hjerteregionen) angreb, er, at den aktive livsførelse vedvarer hele livet igennem.« (SOU 1969, p. 208).

Det er forudsat i denne artikel, at idrætsudøvelse kan opfattes som en sundhedsfremmende foranstaltning. Dette betyder, at man i stedet for at investere i idræt vil kunne investere i andre sundhedsfremmende foranstaltninger. Idrætsudøvelse kan erstattes af visse andre sundhedsmæssige aktiviteter og omvendt, idet den konkrete afvejning af indsatsen af ressourcer ved de forskellige aktiviteter må afhænge af, hvilken sammensætning af disse aktiviteter, der yder det største samlede afkast.

Tilsvarende vil uddannelse og idrætsudøvelse i et vist omfang kunne erstatte hinanden som kilde til forøgelse af den menneskelige kapital. Dette skyldes dels generelt, at sundhedsfremmende foranstaltninger og uddannelse kan erstatte hinanden, dels at uddannelse letter forståelsen af instruktion i idrætsudøvelse og af idrættens betydning for sundheden.

Idrætsudøvelse kan finde sted som en integreret del af andre former for investering i menneskelig kapital. I den generelle skoleuddannelse har sportsudøvelse en selvstændig placering på skemaet. Og i visse erhverv er den fysi-

ske træningstilstand af betydning, hvorfor der dyrkes idræt som led i en almindelig oplæring i disse erhverv.

Når den menneskelige kapital øges ved uddannelse, sker der primært en forøgelse af kapitalen pr. individ, d. v. s. af den menneskelige kapitals kvalitative indhold [7]. Når der investeres i sundhedsfremmende foranstaltninger, sker der ofte både en reduktion af dødeligheden, d. v. s. en kvantitativ forøgelse af den menneskelige kapital, og en reduktion af invaliditets- og sygdomsrisikoen, d. v. s. en kvalitativ forbedring af den menneskelige kapital. (Mushkin 1962, p. 385). – Idræt, set som en sundhedsfremmende foranstaltning, påvirker således både det kvantitative og det kvalitative aspekt ved den menneskelige kapital.

Samspillet mellem den menneskelige kapitals størrelse og mængden af investering i idrætsudøvelse kan bedst illustreres ved hjælp af en »produktionsfunktion« [8].

En sådan produktionsfunktion for en person er fremstillet i fig. 1. Ud ad den lodrette akse er afsat værdien af et individs menneskelige kapital, idet værdien af den del af den *menneskelige kapital, der skyldes andre investeringer i personens menneskelige kapital, er forudsat konstant* uanset idrætsudøvelsens omfang. Ud ad den vandrette akse er afsat individets gennemsnitlige idrætsudøvelse pr. tidsenhed, fx pr. døgn, målt ved et index for de samlede ressourcer, der er medgået.

Der er god grund til at hæfte sig ved de informationer, der er indbygget i produktionsfunktionen i fig. 1. *Kapacitetsgrænsen* angiver det punkt, hvor man – ved det givne niveau for de tekniske muligheder for idrætsudøvelse – som følge af fysiske årsager (søvn, spisning etc.) ikke kan dyrke mere idræt. Der er næppe tvivl om, at man forinden er nået til, at idrætsudøvelse ikke længere kan svare sig, ja måske endog til have skadelige virkninger.

Dette sidste er illustreret ved punktet A, som udtrykker *maximum for størrelsen af den menneskelige kapital,* der kan opbygges gennem idrætsudøvelse, stadig forudsat, at den menneskelige kapital, der er tilvejebragt ad anden vej, er konstant. Til den maksimale menneskelige kapital svarer en idrætsindsats af størrelsen a; bliver idrætsudøvelsen mere omfattende end a, virker den mod hensigten formindskende på den menneskelige kapital, en klart inoptimal situation. – Man kan endog forestille sig, at idrætsudøvelse ville kunne virke formindskende på den del af den udøvendes menneskelige kapital, der er skabt ad anden vej, i praksis fx. ved at arbejdsevnen nedsættes, at uddannelsesmulighederne ikke udnyttes fuldt ud, eller ved, at idrætsudøveren forsømmer kontakten til familie-, kammeratskabs- og venskabsgrupperne.

7. Mere indirekte kan uddannelse tænkes at påvirke den menneskelige kapitals kvantitative aspekt, fx ved at ændre fødselshyppigheden.
8. Uddannelsesinvesteringernes betydning kan analyseres tilsvarende (jfr. Thurow 1970, kap. 4; Lunde 1972, kap. VI).

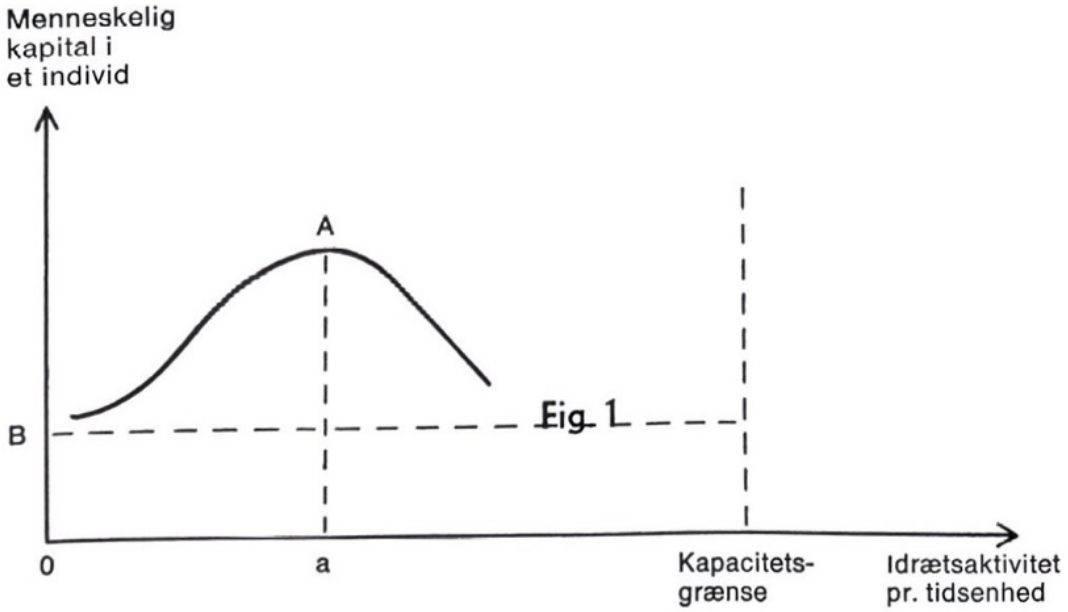

Fig. 1.

Så længe man dyrker mindre idræt end svarende til omfanget a, vil en forøgelse heraf øge den menneskelige kapital. Det bemærkes, at *dyrker man forholdsvis lidt idræt i forvejen, vil forøgelsen have relativ stærk indvirken på den menneskelige kapital,* mens en idrætsindsats nær omfanget a bevirker en ret moderat forøgelse af den menneskelige kapital. Det kan illustreres, hvorledes det bedst mulige (optimale) omfang af idrætsudøvelse findes; dette sker dog først i fig. 3.

Man kan forestille sig, at et nyt hjælpemiddel ved idrætsudøvelse opfindes og udvikles, eller at en idrætstræner gennem uddannelse og øget erfaring bliver dygtigere. Dette er eksempler på *effektiviseringer af »teknologien« ved idrætsudøvelse,* hvorved produktionsfunktionens niveau forskubbes opad på figuren.

Produktionsfunktionens form kunne tænkes at være anderledes end illustreret i fig. 1. Alternative former er optegnet i fig. 2. I tilfælde (i) gælder det, at uanset omfanget af et individs hidtidige idrætsudøvelse, vil en forøgelse heraf betyde en konstant forøgelse af den menneskelige kapital. Anderledes i tilfælde (ii), hvor forøgelsen af den menneskelige kapital er større jo mere idræt, individet udøver i forvejen. – Intuitivt synes produktionsfunktionen i fig. 1 at være mest realistisk, hvilket også må formodes at blive bekræftet ved nærmere undersøgelse, hvorfor der i det følgende er argumenteret på grundlag af denne.

Produktionsfunktionen er kun optegnet for *ét individ* og varierer mellem de enkelte personer, hvilket skyldes, at mennesker er forskellige – også i forhold til udbyttet af at dyrke idræt. Dels er der individuelle og måske delvist medfødte forskelle, dels vil niveauet for forskellige menneskers resterende

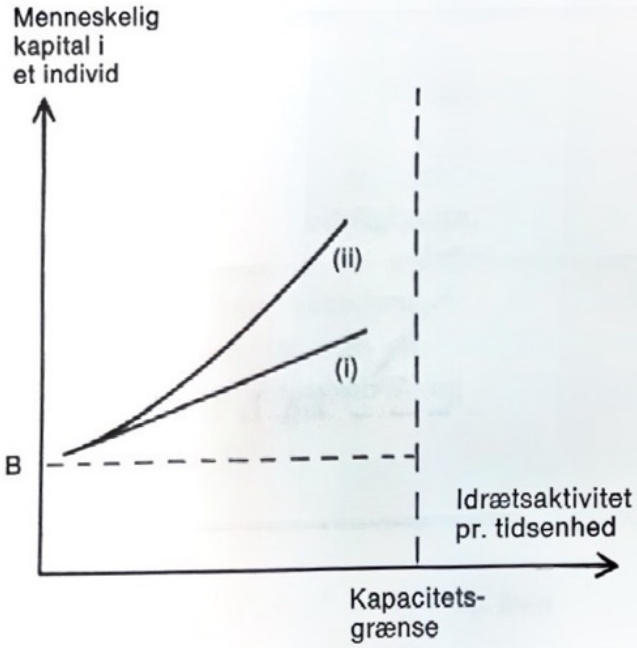

Fig 2.

menneskelige kapital være forskelligt, og dels spiller personens køn og alder ind; de sidste to faktorer kan kun siges at påvirke kurvernes niveau, næppe deres form. I praksis vil det offentlige være nødt til at operere med gennemsnitskurver (givet alder og køn), når det gælder det offentliges beslutninger om evt. at påvirke idrætsudøvelsens indhold og omfang gennem tilskud, restriktioner o. l.

Det vil endvidere gælde, at *produktionsfunktionen* viser sammenhængen mellem *en given idrætsgren* og den menneskelige kapital. Der er ingen anledning til at tro, at forskellige idrætsgrene skulle have samme virkning på den menneskelige kapital. Der kan både være tale om, at omkostningerne pr. tidsenhed er forskellige, og at betydningen for sundheden kan variere, fx i forbindelse med hvor store *muskelgrupper,* der bruges. Samtidig kan en varierende del af idrætsaktiviteterne alene tjene fornøjelsesformål. Man kan også pege på, at *idrætsskadernes* antal og grad af alvorlighed veksler fra idrætsgren til idrætsgren og iøvrigt med det turneringsniveau, konkurrencerne foregår på. Disse skader, der betragtes som en risiko ved investeringens gennemførelse, kan have langt videregående virkninger end blot at hindre gennemførelsen af idrætsinvesteringen. – Idrætsskaderisikoen må imidlertid også forventes at være forskellig for de enkelte mennesker. Disse bemærkninger leder hen på, at den enkelte som det offentlige foruden at se på *den samlede mængde ressourcer,* der anvendes ved idrætsudøvelse, også må tage hensyn til *fordelingen af ressourcerne* på personer i forskellige aldre og af forskelligt køn, på forskellige idrætsgrene, på geografiske områder, på forskellige tidspunkter af året, o. s. v..

Ved fremstillingen af produktionsfunktionerne ovenfor blev tidsanvendelse

på idrætsudøvelse opfattet som en glidende skala, hvor den enkelte selv kan beslutte omfanget af sin aktivitet; der bliver således ikke tale om motionsidræt med forholdsvis lille tidsanvendelse eller om konkurrenceidræt med stort tidsforbrug. Tværtom kommer man med den her anførte synsvinkel på idræt til at *opgive sondringen mellem motions- og konkurrenceidræt,* hvor grænsen mellem de to grupper altid må forekomme ret vilkårlig og være præget af rent traditionelle etiketter.

Tænker man på to helt identiske individer, hver med en produktionsfunktion som i fig. 1, vil det bedst mulige (optimale) resultat opnås, når der investeres lige meget i de to's idrætsudøvelse. Dyrkede A mere idræt end B, ville A have mindre udbytte af det sidste minut end B; det ville kunne betale sig at udvide B's og indskrænke A's idrætsaktivitet, såfremt der ikke er ledige idrætsressourcer at sætte ind. – Dette kan også siges at lede til den konklusion, at vi enten alle skal dyrke »motionsidræt« eller »konkurrenceidræt«.

Denne konklusion udspringer af forudsætningen om produktionsfunktionens form. Havde tilfælde (i) i fig. 2 været antaget, kunne konklusionen ikke have været opretholdt, idet et minuts ekstra idrætsudøvelse ville give lige stort udbytte for A som for B uanset udgangsomfanget. Hvis tilfælde (ii) var foretrukket, ville konklussionen omvendt være blevet, at individ A's idrætsaktivitet skulle udvides og B's indskrænkes, indtil A nåede sin kapacitetsgrænse, d. v. s. det punkt, hvor det teknisk set ikke ville være muligt at komme til at dyrke mere idræt.

Imidlertid gælder der som nævnt ikke de samme produktionsfunktioner for to personer, hvorfor der opstår en række problemer omkring det spørgsmål, om man skal investere mest i tilfældet med den mest effektive produktionsfunktion, i tilfældet med den mest ineffektive funktion eller lige meget i begge tilfælde (jfr. nedenfor). Heller ikke omkostningerne vil udvise samme forhold ved forskellige personers idrætsudøvelse.

Fig. 3 bygger i princippet på fig. 1. *Kurven (b)–(b)* viser, hvorledes den *forøgelse* af den menneskelige kapital, der opstår ved en udvidelse af idrætsaktiviteten, fra et vist trin af *aftager jo større idrætsudøvelsen er i forvejen;* blot er forøgelsen af den menneskelige kapital regnet i pengeenheder. Samtidig er *grænseomkostningerne,* kurven (a)–(a) [9] ved udvidelse af idrætsaktiviteten indtegnet. Disse grænseomkostningers størrelse varierer med individet, (d. v. s. ligger på forskelligt niveau), bl. a. fordi omkostningselementet »mistet indkomst« varierer. Hvor *grænseomkostningerne er lig med den marginale forøgelse af den menneskelige kapital,* d. v. s. hvor kurven (a)–(a) skæ-

9. Grænseomkostningerne, der udtrykker omkostningerne ved det sidste minuts idræt, er i denne forbindelse antaget at være konstante uanset idrætsaktivitetens omfang, hvilket turde være en nogenlunde rimelig forenkling, men dette spørgsmål er iøvrigt i denne forbindelse uinteressant.

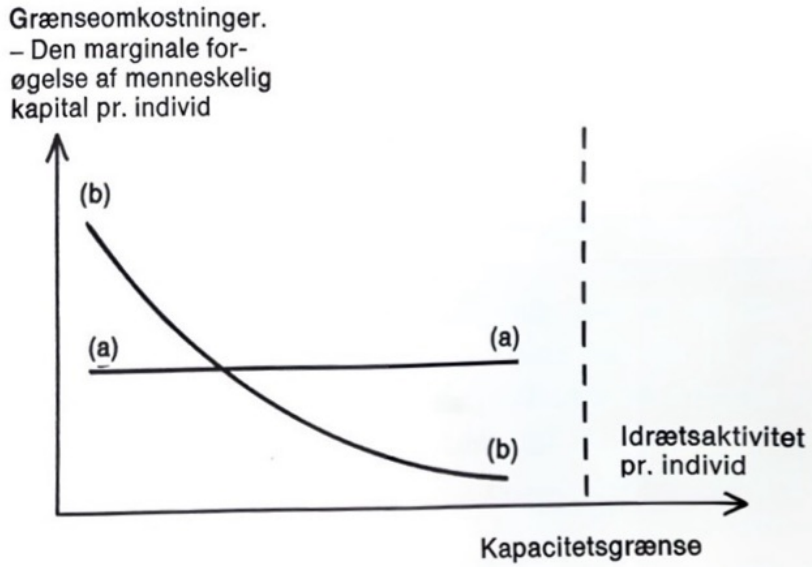

Fig 3.

rer kurven (b)–(b), vil det gælde, at *idrætsinvesteringsomfanget er optimalt,* da udvidelse af idrætsudøvelsen med f. eks. 1 minut vil koste ligeså meget, som den menneskelige kapital bliver forøget. En tilsvarende konklusion kan udledes af tilfælde (i) i fig. 2, men ikke af tilfælde (ii). Konklusionerne ovenfor om A og B's investeringsomfang må lades uantastet, hvis de to også forudsættes at have ens grænseomkostninger, og hvis grænseomkostningerne i øvrigt er mindre end den marginale forøgelse af den menneskelige kapital.

Det enkelte menneske kender ikke sin produktionsfunktion, ved ikke på forhånd, hvor stor forøgelsen af dets menneskelige kapital bliver ved investering i idrætsudøvelse. Denne tilstand af *usikkerhed betyder, at investeringsomfanget bliver inoptimalt;* man kan tænke sig, usikkerheden bevirker en vis tilbageholdenhed med idrætsudøvelse, hvorved investeringsomfanget bliver for lille. Manglende viden om muligheder for idrætsudøvelse, om idrættens betydning for sundheden bl. a. i form af ændrede sygdomsrisici, om de mest effektive idrætsformer, o. s. v. [10]. kan ligeledes bevirke, at investeringsomfanget sandsynligvis bliver for lille.

Usikkerhed eksisterer ikke i samme grad ved samfundets investering i den menneskelige kapital, da det offentlige må antages at besidde mere og bedre information end den enkelte, kan udnytte erfaringer fra tidligere investeringer, kan finde frem til den mest effektive fremgangsmåde ved eksperimenter o. s. v. Samtidig gælder det, at »succes« og »fiasko« i de enkelte tilfælde vil opveje hinanden, set med samfundets øjne.

Det *enkelte menneske får forøget sin reale indkomst,* når dets menneske-

10. Når idrætsudøvere slår sig sammen i foreninger, kan det bl. a. ses som en vej til at komme delvis ud over disse problemer.

lige kapital øges ved øget sundhed. Denne indkomstforøgelse består både i større indkomst ved arbejde og i større afkast ved anvendelsen af den menneskelige kapital i fritiden.

Sættes indkomstforøgelsen i forhold til omkostningsforøgelsen vil det enkelte individ investere i idrætsudøvelse, indtil forrentningsprocenten eller *profitten bliver ligeså stor ved denne form for investering i menneskelig kapital som ved andre investeringsformer,* f. eks. uddannelse, erhvervsoplæring og andre sundhedsmæssige foranstaltninger.

Den del af afkastet – øget skat ved øget arbejdsindkomst og ved forbrug heraf – der tilfalder det offentlige, og det offentliges omkostninger ved udvidelsen af idrætsforanstaltningerne regnes af det enkelte menneske ikke med, når det overvejer, hvor meget idræt, det skal dyrke. Der opstår derved let en samfundsmæssigt set inoptimal situation, hvor *det offentlige må indtræde som korrektør, så det samfundsmæssigt set mest gunstige investeringsomfang opnås.* Dette må siges at være et mål for det offentliges indsats, forudsat det offentlige bør stræbe mod maksimal samfundsvelfærd.

Det offentlige har mulighed for ved sin investeringsbeslutning at tage hele indkomstforøgelsen og samtlige omkostninger ved idrætsudøvelse i betragtning. Det vil gælde, at idrætsinvesteringer, andre former for investeringer i menneskelig kapital og investeringer i den fysiske kapital må foretages, indtil det marginale afkast bliver lige stort overalt. – Er der tilstrækkeligt med ledige ressourcer i samfundet, vil der blive investeret, indtil det marginale afkast er nul overalt.

Idrætsudøvelse kan have eksterne virkninger af både positiv og negativ karakter, hvilke det enkelte individ ikke har mulighed for at opsamle henholdsvis undgå. Der er tale om *positive eksterne virkninger,* hvis en person har undgået en smitsom sygdom eller er blevet mildere angrebet ved at have forebygget sygdomsangrebet ved at dyrke idræt, hvorved denne person muligvis bliver mindre betydningsfuld som smittekilde over for andre. Et andet eksempel på positive eksterne virkninger er den kontakt, der skabes mellem mennesker på tværs af landegrænserne ved internationale idrætsstævner [11]. Eksempler på *negative eksterne virkninger* findes også. Således hvis idrættens ledelsesstruktur og -former – som ofte kritiseret – virker konserverende på en udviklingstendens mod større demokratisering af samfundet. Eller hvis konkurrencementaliteten ved organiseret idrætsudøvelse er medvirkende til at skabe sociale tabere blandt dem, der ikke kan klare sig i konkurrencen.

Forekomsten af sådanne eksterne virkninger bevirker i sig selv en forskel på det bedst mulige investeringsomfang for den enkeltes idrætsaktiviteter, når det anskues ud fra den enkeltes synspunkt og ud fra samfundets. Er de samlede eksterne virkninger positive, vil den enkeltes investering i idrætsudøvelse sam-

11. Det forudsættes, samfundets beslutningstagere vurderer denne form for »ping-pong«-demokrati positivt; det modsatte kunne man også let forestille sig.

fundsmæssigt set være for lille – og omvendt ved negative eksterne virkninger.

Ideelt skulle man være i stand til at finde de ressourcer, der medgår ved den enkelte type investeringer i menneskelig kapital, fx idræt, og sammenholde disse med den forøgelse af den menneskelige kapitals afkast, der skabes derved. Men dette er stort set umuligt i praksis. Dette skyldes følgende forhold: 1) Et meget stort antal faktorer, der er svære at identificere og udskille fra hinanden, indvirker samtidig på den menneskelige kapitals størrelse. 2) Værdien af den enkelte investering i et menneskes menneskelige kapital afhænger af de øvrige investeringer i dette og i andre menneskers menneskelige kapital. Samtidig vil virkningen af en type investering i menneskelig kapital være yderst vanskelig at udskille fra andre investeringstypers virkninger. 3) Investering i menneskelig kapital har som nævnt både kvantitative virkninger i form af forlænget levetid og ændret fertilitet og kvalitative virkninger i form af øget effektivitet ved arbejds- såvel som ved fritidsaktiviteter. 4) Der er som anført forskel på det afkast, personen modtager ved at investere i sin menneskelige kapital, og det afkast samfundet får. (Se Wiseman 1963, pp. 435–440).

Det havde været nærliggende og ønskværdigt, om en måling af idrættens betydning som en kilde til forøgelse af den menneskelige kapital var blevet forsøgt. Dette kunne naturligt tænkes at være sket ved at beregne investeringernes gennemsnitlige afkast for de forskellige organiserede idrætsgrenes udøvere. Det fremgår imidlertid af mange af bemærkningerne ovenfor, at både omkostningerne ved idrætsinvesteringernes gennemførelse og disse investeringers afkast er uhyre svære at identificere og måle; tilmed synes en række faktorer i princippet umålelige, ligesom de næppe kan operationaliseres på tilfredsstillende vis. Dertil kommer, at man vil stå over for manglende statistiske oplysninger på en række punkter, eller at de eksisterende oplysninger både er usikre og ikke dækkende. Endelig ville man støde ind i en række beregningstekniske problemer, som ville vanskeliggøre beregningerne overmåde, men dog næppe i sig selv umuliggøre dem.

Lighedsmålsætning ved idrætsudøvelse

Det er tidligere nævnt, at målsætningen for det offentliges politik: maksimal velfærd i samfundet, kan tænkes suppleret med en målsætning om ligestilling af samfundets enkelte medlemmer, hvilket således optræder som et bånd for hovedmålsætningen. Denne lighedsmålsætning skal kort diskuteres her.

Menneskers uddannelsesniveau bestemmer i vid udstrækning omfanget af deres efterspørgsel efter sundhedsfremmende foranstaltninger; et større antal undersøgelser peger på korrelationen herimellem. Uddannelse og sundhedsfremmende foranstaltninger understøtter gensidigt hinandens virkninger. (Mushkin 1962, pp. 382–383).

Sammenhængen mellem uddannelsesniveauet og den mængde sundhedsydelser, det enkelte individ modtager, bevirker, at når uddannelsens længde

og teoretiske indhold forøges jo højere i statushierarkiet, den uddannelsessøgende stammer fra [12], må det ligeledes gælde, at jo højere social status en person har, jo mere bliver der sat ind på at bevare og øge denne persons sundhedstilstand. På dette grundlag synes det yderst rimeligt at fremsætte den *hypotese, at omfanget af det enkelte menneskes idrætsudøvelse er stadig større jo højere personens placering i statushierarkiet er.*

Det blev ovenfor pointeret, at »produktionsfunktionen«, der illustrerede samspillet mellem idrætsudøvelsens omfang og den menneskelige kapitals størrelse, varierede fra individ til individ på grund af forskelle i alder og køn, og som følge af individuelle forskelle. Disse individuelle forskelle er dels medfødte – og vil som sådan i nogen grad afhænge af forældrenes menneskelige kapital – og må dels forklares ved variationen i omfanget af de øvrige investeringer i den menneskelige kapital. Nogle vil vokse op under bedre forhold end andre, bl. a. bolig- og ernæringsmæssigt, vil få en bedre uddannelse, vil være sikret bedre sygdomsforebyggelse og en tidligere og bedre indgriben ved sygdom o. s. v.

Ønsker man fra samfundets side at stille mennesker lige ved idrætsudøvelse, forekommer det ikke klart, hvilken form for lighed, der bør tilstræbes. En måde er, at den enkelte kan købe den mængde idrætsydelser, vedkommende ønsker i lighed med købet af andre varer og tjenester, og hvor den mulige efterspørgsels størrelse afhænger af personens pengeindkomst; dette kan betegnes som *en ligestilling efter »evnen til at betale«* [13]. En anden form for lighed kan kaldes den *»formelle ligestilling«*. Denne form består i, at det offentlige sikrer, at alle borgere, uanset indkomst i samfundet har lige muligheder for at få del i de ressourcer, der er anvendt til idrætsformål. Det danske samfund må aktuelt vel nok groft taget siges at stræbe mod denne »formelle ligestilling«.

Imidlertid kan man opstille en tredie mulighed, den *»reelle ligestilling«*. Denne form består i, at det offentlige sikrer, at den del af de enkelte borgeres menneskelige kapital, der skyldes idrætsudøvelse, tilstræbes at være lige god uanset socialgruppetilhørsforhold, bopælens geografiske placering, alder, køn, o. s. v. Dette betyder, *at de enkeltes forskellige behov for idrætsfaciliteter og instruktion imødekommes,* og at samfundet således vil stille større ressourcer til rådighed for nogle mennesker, de dårligst stillede, end for andre.

Det må indrømmes, at den her oprullede teori på mange måder synes foreløbig i sit indhold. Dette skyldes bl. a., teorien om den menneskelige kapital

12. Herhjemme verificeret ved Socialforskningsinstituttets uddannelsesundersøgelser. (Bl. a. Erik Jørgen Hansen 1968 og 1971).
13. Man vil kunne henvise dem, der ikke kan betale, til de gratis former for motions- og idrætsudøvelse. Sådanne selvorganiserede foranstaltninger ses der imidlertid bort fra i denne forbindelse, da de må skønnes at være lidet attraktive og på mange måder lidet effektive.

endnu kun delvist er udbygget. Den manglende mulighed for måling og operationalisering af de variable betyder, at værdien som ledetråd for det offentliges indsats er stærkt begrænset; dette skyldes imidlertid ikke den anvendte teori, men måleproblemerne i al almindelighed. På den anden side synes den her anvendte angrebsflade at have to store fordele, nemlig at den kan anvendes til en egentlig teoretisk analyse af idrætsudøvelsens samfundsøkonomiske betydning, og at idræt samtidig ses som et integreret led i den sum af foranstaltninger, der kommer de enkelte mennesker til gode.

Litteraturfortegnelse

Becker, Gary S. *1964.* Human capital. A theoretical and emperical analysis, with special reference to education. Princeton, N. J.

Blaug, Mark. *1970 a.* An introduction to the economics of education, London.

Blaug, Mark. *1970 b.* Economics of education. A selected annotated bibliography. 2. udg. Oxford.

Hansen, Erik Jørgen. *1968* og *1971.* De 14–20 åriges uddannelsessituation 1965. Bind I: Social og geografisk rekruttering. Bind II: Ungdom og uddannelse. Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 31 og 47. København.

Klarman, Herbert E. *1965.* The economics of health. New York.

Lindbeck, Assar. *1970.* Det nye venstres politiske økonomi. København.

Lunde, Jens. *1972.* Menneskelig kapital. København.

Mushkin, Selma J. *1962.* Health as an investment. Journal of Political Economy, Supplement. LXX, october, pp. 129–157. – Pp. 129–138 er genoptrykt i *Kiker,* B. F., ed. *1971.* Investment in human capital. Columbia, S. C. (henvisninger er hertil).

Schultz, Theodore W. *1963.* The economic value of education. New York.

Schultz, Theodore W. *1971.* Investment in human capital. The role of education and of research. New York.

SOU 1969: 29. (Statens offentliga utredningar). Idrott åt alla. Stockholm.

Thurow, Lester. *1970.* Investment in human capital. Belmont, California.

Wiseman, Jack. *1963.* Cost-benefit analysis and health servise policy. Scottish Journal of Political Economy. February, pp. 128–145. – Genoptrykt i *Kiker,* B. F., ed. *1971.* Investment in human capital. Columbia, S. C. (henvisninger er hertil).

Tysklands Socialistiske Enhedsparti

Jens-Jørgen Jensen

En beskrivelse af et regerende kommunistparti som det østtyske Socialistiske Enhedsparti kan foregå ud fra flere synsvinkler. En måde at gøre det på er at anskue partiet som en organisation af lydige partisoldater, der styres ovenfra af en lille lederklike, for hvilken partiet er det vigtigste redskab i en totalitær beherskelse af hele samfundet. Dette billede er den såkaldte totalitarismemodels – et synspunkt, som var næsten eneherskende i den vestlige kommunismeforskning frem til 1960'erne. En anden betragtningsmåde, som har været fremtrædende i vestlige studier i 60'erne, kunne kaldes »industrisamfundsmodellen«. Modsat det primat, den altafgørende rolle, som totalitarismemodellen giver det politiske system i forhold til andre sider af samfundslivet, tiltænker dette nyere standpunkt den teknologiske udvikling en helt dominerende betydning i det højtudviklede samfund. Anvendelsen af moderne videnskab og teknologi indebærer, hævder man, *rationalitets*tænkning som vigtigste ledetråd i samfundsmæssige beslutninger og hermed efterhånden en stigende tilsidesættelse af »usaglige« politisk-ideologiske hensyn. Og nogle forfattere tager skridtet fuldt ud ved at sige, at de højtudviklede systemer både i Øst og Vest trods alle politiske og ideologiske forskelle vil nærme sig hinanden i deres videre udvikling – på grund af den grundlæggende fælles teknologi og rationale [1].

I de allerseneste år er der endelig inden for den vesttyske DDR-forskning, som dominerer studiet af dette land i den vestlige verden, foregået en langvarig og til tider særdeles skarp meningsudveksling om, hvordan DDR-forskningen skal gribes an i fremtiden [2]. Diskussionens baggrund har været den nyeste udvikling i Tysklandsspørgsmålet og i øst-vest forbindelserne i det hele taget.

1. Om diskussionen indenfor vestlig forskning af de østeuropæiske lande, se Bjarne Nørretranders: »Sovjetunionen som forskningsobjekt« og Jens-Jørgen Jensen: »Grundsynspunkter i den vestlige forskning af kommunistiske lande«, begge *Økonomi og Politik*, hhv. 1967 s. 255–66 og 1972 s. 35–49.
   Specielt vedr. konvergensteoridiskussionen, se *Østeuropas fremtid. Debatoplæg til et seminar om konvergensteorier*, Sydjysk Universitetsforlag 1973. For en østtysk kritik af de vestlige synspunkter, se Gerhard Lozek: »Zu neueren bürgerlichen Darstellungen der Geschichte der DDR«, *Zeitschrift für Geschichtwissenschaft*, 1973, s. 509–23.
2. Diskussionen er startet i *Deutschland Archiv*, 1973, 5 og fortsat i de følgende numre.

Et hovedpunkt i debatten har været en selvkritisk erkendelse af, at politiske interesser og ønskeforestillinger i en utilladelig grad har præget forskningen. Denne seneste selvkritik gælder ikke så meget totalitarisme-tænkningen, hvis sammenhæng med den kolde krigs frontstillinger længe har været erkendt. Kritikken er mere gået på »industrisamfunds«analyserne og især på disses konsekvente udgave, konvergensteorierne. Det er således blevet fremhævet, at den fremtidige udvikling i DDR og det øvrige Østeuropa, som konvergensteorien stiller i udsigt, fortrinligt passer til den ny vesttyske østpolitik. Den fremtrædende vesttyske DDR-forsker og industrisamfundsteoretiker, Peter Christian Ludz, afsluttede f. eks. sin analyse af det østtyske kommunistpartis udvikling i 1960'erne – hovedværket i den nyere vestlige DDR-forskning – med at konkludere, at selvom de østtyske ledere stadig til dels er bundet af den »historiske materialismes tomme formler« giver deres accept af de teknisk-videnskabelige fremskridts nødvendighed dem dog »et element af rationalitet, som vil kunne muliggøre en samtale med dem« [3].

Kritikken har ikke uden ret kunnet jævnføre sådanne formuleringer med den vesttyske chefforhandler Egon Bahrs formulering af den grundlæggende målsætning bag østpolitikken som »forandring gennem tilnærmelse« – den moderne teknologiske udvikling hjulpet af afspændingspolitikken vil udfra dette socialdemokratiske synspunkt på det længere sigt udvirke en forandring af magtstrukturen i det østtyske samfund.

Den standende diskussion om DDR-forskningen er i det hele taget meget stærkt knyttet til den politiske situation i Forbundsrepublikken. De politiske strømninger, der ligger til venstre for Socialdemokratiet, og som i de senere år har spillet en vis rolle i vesttysk politik, har nemlig også markeret deres almindelige politiske synspunkter i form af en stillingtagen til DDR og DDR-forskningen. Særlig besværlige for socialdemokraterne har de vesttyske Moskvakommunister været, da de har en stærk indflydelse på enkelte universiteter i Forbundsrepublikken, denne er kommet til udtryk i en række DDR-studier, som næsten uforbeholdent har lagt sig op af DDR's egen, officielle selvbeskrivelse. Reaktionen herpå har været forslag om en »centralisering« af DDR-forskningen. Endelig skal nævnes de venstremarxistiske, delvist maoistiske analyser, som er endog særdeles kritiske over for den østtyske »statskapitalisme« [4].

Der er ud fra disse forskellige synspunkter lavet nyttige analyser af DDR-samfundet, men læsningen af den vanskeliggøres ofte af deres stærke tilknytning til den politiske problematik i Forbundsrepublikken. Et andet kritik-

3. Peter Christian Ludz: *Parteielite im Wandel,* Köln und Opladen 1970, s. 327.
4. De DDR-vendte synspunkter findes bl. a. i *BRD-DDR. Vergleiche der Systeme,* Köln 1971 og i øvrigt kan henvises til tidsskriftet *Das Argument.* Venstremarxistiske analyser er bl. a. »Der Sozialismus als eigenständige Gesellschaftsformation«, *Kursbuch* 1971, 23, s. 96–142 og Udo Freier und Paul Lieber: *Politische Ökonomie des Sozialismus in der DDR,* Frankfurt a. M. 1972.

punkt, som er berettiget i forhold til mange af de vesttyske DDR-analyser er, at de i for ringe grad inddrager historiske betragtninger. »Industrisamfunds«-modellen synes at bygge på den i højeste grad diskutable forudsætning, at der uafhængigt af forskellige økonomiske og politiske strukturer eksisterer nogle til alle tider gældende rationalitetsprincipper. De stærkt DDR-orienterede analyser er i lighed med østtyskernes selvbeskrivelser tilbøjelige til at anskue udviklingen i lyset af den aktuelt herskende partilinie, hvorved jo forståelsen for den reelle udvikling og de alvorlige problemer, som måske lå heri, bliver forflygtiget.

Det følgende vil ikke præsentere noget færdigt hovedsynspunkt, endsige sætte sig til doms over udviklingen i DDR. Dertil synes det østtyske samfund for præget af indre modsætninger og en uafklaret international situation. Artiklen vil behandle hovedlinierne i den politiske udvikling, med vægten lagt på det Socialistiske Enhedsparti (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED). Den økonomiske baggrund inddrages kun, hvor det skønnes nødvendigt [5].

I. Hovedtræk af den politiske udvikling i DDR

I maj 1945 ankom en lille gruppe tyske eksilkommunister til Berlin fra Moskva. Denne såkaldte »Ulbricht-gruppe«, der af Sovjetunionen var udset til at spille en central rolle i den tyske genopbygning, stod af indlysende grunde i en overordentlig vanskelig situation. Økonomisk var ødelæggelserne jo vældige i hele Tyskland. Men det skulle snart vise sig at Østzonen kom til at stå over for særlige genopbygningsproblemer, idet den alene måtte bære de meget store erstatningsbetalinger til Sovjetunionen. Politisk set var udgangssituationen, at det gamle administrationsapparat var gået i opløsning, og at opbygningen af et nyt ville ske under sovjetisk ledelse. Det sidste var naturligvis til kommunisternes fordel. Til gengæld måtte de så regne med den virkning på befolkningens holdninger over for et kommunistisk og sovjetvenligt parti, som tolv års nazistisk herredømme og fire års blodig krig med den sovjetiske hovedmodstander måtte have skabt. Endelig gav den almindelige usikkerhed om stormagternes hensigter i Tysklandsspørgsmålet sine begrænsninger af handlemulighederne.

DDRs historiske udvikling kan hensigtsmæssigt – og i overensstemmelse med den officielle østtyske selvfortolkning – inddeles i tre hovedetaper: (1) den »antifascistiske-demokratiske forandring«, en art »folkefronts« politik, (2) »opbygningen af socialismen« 1949–61 og (3) den »omfattende opbygning af socialismen« i 1960'erne, forstået som en videreudvikling på det nu etablerede socialistiske grundlag.

5. Hvad angår den økonomiske baggrund henvises til Jørgen Lindgaard Pedersen: »Hovedlinier i den økonomiske udvikling i DDR 1949–73« *Økonomi og Politik*, 1973, s. 107–133.

1. Den »antifascistiske front« 1945–49

Dannelsen af SED

Både det tyske socialdemokrati (SPD) og det tyske kommunistiske parti (KPD) havde under eksilperioden lagt op til et nært samarbejde i et efter-nazistisk Tyskland – i klar modsætning til splittelsen i Weimarrepublikken.

De programerklæringer, der allerede i 1945 blev fremsat af de to partier, pegede også på et sådant samarbejde og evt. en sammenslutning, som der blandt medlemmer i begge partier var en udbredt stemning for. Begge partier erklærede at stå på et »demokratisk« grundlag – SPDs program var faktisk mere radikalt formuleret end KPDs. Efter forhandlinger i løbet af 1945 blev de to partier i østzonen slået sammen i begyndelsen af 1946 til SED.

Under foreningsforhandlingerne var stemningen imidlertid skiftet hos socialdemokraterne, og sammenslutningen skete under voldsomme protester fra det vestlige SPD, som beskyldte KPD og russerne for at have hindret en fri afgørelse inden for SPD i østzonen. Det er givet, at der er blevet udøvet tryk, men samtidig var der blandt de menige socialdemokrater et stærkt ønske om et nærmere samarbejde. Valgtallene fra det vestberlinske SPD viser således en klar afstandtagen fra en sammenslutning, men tillige en stærk, positiv holdning til en aktionsenhed mellem de to organisationer [6].

Den videre udvikling under den antifascistiske ordning

SEDs stiftende kongres i april 1946 vedtog et manifest, der dannede det programmatiske grundlag for de følgende par års politiske udvikling. Programerklæringen bestod for det første af et »minimumsprogram«. Heri blev det fastslået, at forudsætningen for en progressiv udvikling i Tyskland måtte være en tilintetgørelse af fascistiske og andre reaktionære strukturer i Tyskland, og at en ægte demokratisk ordning måtte sættes i stedet. Synspunktet var, at den tyske arbejderklasse skulle gennemføre den borgerlige revolution, som det tyske borgerskab ikke selv havde været i stand til. Dernæst fastslog et »maksimumsprogram«, at denne demokratiske fase var at betragte som et overgangsled på vejen mod den egentlige socialisme. Om opfattelsen af overgangen til socialismen er det dog vigtigt at pege på, at man i SED endnu på dette tidspunkt understregede, at der var tale om en »særlig tysk vej til socialismen«, og at overgangen kunne finde sted »relativt fredeligt« [7].

Betegnelsen »politisk pluralisme« er blevet brugt om denne første periode. Der tænkes på bl. a. SEDs indre virkemåde, idet der formelt håndhævedes et paritetsprincip mellem tidligere SPDere og KPDere ved sammensætningen af SEDs besluttende organer. SED betragtede sig som et »masseparti«, der på

6. Stefan Dornberg: *Kurze Geschichte der DDR,* Berlin 1969, s. 67–83 og Carola Stern: *Porträt einer bolschewistischen Partei,* Köln 1957, s. 30–40.
7. Samme, hhv. s. 79–81 og s. 46–71.

et relativt rummeligt politisk grundlag tilstræbte en bred medlemstilslutning.

Endvidere havde den sovjetiske besættelsesadministration allerede i sommeren 1945 tilladt oprettelsen af borgerlige, antifascistiske partier, og et kristeligt-demokratisk parti (CDU) og et liberalt-demokratisk parti (LDPD) blev dannede. Senere kom yderligere det nationaldemokratiske (NDPD) og bondepartiet (DBD) til. SED og de øvrige partier samledes 1949 i en fælles frontorganisation, Den Nationale Front [8]. De borgerlige partiers muligheder for at optræde selvstændigt er vanskeligt at vurdere. Men det akutte behov for at inddrage alle ressourcer i genopbygningsarbejdet har nok givet disse partier – og socialdemokraterne inden for SED – visse manøvremuligheder.

To vigtige reformer skal nævnes som typiske for perioden, nemlig den »demokratiske jordreform« og den »demokratiske skolereform« i hhv. 1945 og 1946. Jordreformen betød en beslaglæggelse af alle besiddelser, som tilhørte nazister eller var på over 100 ha; jorden blev udstykket til landarbejdere eller anvendt til udvidelse af allerede eksisterende småbrug. Skolereformen indførte en 8-årig enhedsskole, der skulle sikre alle børn lige adgang til uddannelse uanset social baggrund. Begge reformer var vendt mod det gamle tyske klassesamfund, hvis uligheder ikke mindst var iøjnefaldende på disse to punkter. Men de kan mest dækkende karakteriseres som radikale-borgerlige reformer.

Kommunisternes taktiske situation på dette tidspunkt kom klart til udtryk i jordreformen. Her blev den politisk betydningsfulde junkerstand likvideret, men samtidig skabtes en stor gruppe af selvstændige småbønder, hvilket skulle komme til at give SED overordentligt store vanskeligheder under 1950'ernes kollektiviseringspolitik. Disse kommende problemer var i hvert fald delvis erkendt i 1945, men samtidig fandt man småbrugernes og landarbejdernes ønsker om jord for uomgængelige. Selvom den kommunistiske fløj inden for SED kunne udnytte sit særlige forhold til den øverste magthaver i østzonen, den sovjetiske besættelsesmagt – og også gjorde dette bl. a. ved stillingsbesættelser i statsapparatet – fastholdt partiet den »demokratiske frontpolitik« som en hovedlinie. Genopbygningen og hele usikkerheden om Tysklands fremtid nødvendiggjorde en sådan politik.

2. »*Overgangen til socialismen*«

I 1948–49 indledtes en grundlæggende nyorientering i den østtyske udvikling, idet der nu blev slået ind på en socialistisk omformning af økonomi, politik og kulturliv efter sovjetisk mønster. Den nye politiske linie i den sovjetiske besættelseszone faldt sammen med tilsvarende kursskift i de øvrige østeuropæiske lande. Den fælles baggrund var den stigende øst-vestspænding. Et af den kolde krigs første markante udslag var konflikten omkring Marshall-hjælpen, hvor folkedemokratierne efter sovjetisk pres afslog at deltage i de amerikanske planer. Sovjetunionen søgte umiddelbart efter at knytte de østeuropæiske lande

8. Arthur Hanhardt: *The German Democratic Republic,* Baltimore 1968, s. 29–31.

til sig gennem forskellige økonomiske aftaler. Men da situationen i Østeuropa yderligere skærpedes med Jugoslaviens brud med Sovjetunionen i 1948, følte man fra sovjetisk side og blandt en række østeuropæiske kommunister, at kun en egentlig socialistisk udvikling (involverende planøkonomi, kollektivisering af landbruget, politiske udrensninger m. v.) ville kunne skabe sikkerhed mod flere frafald [9].

Østtyskland adskilte sig jo fra det øvrige Østeuropa ved, at østzonen endnu ikke var en egentlig statsdannelse – og bagved denne problematik lå jo det uafklarede tyske spørgsmål. Dette problem blev imidlertid løst i første omgang, da vestmagterne i 1949 som led i *deres* integrationsbestræbelser omdannede vestzonen til en selvstændig stat, Forbundsrepublikken Tyskland. Senere på året fulgte så oprettelsen af den Tyske Demokratiske Republik (DDR), og landet fik samme år sin første forfatning.

Herefter foregik den socialistiske omstrukturering slag i slag: den første femårsplan og landbrugets kollektivisering begyndte i 1951 og 52; i parti, stat og andre politiske magtorganer skete en omfattende udskiftning; i uddannelsessektoren blev udrensninger af lærere og pensumforandringer gennemført; inden for kunst og litteratur startede kampen for den »socialistiske realisme« og mod »formalismen«.

Den ny politiske generallinie betød med sin erklærede tilknytning til den sovjetiske opbygningsmodel, at opfattelsen af en særlig »tysk vej« til socialismen nu var opgivet. Den ny strategi indeholdt to vigtige politiske teser: Den første kan med en Stalinsk formulering betegnes som tesen om »*revolutionen fra oven*«. Denne tese tildeler i overgangsfasen mellem kapitalisme og socialisme visse overbygningsfænomener, nemlig parti og stat, rollen som de væsentligste faktorer i overgangssamfundets udvikling. Den anden tese, som også blev antaget af SED efter det sovjetiske forbillede, var tesen om den »*skærpede klassekamp under opbygningen af socialismen*«, nemlig det synspunkt, at med den socialistiske opbygnings fremadskriden bliver det gamle systems tilhængere stadig mere desperate og farlige og det fjendtlige udlands interventionsaktivitet mere påtrængende (det sidste naturligvis af særlig relevans i DDRs tilfælde).

Disse to teser måtte naturligvis indebære, at SED fik en ny langt mere fremtrædende rolle i den politiske udvikling. Partiet blev omformet til det, man kaldte et »*parti af en ny type*«, dvs. en avantgardeorganisation, som i overensstemmelse med den klassiske leninistiske partimodel bestod af bevidste og disciplinerede partimedlemmer, der loyalt kunne føre an i udviklingen fra kapitalisme til socialisme. Den tidligere »masselinie« blev opgivet, idet partiets »renhed« og »enhed« nu blev betragtet som vigtigere end den brede medlemstilslutning. De klassiske bolchevistiske principper blev bestemmende

9. Om den almindelige østeuropæiske baggrund, se François Fejtö: *Die Geschichte der Volksdemokratien*, Köln 1972, s. 187 ff.

for partiarbejdet og gav sig udtryk i skærpede optagelsesbetingelser og krav til aktivitetsniveauet, en omfattende og obligatorisk skoling i marxismen-leninismen og ikke mindst i den sovjetiske arbejderbevægelses historie. Omlægningen medførte som nævnt også en række politiske udskiftninger. Således blev det paritetisk sammensatte ledelsesorgan erstattet af et mindre politbureau, hvor den tidligere KPD-fløjen var dominerende, og i de følgende år fulgte i lighed med det øvrige Østeuropa omfattende udrensninger af socialdemokrater, »titoister« og »trotzkister« [10].

Overgangsperiodens forløb skal på dette sted kun kort vurderes. SEDs forsøg på en gennemgribende samfundsforandring stødte, som det vil være bekendt, på en række *vanskeligheder,* som arbejderopstanden i 1953, uroen efter den sovjetiske 20. partikongres i 1956 samt flygtningestrømmens kulmination i 1960–61 og bygningen af Berlin-muren var de tydeligste eksempler på.

Den stærkeste modstand mod SEDs politik kom nok fra den småbondestand, som partiet selv havde skabt i 1945. Bønderne ønskede ikke den kollektivisering, som blev sat igang fra 1952, i hvert fald ikke i det tilstræbte tempo. I perioder gik kollektiviseringen helt i stå på grund af bøndernes modstand, f. eks. under den mere afdæmpede »*nye kurs*« i årene 1953–55, som hang sammen med 1953-opstanden. Så sent som ved årsskiftet 1959/60 var stadig mindre end halvdelen af landbrugsarealet kollektiviseret. Men ved en omfattende aktion i foråret 1960 blev kollektiviseringsgraden forøget til 85 %. Dette såkaldte »socialistiske forår i landsbyen« betød, at landbrugets kollektivisering i praksis var fuldført, men var tillige stærkt medvirkende til den for styret katastrofale stigning i flygtningestrømmen i 1960–61 [11].

SED kom også ud for vanskeligheder i forholdet til intelligensen, som vanskeligt kunne acceptere trykket og ensretningsbestræbelserne over for undervisning, videnskab og kultur. Modviljen kom især til udtryk i uro på universiteterne efter den 20. partikongres.

Men alvorligst for SED i 1950-erne var den manglende *brede* tilslutning fra partiets »egen klasse«, arbejderklassen, en utilfredshed som fik sit stærkeste udslag under 1953-opstanden. Revolten, der resulterede i betydelige, mere forbrugsvenlige ændringer i den første femårsplan, havde sit konkrete udgangspunkt i uoverensstemmelser om arbejdsvilkår. Den kan imidlertid også fortolkes sådan, at den tyske arbejderklasse ikke billigede den relativt forcerede forandringsproces, SED stod for, men i højere grad var tilhængere af en mere moderat, socialdemokratisk-orienteret udvikling – dvs. ønskede den udviklingsretning, som af andre oppositionelle er blevet kaldt den »*tredie vej*«. En af-

10. Dornberg, s. 142 ff og 178 ff, og Stern, s. 77 ff.
11. Dornberg, s. 388–98 og m. h. t. flygtningestrømmen, se f. eks. *A bis Z,* Bonn 1969, s. 210–13.

klaring af spørgsmålet om arbejdernes holdning til SED i 1950'erne vil fordre en historisk analyse af hvilken karakter, KPDs ret stærke tilslutning i Weimarrepublikken havde, og af den tyske arbejderklasses udvikling under naziregimet.

Modstanden mod SEDs officielle linie kom også frem gennem dannelsen af partioppositionelle grupper, som søgte en udskiftning af ledelsen, ikke mindst af førstesekretær Walter Ulbrichts person. Selvom oppositionsanslagene udgik fra grupper på partiets topplan, var de alle uden de ønskede resultater: i 1953 forsøgte en gruppe bestående af bl. a. Wilhelm Zaisser, minister for statssikkerhed og Rudolf Herrnstadt, redaktør for det ledende partiorgan »Neues Deutschland« sig, i 1956 en gruppe omkring redaktøren for »Deutsche Zeitschrift für Philosophie«, Wolfgang Harich, og i 1958 en tredie gruppe med Zaissers afløser som sikkerhedschef, Ernst Wollweber og politbureaumedlemmet, Karl Schirdewan. Fælles for disse bestræbelser var, at der var tale om *højre*oppositionelle grupperinger, der ønskede en afdæmpning af udviklingstempoet for »overgangen til socialismen« og i stedet for den skærpede klassekamp tilsigtede en større hensyntagen til »berettigede interesser« hos alle befolkningsgrupper. Ikke mindst hos Harich var tilslutningen til den »tredie vej« og den »særlige tyske vej« til socialismen og en orientering mod det vesttyske SPD tydelig [12].

I en bedømmelse af 50'ernes udvikling må disse mange vanskeligheder for SEDs politik imidlertid ikke overskygge den vældige opbygnings- og forandringsproces, der foregik i hele det østtyske samfund i løbet af perioden, og hvis følger delvist først er kommet til udtryk i 1960'erne – eller som kun kan vurderes på endnu længere sigt.

Det gælder for det første på økonomiens område – grundlaget for 1960'ernes »Wirtschaftswunder« blev jo lagt i 1950'ernes mere grå hverdag. Den centraldirigerede økonomi, som startede i 1949, lagde trods alle vanskelighederne fundamentet i den udvikling, som har gjort DDR til verdens 9. stærkeste industrination.

Endvidere bør nævnes de ændringer i socialstrukturen, som fulgte med den socialistiske opbygnings statsovertagelser og kollektivisering. Østtyskerne erklærede således i begyndelsen af 1960'erne de socialistiske produktionsforhold for etablerede, med henvisning til at kun ganske få procent af produktionen faldt inden for den private sektor.

Den demokratisering af uddannelsessystemet, som indledtes med 1946-reformen, fortsattes med videreudviklingen af enhedsskolen, indførelse af den polytekniske uddannelse, udvidelse af skolepligten (1959) og opbygning af

12. Dornberg, s. 388–98 og m. h. t. flygtningestrømmen, se f. eks. *A bis Z*, Bonn 1969, s. 210–13.
12. En nuanceret analyse af oppositionen i DDR i 1950'erne er Martin Jänicke: *Der dritte Weg*, Köln 1964.

et omfattende system for videregående uddannelser og voksenuddannelse. Familiepolitikken var præget af ihærdige anstrengelser for at få kvinderne ud på arbejdsmarkedet. Disse bestræbelser havde naturligvis det formål at afhjælpe DDR-økonomiens akutte arbejdskraftmangel, og i dag er ca. 85 % af kvinderne erhvervsbeskæftigede; men familiepolitikkens sigte var også en kvindefrigørelse, og udviklingen synes at have bevirket en vis opløsning af det tidligere autoritære tyske familiemønster (denne forandringsproces er nok den positive baggrund for det naturligvis ikke i sig selv positive, at DDR i 1960'erne er nået op i nærheden af danske skilsmisseprocenter).

Endelig skal nævnes ændringer i DDRs internationale stilling. Berlinmuren betød, uanset hvad der ellers kan menes om den, at virkningen fra det vesttyske eksempel blev mindre farlig umiddelbart set. Flygtningestrømmen havde været eksistenstruende for DDR-styret, og dens ophør bevirkede, at styret i højere grad fik en »chance« over for befolkningen. De afgørende relationer til Sovjetunionen undergik også en ændring i 1950'erne. I forhold til 1940'erne, hvor det østtyske områdes fremtid var uvis på grund af usikkerheden om Tysklandspolitikken og de sovjetiske hensigter, var situationen fra begyndelsen af 1960'erne blevet en anden. På grund af udviklingen i DDRs egen økonomi var landet blevet en hovedleverandør inden for COMECON af efterspurgte, teknisk-avancerede produkter og Sovjetunionens største handelspartner overhovedet.

3. Udviklingen i 1960'erne

I SEDs egen fortolkning af udviklingen siden 1961 findes tre gennemgående temaer [13], (1) *Berlin muren,* som »sikrede statens eksistens og den europæiske fred«, (2) de nu *etablerede socialistiske produktionsforhold* (ejendoms- og klasserelationer) som efter østtysk opfattelse indebærer, at egentlige klassemodsætninger er ophævede i DDR – modsat den skærpede klassekamp fra 1950'ernes første halvdel og (3) *den videnskabelige-tekniske revolution.* Her tænker østtyskerne (og østeuropæerne) på den udvikling, som i Vesten ofte betegnes som den anden industrielle revolution, dvs. fænomener som den moderne videnskabs og automationens gennembrud inden for produktionen. I Østeuropa har man lagt vægt især på, at videnskaben er blevet en afgørende produktivkraft.

Det er på denne baggrund, at den officielle karakteristik af perioden som den »*omfattende opbygning af socialismen*« skal ses. Efter at de ydre modstanderes virksomhed væsentligt var indskrænket og de indre på det nærmeste forsvundne, kunne man nu inden for det »socialistiske menneskefællesskab« koncentrere sig om især den økonomiske videreudvikling i lyset af den

13. *Wissenschaftliche Entscheidungen – historische Veränderungen – Fundamente der Zukunf,* udg. af Institut der Gesellschaftswissenschaften beim Zentralkomitee der SED, Berlin 1971, s. 170 ff.

videnskabelige-tekniske revolutions store muligheder. Dette synspunkt på DDRs fortsatte udvikling sammenfattedes af Ulbricht i hans nye tese om »socialismen som en relativ selvstændig samfundsformation« [14]. Hermed skød Ulbricht det langsigtede politiske-ideologiske mål, det klasseløse og statsløse kommunistiske samfund mere i baggrunden og fremhævede i stedet nødvendigheden af materielle-tekniske fremskridt og udnyttelse af de »socialistiske økonomiske lovmæssigheder«.

Denne ideologiske fremhævning af et »økonomiens primat« – modsat »politikkens primat« i 50'erne – må ses i sammenhæng med de vigtige nyorienteringer i 1960'ernes økonomiske politik. Ved SEDs 6. kongres i 1963 indførtes således en række økonomiske reformer (»Neues ökonomisches System der Planung und Leitung«, NÖSPL), og disse blev fulgt op af et nyt reformkompleks ved den næste partikongres i 1967 (»Ökonomisches System des Sozialismus« ÖSS). Selvom der er forskelle mellem de to reformer, betød de dog begge et væsentligt brud med 1950'ernes centraldirigerede planøkonomi, idet de centrale politiske myndigheders ofte detaljerede styring af produktionen blev afløst af en større selvstændighed for de enkelte virksomheder og virksomhedssammenslutninger, der nu også fik økonomiske rentabilitetskriterier at arbejde ud fra. Denne større hensyntagen til de »økonomiske lovmæssigheder« fik også en direkte betydning for SEDs ledelsesstrukturer, idet man efter de første par år efter 1963-reformerne forsøgte sig med nogle betydningsfulde, men inden for partiet særdeles kontroversielle organisatoriske ændringer, der skulle give patiet et mere »sagligt« grundlag for dets ledelse af den økonomiske udvikling [15].

4. SEDs 8. kongres i 1971

Den mest markante begivenhed i forbindelse med SEDs sidste kongres var den pludselige udskiftning af partiets mangeårige og tilsyneladende urørlige leder, Walter Ulbricht, der kort før kongressens afholdelse måtte afgive den afgørende førstesekretærpost til *Erich Honecker* [16].

Der var utvivlsomt flere grunde til denne personelle forandring i partiets top. En væsentlig årsag var således uoverensstemmelser mellem Ulbricht og

14. Walter Ulbricht: *Zur ökonomischen System des Sozialismus in der DDR,* Berlin 1968, bd. 2, s. 89–91 og 529–32.
15. Peter Christian Ludz: *Parteielite im Wandel,* Köln und Opladen 1970, s. 64–93.
16. *Erich Honecker,* hvis position synes at være blevet stadig stærkere siden partikongressen i 1971, er født 1912 i en minearbejderfamilie, sad som fremtrædende ungkommunist 10 år i nazistisk fængsel, var formand for det østtyske ungdomsforbund i dets opbygningsperiode 1946–55 og har fra 1958 været medlem af Politbureau. *Ulbricht* (f. 1893) beholdt sin post som formand for statsrådet (en slags præsidentembede) til sin død august dette år. Vestlige biografier af de to ledere er Carola Stern: *Ulbricht. Eine politische Biographie,* Berlin 1966 og Heinz Lippmann: *Honecker. Porträt eines Nachfolgers,* Köln 1972.

den sovjetiske partiledelse om den ny Tysklandspolitik, som Ulbricht stod tøvende over for.

Endvidere har der gjort sig indenrigspolitisk uenighed gældende, som under og efter partikongressen er kommet til udtryk i et ideologisk opgør med 1960'ernes generallinie. Man har således vendt sig imod Ulbrichts teser om det »socialistiske menneskefællesskab« og »socialismen som en relativ selvstændig samfundsformation«, da disse synspunkter ifølge de nyeste SED-overvejelser kan tilsløre det forhold, at der stadig eksisterer visse »afstande mellem klasserne« i det østtyske samfund, og at man befinder sig i et udviklings*forløb,* hvor det langsigtede perspektiv til stadighed må være nærværende [17].

Det er vanskeligt at vurdere det fulde perspektiv i kursskiftet på partikongressen i 1971. Men der kan dog siges så meget, at der bag den ideologiske nyorientering har ligget virkelige interessemodsætninger. Der syntes således at eksistere en stærk utilfredshed i visse partikredse og i fagforbundene med Ulbrichts hovedlinie. Man følte, at den megen tale om de »økonomiske lovmæssigheder« og den videnskabelige-tekniske revolution betød en afsvækkelse af det ideologiske perspektiv, som partiet står som hovedeksponent for, og tillige indebar økonomiske og politiske privilegier for den videnskabelige og tekniske intelligens. Under og efter partikongressen er det da også til stadighed blevet fremhævet, at arbejderklassen er den udslaggivende produktivkraft, og at partiet spiller en stadig vigtigere rolle [18].

II. SED's indre struktur og virkemåde

1. Opbygning og beslutningsproces

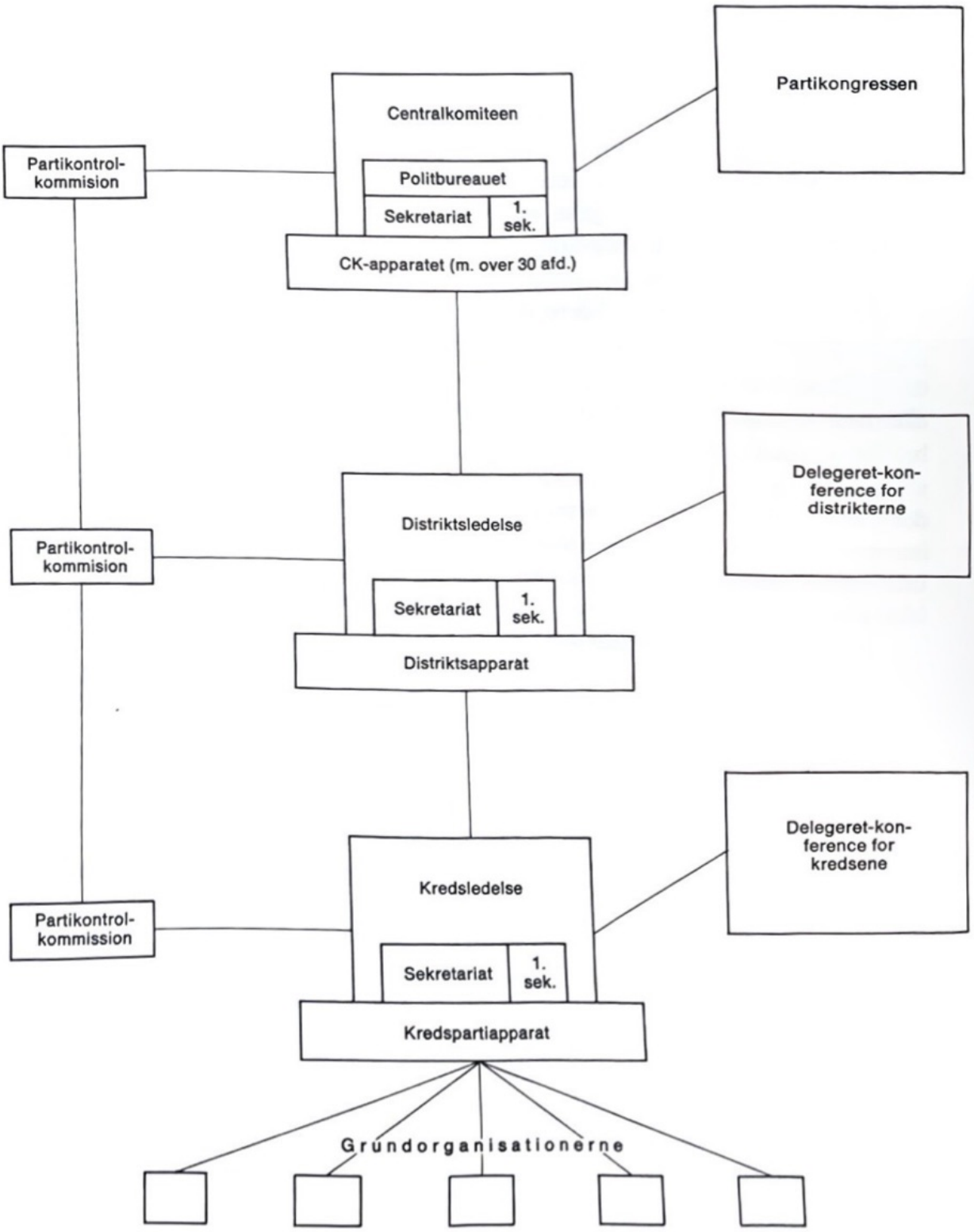
SED er organiseret i overensstemmelse med partistrukturen i Sovjetunionen og de øvrige østeuropæiske lande, idet partiet er opbygget parallelt med den statslige administration. SED er således opdelt i fire hierarkiske niveauer, de »centrale partiorganer«, distriktsorganerne (Bezirk-Organen), kredsorganerne (Kreis-Organen) samt »grundorganisationerne«.

De centrale partiorganer er Partikongressen, Centralkomiteen, Politbureauet, Centralkomiteens sekretariat og de politisk mindre væsentlige organer, den Centrale Partikontrolkommission og Centrale Revisionskommission.

Partikongressen, der er det højeste besluttende organ, afholdes hver 5. år

17. Erich Honecker: *Unter dem Banner des Internationalismus,* Berlin 1972, s. 338 og Kurt Hager: *Die entwickelte sozialistische Gesellschaft* (pjece) Berlin 1971, s. 19–23 og 29–32.
18. Rüdiger Thomas: *Modell DDR,* München 1972, s. 21–26 og Bress: »Von der Theorie der Übergangsperiode zur Theorie des Sozialismus als Produktionsweise« i Ludwig Bress/K. P. Hensel: *Wirtschaftssysteme des Sozialismus im Experiment,* Frankfurt a. M. 1973, her s. 100–106.

SEDs organisatoriske opbygning

(altså parallelt med femårsplanerne). Det ligger alene i mødefrekvensen, at dens reelle indflydelse er stærkt begrænset.

Centralkomitteen er partiets ledende organ mellem kongresserne og har 189 medlemmer (hvoraf knap en trediedel er kandidatmedlemmer). Centralkomiteen skal iflg. statutterne samles mindst to gange om året og mødes reelt fire gange årligt. Af vestlige iagttagere blev centralkomiteen tidligere betragtet som et rent akklamationsorgan, men man har også ment, at dets betydning har været stigende i løbet af 1960'erne. Centralkomiteens medlemmer beklæder således ofte poster i stat og masseorganisationer, og de kan øve indflydelse gennem deres deltagelse i de mere end tredive arbejdsudvalg under centralkomiteen, hvor de foreliggende problemer underkastes en indgående specialbehandling. I løbet af 1960'erne er det også blevet en sædvane, at Centralkomiteen holdt temaorienterede møder, og her indkaldes ofte specialister og »interesse-repræsentanter« udefra [19].

Politbureauet varetager ifølge partistatutterne den daglige ledelse mellem Centralkomiteens møder. Bureauet har for øjeblikket 16 fulde medlemmer og holder ugentlige møder. *Sekretariatet* har formelt kun udøvende funktioner. Det ledes af en førstesekretær, er opdelt i en række specialsekretariater og disponerer over en arbejdsstab på omkring 1500 personer [20]. Politbureauet og sekretariatet er utvivlsomt SEDs betydeligste beslutningscentre, og førstesekretæren har hidtil også været DDRs førstemand. Men iøvrigt har man kun et begrænset og usikkert kendskab til beslutningsprocesserne og magtstrukturerne inden for disse to organer.

På *distrikts- og kredsniveauerne* sker ledelsen gennem organer, der er valgt af lokale partiforsamlinger samt de tilhørende sekretariater. De lokale sekretærer især førstesekretærerne er i megen vestlig forskning blevet beskrevet som den øverste ledergruppes stødtropper, som prototyper på den loyale pamper. Disse sekretærer bør dog ikke betragtes som en homogen gruppe, men kan tværtimod være splittet indbyrdes i f. eks. regionalpolitiske spørgsmål eller være i opposition til partiledelsen i bl. a. partiorganisatoriske spørgsmål [21].

SED har over 70.000 *grundorganisationer,* som findes spredt i hele samfundet, i hver eneste virksomhedsafdeling, på ethvert forvaltningskontor, i alle militære enheder etc. [22]. Grundorganisationernes formål er naturligvis at mobilisere befolkningen i overensstemmelse med partiets retningslinier og at overvåge disses efterlevelse. Men foruden disse mobiliserings- og kontrolfunktioner har grundorganisationerne en afgørende rolle som formidler af synspunkter og interesser hos befolkningen og af de problemer, der findes i dagligdagen.

19. Ludz, *Parteielite,* s. 93–122 og 223–46.
20. *Kleines politisches Wörterbuch,* Berlin 1973, s. 653–54 og Thomas, s. 28.
21. Se f. eks. Ludz, *Parteielite,* s. 28.
22. *Wörterbuch,* s. 322–24 og Thomas, s. 27.

Det er ikke mindst gennem grundorganisationerne, at partiledelsen får det virkelighedsbillede, som er nødvendigt, for at den kan træffe sine beslutninger på et realistisk grundlag.

Den erklærede ledetråd for beslutningsprocessen inden for SED er princippet om den »*demokratiske centralisme*«, som partiets statut definerer på følgende vis: [23]:

(1) alle organer fra nederst til øverst vælges på demokratisk vis.
(2) alle organer er forpligtiget til regelmæssigt at aflægge regnskab for de organer, som har valgt dem.
(3) alle beslutninger for de højere organer er bindende; der må overholdes en streng disciplin, og et mindretal underordner sig flertallet.

Den demokratiske centralisme overholdes i hvert fald formelt: højere organer vælges af og aflægger beretning for de lavere, ligesom til gengæld de trufne beslutninger betragtes som forbindende for alle medlemmer, hvis disciplin overvåges af Partikontrolkommissionerne. Men »demokrati« og »centralisme« som virkelighed i SED får man naturligvis ikke et tilfredsstillende billede af ved at aflæse de officielle normer for partilivet eller de formelle organisatoriske strukturer. Det ligger i sagens natur, at disse spørgsmål er overordentligt vanskelige at nærme sig, og på dette sted skal kun omtales nogle synspunkter på problemet inden for den – jo i almindelighed stærkt kritiske-vestlige forskning.

Blandt vestlige forskere af DDR blev magtstrukturen i et kommunistisk parti som SED tidligere betragtet som »monolitisk«, dvs., at man mente, at partiet suverænt blev ledet af en lille magtgruppe i toppen. Men selv blandt de fleste vesttyske DDR-forskere er der i dag enighed om, at en sådan opfattelse er misvisende – ikke mindst på baggrund af en række udviklingstendenser i det østtyske samfund i 1960'erne. Man erkender nu, at der foregår en betydeligt bredere beslutningsdeltagelse. Baggrunden herfor finder man i det forhold, at et højtudviklet samfund med sin komplekse og foranderlige karakter nødvendiggør en friere informationsstrøm og en bredere meningsudveksling – for at samfundet overhovedet kan fungere. Dette grundsynspunkt er i hvert fald hovedtesen i P. C. Ludz' store analyse af SEDs udvikling i 1960'erne – hovedværket i den vestlige politiske forskning af DDRs politik. Ludz dokumenterer i sin undersøgelse, hvordan ledelsens informationsbehov har betydet, at langt videre kredse – ikke mindst fagfolk inden for partiet – er blevet inddraget i beslutningsprocesserne [24].

2. *SEDs medlemstal og sociale sammensætning*

Ved SEDs stiftelse i 1946 havde det et medlemstal på 1,3 mill. medlemmer,

23. Statut der SED, art. 23 (vedt. 1963).
24. Ludz, *Parteielite*, s. 74 ff. og 93 ff.

hvor lidt over halvdelen kom fra SPD. Tallene har siden da svinget med den politiske udvikling. De steg således op til omkring 2 mill. i de nærmeste følgende år for så at falde i 50'ernes første halvdel. I sidste del af 50'erne og i første halvdel af 60'erne var tallene igen svagt stigende. Medlemstallene har været nogenlunde uændrede i de allerseneste år og var ved den 8. partikongres i 1971 på ca. 1,8 mill. Det vil sige, at hver 6. DDR-borger over 18 år er partimedlem, en andel, der til sammenligning er dobbelt så stor som det sovjetiske kommunistpartis. Antallet af parti*funktionærer* anslås til ca. 70.000. Omkring 2.000 er tilknyttet det centrale partiapparat (i sekretariatet, ved partiets forsknings- og uddannelsesvirksomhed), mens resten arbejder i tilknytning til de forskellige regionale partiorganer [25].

M. h. t. den *sociale sammensætning* af SED har andelen af partimedlemmer fra arbejderklassen naturligvis ledelsens særlige bevågenhed. Og af samme grund kan de officielle tal være problematiske at bygge på, idet de nøjagtige klassifikationskriterier og mulige ændringer i disse ikke oplyses.

Men ifølge de officielle opgivelser var arbejderandelen faldende i det meste af 1960'erne, men har været stigende siden da. Arbejderklassen er dog utvivlsomt underrepræsenteret i forhold til sin befolkningsandel, mens det forholder sig omvendt for intelligensens vedkommende. Tallene fra 1971 er: 57 % arbejdere, 6 % kollektivbønder, 17 % fra intelligensen og resten (selvstændige, funktionærgrupper, studerende og pensionister) er ikke nærmere beskrevet [26]. Der findes en række undersøgelser af den sociale sammensætning af Centralkomiteen og de ledende distrikts- og kredsorganer m. h. t. uddannelsesniveau, og alle analyserne viser en tydelig »akademiseringsproces« [27]. Blandt de egentlige partifunktionærer er uddannelsesniveauet også særdeles højt, ifølge SEDs egne angivelser har 95 % af disse en uddannelse fra faglige højskoler eller universiteter.

3. SEDs »medlemspolitik«

Med SEDs »medlemspolitik« tænkes der her på partiets opfattelse af medlemsskabets indhold og funktion. Medlemspolitikken er naturligvis en del af det strategiske helhedssyn og ændrer sig med dette. Den kommer til udtryk i forsøg på at påvirke partiets medlemstal og sociale sammensætning, i mulige aktivitetskrav og optagelsesbetingelser, skolingssystem etc.

En grundlæggende problematik i SEDs medlemspolitik har været spørgsmålet om, hvorvidt partiet skulle fungere som et *masseparti,* dvs. et parti, der i stil med de fleste partier i den vestlige verden tilstræber en stor medlemstilslutning og ikke stiller særlige strenge krav til medlemsskabet – eller et

25. Eckhardt Förtsch: *Die SED,* Stuttgart 1969, s. 58 og Ludz: *The German Democratic Republic from the Sixties to the Seventies,* Harvard 1970, s. 33 (der er tale om skøn).
26. Honecker, s. 148. Tallene synes ikke at være sammenlignelige med den almindelige *socialiststatistik,* se f. eks. *Statistisches Jahrbuch der DDR,* 1972, s. 52 ff.
27. Ludz, *Parteielite,* s. 178 ff. og 336 ff.

kadreparti efter Lenins partimodel, hvor medlemsskabets *intensitet* vejer tungere end medlemstallets størrelse. Under den antifascistiske fase fungerede SED nærmest som et masseparti, mens dets omdannelse til et »parti af en ny type« netop bestod i valget af kadreparti-modellen. Baggrunden var, at man mente, at »overgangen til socialismen« fordrede et parti, der kunne tjene som politisk-ideologisk fortrop i samfundets udvikling. Kadrepartimodellen har siden da været det grundlæggende synspunkt i SEDs medlemspolitik.

Det siges i SEDs nugældende statutter (vedtaget på kongressen i 1963), at medlemsskabet er en stor ære, som pålægger medlemmet høje forpligtelser i retning af politisk bevidsthed, aktivitet og loyalitet over for partiet. Med hensyn til optagelsesproceduren fordres en et-årig kandidatperiode, hvori de nye medlemmer kan forberede sig på partiets arbejde.

Et afgørende punkt for et kadreparti er den politiske skoling af medlemmerne, og SED har da også opbygget en omfattende skolingsstruktur. Det såkaldte »Parteilehrjahr« er et skolingsprogram, som tilrettelægges for alle partimedlemmer og for indeværende er planlagt for en femårig periode. I læreåret 1973–74 deltager således ifølge officielle angivelser 1,3 mill. medlemmer og kandidater og over 200.000 ikke-medlemmer i forskellige studiekredse og seminarer, og 67.000 medlemmer er på egentlige partiskoler [28]. Skolingen består i gennemgange af marxismen-leninismens klassikere, det sovjetiske kommunistiske partis historie, SEDs udvikling og program og politisk økonomi, men er iøvrigt underlagt forandringer, der kan betragtes som udtryk for partiledelsens skiftende hensigter og problemorientering. Således synes kursskiftet siden 1971-kongressen at have betydet væsentlige og karakteristiske ændringer: temaer som økonomisk kybernetik og operationsanalyse, der i 1960'ernes skoling havde en meget central placering, er gledet ud, fordi disse analyseformer er blevet misbrugt til en »positivistisk udhuling af socialismens klassemæssige indhold« [29].

Selv om SED fremviser de træk, som er bestemmende for et kadreparti, har man imidlertid med en vis ret talt om partiets *dobbeltkarakter,* som både kadreparti og medlemsparti, en dobbelttydighed, som er blevet særlig tydelig i løbet af 1960'erne. Der tænkes på SEDs relativt høje medlemstal og den brede sociale sammensætning, en åbenhed, der bl. a. kom til udtryk ved, at man ved ændringerne af statutterne i 1963 fjernede nogle bestemmelser, der gjorde adgangen til medlemsskab vanskeligere for ikke-arbejdere. Tilsyneladende er nyorienteringen siden 1971 dog også slået igennem på dette punkt, idet det nu betones, at man bruger »højere målestokke« ved optagelse af nye medlemmer, og at tilgang fra arbejderklassen foretrækkes [30].

28. Richard Herber und Herbert Jung: *Kaderarbeit im System sozialistischer Führungstätigkeit,* Berlin 1968, s. 198–207 og *Neues Deutschland* 3. 10. 1973 samt F rtsch, s. 85–99.
29. Hager, s. 27 og *Neues Deutschland,* 12. 9. 1973.
30. Politbureauudtalelse, *Neues Deutschland,* 3. 10. 1973.

III. SED og det øvrige politiske system i DDR

DDRs politiske system består foruden SED af statsapparatet, fire øvrige partier og masseorganisationerne. SED, de andre partier og masseorganisationerne er samlet i en fælles organisation, Den Nationale Front – under arbejderklassens og SEDs erklærede lederskab. Den Nationale Front opstiller fælleslister til valgene til det østtyske parlament, Folkekammeret og de øvrige repræsentative organer i distrikterne, kredsene og kommunerne.

1. Staten

Bestemmelsen af, hvad statsapparatet er, er af naturlige grunde ikke så indlysende som i et kapitalistisk samfund med en privat sektor. I østtysk sprogbrug defineres »staten« oftest som regering, forvaltning, retsvæsen, politi og militær. Sprogbrugen er dog ikke konsekvent, og især er afgrænsningen vanskelig i forhold til det såkaldte »økonomiske apparat«, som nok bedst kan defineres som den sektor, der producerer varer og visse »produktive tjenesteydelser«. Der synes ikke at ligge bestemte principper bag afgrænsningen, som nok må betragtes som praktisk begrundet. Den østtyske sprogbrug vil blive fulgt i det følgende.

Grundlaget for det østtyske statsapparat, sådan som det kendes i dag, blev lagt med den første socialistiske forfatning i 1949. En mere gennemgribende reform af forvaltningsapparatet fulgte dog først i 1952. Ved denne reform omlagdes den regionale struktur radikalt i centralistisk retning. Således mindskedes de regionale myndigheders indflydelse på industrien – reformen havde altså sin klare baggrund i den opbygning af en planøkonomi, som var indledt med planerne i 1949 og 1950. Det østtyske administrationssystem har i sin grundstruktur ligget fast siden. Derimod er der sket en række, mindre gennemgribende omorganisationer. Det gælder ikke mindst den økonomiske organisation, hvor vanskelighederne i slutningen af 50'erne gav sig udtryk i en bestræbelse på at effektivisere den centrale administration. DDRs nye forfatning fra 1968 betød ikke væsentlige ændringer i den statslige struktur, men spiller en væsentlig rolle i den officielle statsteori, idet den nye forfatning ses som et udtryk for, at socialismen nu er etableret og klassemodsætningerne ophævede i det østtyske samfund.

Det østtyske statsapparat bygger ifølge forfatningens artikler 47 og 48 på to grundprincipper, den demokratiske centralisme og enheden af besluttende og udførende funktioner. Princippet om demokratisk centralisme indebærer – svarende til dets betydning for det kommunistiske parti – at alle organer er valgt demokratisk, og at højere organers beslutninger er bindende nedefter. Enhedsprincippet betyder, at der ikke arbejdes ud fra en organisatorisk adskillelse og afbalancering af de forskellige magtfunktioner, sådan som vestlig

forfatningsteori tænker sig det. De vestlige magtadskillelsesprincipper er efter østtysk og i det hele taget marxistisk opfattelse en fiktion, der skal tilsløre, at statsmagten i det vestlige samfundssystem i virkeligheden er borgerskabets magtredskab. I et socialistisk samfund er de grundlæggende magtforhold imidlertid anderledes, og en sådan camouflage bliver unødvendig [31]. Den demokratiske centralisme og enhedsstyringen har ikke hindret en vis praktisk bestemt arbejdsfordeling mellem de forskellige statslige organer, men de udelukker en principiel magtdeling, såvel »vertikalt« som »horisontalt«.

Det er ikke meningen at give nogen beskrivelse af den organisatoriske opbygning og den statslige organisation i DDR, men derimod skal nogle karakteristika for statsapparatets virkemåd fremdrages.

(1) Hvad angår det statslige personales omfang, er det en udbredt opfattelse i Vesten, at de østeuropæiske administrationsapparater er uforholdsmæssige store. Dette synspunkt er ikke uden videre korrekt. Der findes såvidt vides ikke sammenligninger mellem DDR og vestlige lande på dette punkt, men en amerikansk forsker af sovjetisk administration mener, at »bureaukratiseringsgraden« – forstået som forholdet mellem funktionærer og arbejdere – er lavere i Sovjetunionen end i USA [32]. En sammenligning af denne type er naturligvis meget problematisk, når man tager klassifikationsproblemerne og forskellene i udviklingsniveau i betragtning. Men den viser i hvert fald, at spørgsmålet skal betragtes mere nuanceret, end det meget ofte bliver gjort.

(2) Omorganiseringer i form af kompetanceskift, sammenslutning eller opsplitning af organer o. l. er meget hyppige.

(3) De forskellige organers kompetanceområder er ofte uklart og mangelfuldt formuleret. I 1960 oprettedes således som en slags erstatning for præsidentembedet det såkaldte Statsråd, der har vidtgående beføjelser, men først tre år senere blev det officielt forklaret, hvordan Statsrådet forholdt sig til det tidligere øverste statsorgan, Ministerrådet.

(4) Et gennemgående fænomen er de såkaldte »dobbelte underordnelsesforhold«, idet en række statslige organer har to umiddelbart overordnede instanser. F. eks. er de stedlige plankommissioner underlagt både de regionale myndigheder og den centrale Statslige Plankommission.

De tre sidstnævnte karakteristika ved det østtyske statsapparat har en væsentlig betydning for den statslige organisations virkemåde. De kan bidrage til, at beslutningstagningen bliver langsommelig og usikker. Men samtidig har den flydende situation nogle vigtige magtpolitiske konsekvenser – det bliver lettere for de øverste politiske beslutningscentrer, først og fremmest i partiet, at gribe ind i statsorganernes virksomhed.

31. *Wörterbuch,* ss. 305 og 819–22 og Herwig Roggemann: *Die Verfassung der DDR,* Opladen 1970 s. 62–65 og 162–65.
32. David Granick: *The Red Executive,* New York 1961.

2. Masseorganisationerne

Masseorganisationerne er ifølge en østtysk politisk ordbog sammenslutninger af borgere med det formål at varetage »politiske, økonomiske, kulturelle og erhvervsmæssige interesser« [33]. Nogle af de vigtigste masseorganisationer: Frie Tyske Fagforbund (FDGB) m. 7,3 mill. medlemmer er som arbejdernes klasseorganisation den største og vigtigste masseorganisation; fagforbundene menes som tidligere nævnt at have vundet i indflydelse siden den 8. partikongres. Frie Tyske Ungdom (1,7 mill. medlemmer) omfatter ca. 65 % af den tyske ungdom mellem 14 og 25 år – tilslutningen er størst blandt den studerende ungdom og blandt soldater. Det Demokratiske Kvindeforbund (DFD) har omkring 1,3 mill. medlemmer og har spillet en vigtig rolle for de ihærdige bestræbelser på at få kvinderne ud i produktionslivet. Selskabet for Tysk-Sovjetisk Venskab, er med sine 3,5 mill. medlemmer en af de største masseorganisationer. Disse og de øvrige masseorganisationer omfatter som helhed en meget stor del af DDR-borgerne, som herigennem integreres i det politiske system [34].

3. SED, staten og masseorganisationerne

Forholdet mellem SED på den ene side og staten og masseorganisationerne på den anden skal betragtes i lyset af det leninistiske princip om *partiets førende rolle.* Herefter er partiet den bevidste og organiserede fortrop i udviklingen mod socialismen og i den proces, der på et senere tidspunkt skal føre til det klasseløse kommunistiske samfund [35]. Partiets ledende rolle er fastslået både i forfatningen, SEDs statutter og i masseorganisationernes og de borgerlige partiers programudtalelser [36]. Tesen om partiets ledende rolle er imidlertid ikke blot en hovedbestanddel af den officielle selvforståelse, men tillige en organisatorisk realitet.

I forhold til statsapparatet har partiet således en afgørende indflydelse i kraft af sine politiske initiativer, idet alle vigtige love, planbestemmelser, udenrigspolitiske beslutninger m. v. har været til diskussion i de øverste partiorganer, hvor de får en grundig, mere teknisk behandling i de mange nedsatte underudvalg. Gennem sine afdelinger overalt i statsapparatet kan SED endvidere følge udførelsen af beslutningerne. Partiet øver dernæst en meget væsentlig indflydelse gennem det såkaldte nomenklatursystem. Nomenklatursystemet er en liste over sådanne stillinger, som kun kan besættes efter godkendelse i en nomenklaturinstans. Alle vigtige stillinger i staten og det øko-

33. *Wörterbuch,* s. 520–21.
34. Thomas, s. 37–41.
35. *Wissenschaftliche Entscheidungen,* s. 11–88.
36. Roderich Kulbach/Helmut Weber: *Parteien im Blocksystem der DDR,* Köln 1969, s. 28.

nomiske apparat er således underlagt et partiorgans accept; f. eks. må alle ministre, ledere af distrikts- og kredsorganerne og direktører i koncerner og store virksomheder godkendes af et centralt SED-organ. Det nære bånd mellem parti og stat viser sig endelig i en række personsammenfald [37].

Nyere undersøgelser som f. eks. Ludz' synes dog at vise, at forholdet mellem parti og stat skal betragtes noget mere nuanceret, og at statsorganerne især i 1960'erne har opnået en mere selvstændig rolle. Der kan peges på det forhold, at ansættelse i ledende poster i statsapparatet ikke i samme grad som tidligere forudsætter en partikarriere, og at medlemskab af de højeste statsorganer tværtimod har vist sig som en velegnet adgang til centrale partiorganer som f. eks. Centralkomiteen. Denne udvikling behøver dog ikke være udtryk for nogen magtkamp mellem de to apparater, som på en række fundamentale områder har fælles interesser. Baggrunden er nok snarere en politisk accept i partiet af den arbejdsdeling, som faktisk findes mellem SED og staten. SED udstikker hovedretningslinierne, mens staten udmønter disse mere konkret og sørger for deres udførelse [38]. Denne arbejdsdeling er naturligvis et udtryk for, at staten besidder en sagkundskab, og det er nok dette forhold, som SED i højere grad end tidligere har taget konsekvensen af.

Forholdet mellem SED og masseorganisationerne (samt de borgerlige partier) beskrives som en »*alliancepolitik*«, under arbejderklassens og SEDs ledelse. Officielt er den sociale og politiske baggrund for denne alliancepolitik jo, at der i DDR eksisterer forskellige sociale grupperinger med hver sine særlige problemer, der bedst kan løses af specielle organisationer. Formålet med alliancepolitikken er at inddrage de forbundne klasser og lag i løsningen af de foreliggende – især økonomiske – samfundsopgaver og gennem dette fælles arbejde at styrke arbejderklassens mål og interesser, i »denne kamp gør også de, som i kraft af deres baggrund og udvikling ofte har haft vanskeligt ved at knytte sig til socialismen, fremskridt« [39].

Disse officielle SED-synspunkter antyder den dobbelthed, der kan ligge i masseorganisationernes virksomhed. De er på den ene side redskab for SED i mobiliseringen af befolkningen for partiets formål, på den anden side foreligger der også en accept af eksistensen af forskellige interesser, som på en eller anden måde må varetages. Det er dog på det nærmeste umuligt at sige noget om, hvorvidt masseorganisationerne i lighed m. f. eks. statsapparatet har fået en stærkere stilling i løbet af 1960'erne [40]. Det er omtalt, at fagforbundene synes at have opnået en mere fremtrædende position efter 1971-kongressen, og det kan yderligere nævnes, at fagforbundene i løbet af 1960'erne har overtaget administrationen af socialpolitikken. Ligeledes fik FDJ ved uni-

37. Förtsch, s. 134–36.
38. Se *Bericht der Bundesregierung und Materialien zur Lage der Nation*, 1972, s. 41. »Berichte« er en stort anlagt sammenligning af Forbundsrepublikken og DDR.
39. *Wissenschaftliche Entscheidungen*, s. 110.
40. Ludz opgiver f. eks. at drage nogen konklusioner, se *Parteielite*, s. 246–56.

versitetsreformen 1966–67 en formaliseret medindflydelse på universiteterne og de højere læreanstalter. Men over for disse og lignende eksempler tilbagestår dog det afgørende spørgsmål, om masseorganisationer virkelig kanaliserer medlemsinteresser, eller om deres virksomhed er præget helt af SED-dominerede toporganer. I det sidste tilfælde må man så forestille sig, at den interesseformulering, som øjensynligt finder sted, foregår ad andre kanaler, f. eks. gennem partiet selv [41].

4. *De borgerlige partier*

Flerpartisystemet i DDR består foruden SED oprindeligt af det kristelige CDU, og det liberale LDPD samt de lidt senere stiftede, det nationale parti, NDPD og bondepartiet, DBD. Disse partiers eksistens er forudsat i forfatningen, de har egne partiorganisationer og -presse samt grupper i Folkekammeret og andre folkevalgte forsamlinger. Medlemstallene offentliggøres ikke mere, men de er blevet anslået til hver især at ligge mellem 70 og 110.000 [42].

Partiernes funktion er ligesom masseorganisationerne at integrere grupper, som ikke kan stå på et egentligt partikommunistisk grundlag, og partierne indgår i alliancepolitikken. De havde nok en vis betydning i de første år efter krigen, hvor de besad en relativ selvstændighed. Med oprettelsen af den Nationale Front i 1949 blev de knyttet tættere til SEDs politik, og de har siden anerkendt og tilsluttet sig den socialistiske opbygning under lederskab af SED. De borgerlige partier synes alene i kraft af deres beskedne medlemstal, sammenlignet med SED, forudbestemt til en beskeden tilværelse. Partierne har sikkert haft en værdi for dele af den ældre generation – som et forum der muliggjorde politisk aktivitet uden tilslutning til SED. Men trods de østtyske erklæringer om det modsatte vil deres fremtid sandsynligvis blive en stille udtørring. Det er vanskeligt at se nogle politiske eller personlige interesser, som den unge generation ikke bedre vil kunne varetage ved at gå ind i SED eller en af masseorganisationerne.

IV. SED og befolkningen – legitimitets problemet

Ethvert samfundssystem vil mere eller mindre udtrykkeligt formuleret have et legitimitetsgrundlag, forstået som et sæt af forestillinger om samfundets indretning, hvorigennem styret begrunder sin eksistens og den udvikling, som foregår indenfor dets rammer. Hvis et samfund ikke besidder legitimitetsforestil-

41. Den diskussion, der netop har kørt i østtyske fagtidsskrifter om »antagonistiske« og »ikke-antagonistiske« modsætninger i det socialistiske samfund viser, at man i DDR beskæftiger sig – omend stadig på et meget teoretisk plan – med sådanne problemer. Diskussionen startede med et indlæg af den kendte historiker Jürgen Kuczynski i »*Deutsche Zeitschrift für Philosophie*«, 1972, 10.
42. Om blokpartiernes udvikling se Kulbach, s. 7–35.

linger af bare en minimal overbevisningskraft i forhold til befolkningen eller dele af den, vil det pågældende samfund vanskeligt kunne fungere overhovedet.

I en diskussion af SEDs legitimitetsproblematik må nogle træk i DDRs historiske situation fremhæves. For det første får legitimitetsspørgsmålet en særlig karakter for et styre, der tilstræber en gennemgribende og forceret ændring af samfundet, fordi et sådant styre kun i et vist omfang kan støtte sig til bestående sociale institutioner og holdninger i befolkningen. Problemet skærpes yderligere for SED ved, at der lige uden for vinduerne og indenfor samme nationale miljø findes et samfund, som har udviklet sig til en iøjnefaldende økonomisk og politisk position ad en anden vej, den kapitalistiske.

De følgende overvejelser over SEDs legitimitetsproblematik har en problemrejsende karakter. To hovedspørgsmål skal diskuteres, nemlig hvilke forestillinger SED søger sin legitimitet begrundet i, og hvilket faktisk legitimitetsgrundlag i form af tilslutning fra befolkningen partiet har.

SEDs erklærede legitimitet består jo i sin kerne i en henvisning til den historiske rolle som marxismen tildeler det socialistiske samfund som afløser af kapitalismen og i fortsættelse heraf den centrale lederfunktion, den leninistiske videreudvikling af marxismen giver det kommunistiske parti. Denne mere generelle placering af det socialistiske samfund må naturligvis udmøntes på den særlige østtyske situation. Derfor ser man også gentagne understregninger af udviklingen i DDR er en kontinuerlig videreførelse af det bedste i den tyske historiske tradition. Dette var tydeligt i de første års »antifascistiske kamp«, hvor man jo fremhævede muligheden af en særlig tysk vej til socialismen. Men også siden er tilknytning til tyske traditioner (den borgerlige humanisme) blevet understreget. I forsøget på at sætte den socialistiske opbygning i DDR ind i en tysk sammenhæng, spiller alliancepolitikken også en væsentlig rolle. Det siges således, at for første gang i den tyske historie er der skabt et forbund af alle kræfter, der bestemmer den sociale udvikling.

Også i andre østeuropæiske landes legitimitetsforestillinger er den nationale baggrund søgt integreret. Men for DDRs vedkommende får disse bestræbelser jo en særlig karakter på grund af eksistensen af to tyske stater med hver sit samfundssystem og det uafklarede genforeningsspørgsmål. I de første år efter DDRs oprettelse i 1949 indtog man et positivt standpunkt overfor genforeningsspørgsmålet, men fastholdt at forhandlinger skulle bygge på en ligestilling af Forbundsrepublikken og DDR. På baggrund af den vesttyske fordring om ene at repræsentere Tyskland, kunne DDR anklage vesttyskerne for separatisme og selv fremstå som de virkelige forkæmpere for tysk enhed. Dette synspunkt opretholdtes i de følgende år, men efter DDRs optagelse i Warzava-pagten i 1955 og den socialistiske opbygnings fremskriden blev genforeningsspørgsmålet efterhånden placeret i en mere fordringsfuld sammenhæng, idet det nu forudsattes, at en genforening måtte ske på et socia-

listisk grundlag. I løbet af 1960'erne er genforeningsproblematikken gledet stadig mere i baggrunden til fordel for det synspunkt, at DDR er en særlig stat med sin egen nationalbevidsthed. I 1968-forfatningen tales der endnu om en »socialistisk stat af tysk nation«. En senere formulering efter Tysklandsaftalerne og DDRs optagelse i FN er blevet »selvstændig socialistisk nation« og Forbundsrepublikken omtales som »imperialistisk udland«.

Det er en formening i megen vestlig litteratur, at legitimitetsgrundlaget for de østeuropæiske partier er ændret i løbet af 1960'erne. Mens en væsentlig legitimitetsforestilling i 1950'erne bestod i partiernes mål om opbygning af socialismen, legitimerer disse sig i 1960'erne i højere grad ved at stå som garanter for økonomisk vækst og stigende levestandard [43].

Dette vestlige synspunkt hænger jo sammen med »industrisamfunds-modellen«: det moderne industrisamfund betragtes som så kompliceret, at det ikke kan styres så centralistisk som tidligere, og det bliver nødvendigt at kunne appellere til samfundsmedlemmernes medvirken, d. v. s. at nedtrappe det politisk-ideologiske pres og i stedet komme personlige, materielle behov i møde. Med en vesttysk formulering: DDR er blevet et »*karrieresamfund*«, hvor styrets legitimitet består i, at det kan fremstå som garanten for et samfund, der tilbyder sine medlemmer virkelige karriere- og uddannelseschancer og muligheder for øget levestandard [44].

Der er en vis sandhed i denne analyse, fordi SED ikke i længden vil kunne stå sig over for den pågående konkurrence fra Forbundsrepublikken uden at satse energisk på en stigende levefod. Men det må ikke glemmes, at SED er forpligtet på opbygningen af et samfundssystem, som er fundamentalt anderledes end det vesttyske. Hvis SED opgav denne målsætning ville det også være truet på eksistensen. Det vil endelig være misvisende – som nogle vesttyskere øjensynligt gør det – at tro, at det kun er organisatoriske overlevelsesinteresser, der motiverer alle SED-medlemmerne i dette spørgsmål. I hvert fald viser den politiske tendens efter den 8. partikongres i retning af at understrege det politiske-ideologiske elements betydning og det østtyske samfunds klassekarakter, at den socialistiske målsætning stadig er afgørende for SEDs legitimitetsforestillinger.

Endelig skal det andet spørgsmål om tilslutningen til SED-styret og det østtyske politiske system som helhed diskuteres.

Historisk set var udgangspositionen i 1945 som tidligere nævnt ikke særlig gunstig for et radikal-socialistisk og sovjetvenligt politisk parti. Og udviklingen i 1950'erne med disse års store vanskeligheder syntes at vise, at SED manglede en overvejende tilslutning til den samfundsmodel, som partiet arbejdede ud fra.

43. R. V. Burks: »Neue Wege der Kommunismusforschung in Amerika«, *Osteuropa* 1970, s. 399–409 og Ludz, *Parteielite* s. 1–8 og 11–14 tager disse synspunkter op.
44. Ludz: *German Democratic Republic*, s. 25–29.

Denne tilstand har imidlertid nok ændret sig i løbet af 1960'erne. Der findes jo ingen – tilgængelige – opinionsundersøgelser og deres værdi for en måling af et så sammensat fænomen som »tilslutning« ville under alle omstændigheder også være begrænset. Men det almindelige indtryk, også hos vesttyskerne, er at DDR-styret i dag nyder en legitimitet med et vist grundlag i befolkningen. Baggrunden herfor er nok især den økonomiske fremgang i 1960'erne og fremvæksten af en ny generation, der ikke har kendt noget andet politisk system og heller ikke har mange umiddelbare oplevelser fra den stalinistiske periode.

En diskussion om »tilslutning« må imidlertid præciseres, hvis den skal være meningsfuld. Der er således blevet skelnet mellem *forskellige tilslutningsniveauer*. Der kan være tale om tilslutning, evt. afstandtagen til de grupper og personer, som på det pågældende tidspunkt besidder den politiske magt, d. v. s. holdningen til den mere »dagsaktuelle« politik. Endvidere kan man diskutere tilslutning på to mere grundlæggende niveauer. Der tænkes her på spørgsmålene om synet, dels på samfundssystemet som sådant, d. v. s. holdningen til de fundamentale organisationsformer og værdier i samfundet, dels på det »politiske fællesskab«, hvormed der menes tilslutning eller afstandtagen til eksistensen overhovedet af det gældende nationalstatslige fællesskab. Endelig må der naturligvis skelnes mellem *forskellige befolkningsgruppers syn* på regimet.

Disse spørgsmåls relevans for en DDR-analyse er umiddelbart indlysende, men landets relativt lukkede karakter gør det som sagt vanskeligt at gøre sig andet end spredte overvejelser. Som nævnt synes den økonomiske »velstandspolitik«, som DDR-styret har ført i det sidste tiår, at have været medvirkende til en bredere tilslutning fra befolkningens side end tilfældet var i 1950'erne. Den tilslutning, der her er tale om, vil svare til det første af de lige nævnte niveauer.

Hvad de mere fundamentale holdninger angår, kan det nok med rimelighed påstås, at der i hvert fald i den unge generation kun findes et mindretal, som ønsker den private ejendomsret genindført som grundlæggende princip for den sociale organisation og alene på grund af problemets uoverskuelighed heller ikke føler en tysk genforening som noget påtrængende problem.

Man kan måske tale om en tilslutning i de fleste befolkningsgrupper til den politiske styreform og det politiske fællesskab, som måske mest bunder i ukendskab eller usikkerhed over for andre muligheder. Heri behøver DDR ikke at adskille sig fra f. eks. et vesteuropæisk samfund.

Men netop usikkerheden omkring holdningen på de mere fundamentale niveauer gør tilslutningen på det dagsaktuelle plan afgørende, og her bør nævnes to kernegrupper i befolkningen som arbejderklassen og ungdommen. Den østtyske arbejder har det i dag materielt bedre, end han/hun nogen sinde har haft det og føler sikkert med rette, at de kommende år vil betyde

en jævn og sikker fortsættelse af den hidtidige fremgang. For ungdommens vedkommende foreligger der et uddannelsestilbud, der hører til de mest fremragende i verden og giver dem, som ønsker uddannelse, det bedste samfundet kan yde. Så længe SED kan og vil fortsætte en sådan »velfærdspolitik«, vil styret nok kunne regne med politisk stabilitet – uanset en evt. mangelfuld begejstring for den socialistiske opbygning.

VI. Afsluttende bemærkninger

I de fleste fremstillinger (også denne) af DDRs udvikling arbejdes der ud fra en grov opdeling i to hovedfaser: først den egentlige *opbygningsfase 48/49–60/61,* hvor der foregik en fundamental økonomisk og social omformning af det østtyske samfund, og hvor SED delvist gennem stalinistisk repression skabte nye autoritetsstrukturer, dernæst *en udbygningsfase fra begyndelsen af 60'erne,* hvor der finder et økonomisk gennembrud sted, og hvor det politiske pres med enkeltpersoner og grupper aftager i forhold til konsolideringsperioden. Den første periode er ofte blevet forbundet med den stalinske term »revolutionen fra oven« eller »politikkens primat«, fordi denne fase var den *forcerede* udviklings periode. Det sidste tiår er derimod blevet karakteriseret med betegnelsen »økonomiens primat«.

Når man har anvendt begrebet »økonomiens primat«, skal det ikke opfattes for kategorisk. Der ligger imidlertid den rigtige konstatering bagved, at der i 1960'erne blev satset meget stærkt på en »udnyttelse af de socialistiske økonomiske lovmæssigheder« og at Ulbrichts tese om »socialismen som en relativ selvstændig samfundsformation« åbnede mulighed for mere »teknokratiske« problemløsninger. Synspunktet kan også illustreres med henvisning til den medlemspolitik, som SED førte i perioden, hvor partiets dobbeltkarakter af kadreparti og medlemsparti blev tydeligere end tidligere og partiskolingen f. eks. stærkere sigtede på en teknisk/økonomisk uddannelse af medlemmerne.

Spørgsmålet er nu, hvor stor en betydning man skal tillægge den forandring, som øjensynligt er foregået på *partikongressen i 1971.* For nok vender SEDs ledelse sig i dag mod »teknicistiske metoder« og fremhæver at socialismens fortrin ikke alene måles gennem produktionstal, men også i ændringer i de mellemmenneskelige forbindelser [45] – men samtidig er partiet politisk tvunget til at holde et højt vækstempo. Heri kan ligge et dilemma, som SED i øvrigt vil dele med de øvrige østeuropæiske partier.

Denne artikel har ikke systematisk behandlet DDRs internationale placering, men nogle bemærkninger desangående vil kunne uddybe den aktuelle

45. Hager, s. 43 og 46.

situation for SED-ledelsen. I DDRs udenrigspolitiske relationer er to relationer særligt betydningsfulde, forbindelserne til Sovjetunionen og til Forbundsrepublikken.

Sovjetunionen har flere gange i afgørende situationer interveneret i DDRs indre forhold, sidst i forbindelse med partikongressen i 1971. Hovedlinien i forholdet mellem de to lande har imidlertid været DDRs rolleskift fra besættelseszone til juniorpartner; DDRs tilstedeværelse er blevet af stadig større økonomisk vigtighed for Sovjetunionen og Østeuropa i øvrigt. Det uafklarede spørgsmål *i dag* er, om det mere intense øst-vest samarbejde, herunder Forbundsrepublikkens nye østpolitik vil betyde, at DDRs hidtidige nøglestilling som leverandør af teknisk højtudviklede produkter vil blive svækket med den stigende kontakt vestpå – og hvad konsekvenserne i så fald vil blive. DDR formulerer sig i dag om muligt endnu kraftigere end tidligere til fordel for en tættere »socialistisk integration«.

I forholdet til Forbundsrepublikken er nøglebegrebet *afgrænsningspolitikken,* på den ene side er DDR gået med i afspændingspolitikken, også hvad forholdet til den anden tyske stat angår, på den anden side understreger man, at der stadig består en afgørende afstand mellem to fundamentalt forskellige samfundssystemer. Samtidig med den større sikkerhedspolitiske forståelse og det økonomiske og tekniske samarbejde fortsætter den ideologiske klassekamp.

Baggrunden for den ofte skarpt formulerede afgrænsningspolitik er den østtyske frygt for, at der i ly af de forbedrede øst-vest relationer skal ske en underminering af DDRs »socialistiske resultater«. Man henviser ikke blot til de traditionelt konservative og antikommunistiske kræfter i Forbundsrerepublikken, men i virkeligheden nok så meget til de vesttyske socialdemokrater og de mål, man mener at se bag den ny vesttyske østpolitik. SED kan jo referere til formuleringer som Bahrs »forandring gennem tilnærmelse«. Østtyskernes frygt for socialdemokratisk »infiltration« kommer til udtryk i de mange angreb i dagblade og tidsskrifter på »opportunismen« og dennes redskab, konvergensteorien, der fra SED-side betragtes som den mere rafinerede form for antikommunisme som har afløst den gamle »tilbagerulnings«strategi [46]. De meget voldsomme østtyske formuleringer har utvivlsomt adresse indadtil og sigter på de »socialdemokratistiske« strømninger, der givetvis findes i DDR og måske også indenfor SED. Det skal huskes, at sådanne politiske tendenser har rødder langt tilbage i øttysk historie, til 1940'ernes »sær-

46. Se f. eks. K. Zeisler: »Neue Spekulationen zur Konvergenz auf dem alten dritten Weg«, *IPW-Berichte,* 1973, 2 ss. 2–5 og 44–48. »IPW-Berichte« udgives at det i 1971 startede *Institut für Internationale Politik und Wirtschaft* i Berlin. Instituttet, der skønnes at have 400 videnskabelige medarbejdere, har som sit formål at følge udviklingen i den vestlige verden, ikke mindst i Forbundsrepublikken og at varetage forbindelser med og øve teoretisk kritik af vestlig samfundsvidenskab. Det fungerer endelig som konsulent for Ministerrådet i Vest-anliggender. Se iøvrigt, K. W. Fricke:« Ein Zentrum der DDR-Westforschung«, *Deutschland Archiv,* 1972, ss. 802–05.

lige tyske vej til socialismen« og tesen om den »tredie vej« hos 1950'ernes oppositionsgrupper indenfor SEDs ledelse.

Ligesom Forbundsrepublikken har DDR idag en afgrænsningsproblematik. Den 8. partikongres kan i dette lys betragtes som udtryk for et »både-og«. Nemlig på den ene side en accept af interesserne i både øst og vest i et samarbejde over de gamle blokskel og på den anden side bestræbelser for at være bedre rustet til en konfrontation på et andet plan end tidligere.

Den danske økonomiske situation

De første forsøg på at bedømme den økonomiske udvikling i 1974 tegner et lyst billede af afsætningsmulighederne for eksporterhvervene. Det bliver følgelig, helt parallelt med situationen i indeværende år, den indenlandske efterspørgsel der kommer til at afgøre størrelsen af underskuddet over for udlandet. Mulighederne for en nedbringelse af underskuddet vil således være tilstede uden at den høje beskæftigelse bliver truet.

Regeringens økonomiske sekretariat bedømte selv i en oversigt i slutningen af september måned situationen for 1974 derhen, at det løbende betalingsbalanceunderskud ville blive af nogenlunde samme størrelse som i indeværende år, hvilket vil sige 3,5 mia. kr. Bedømmelsen af nogle af efterspørgselskomponenterne og produktionsmulighederne fremgår af tabellen, der viser en opgang i den samlede indenlandske efterspørgsel på 5 pct. i faste priser.

For det offentliges samlede efterspørgsel efter varer og tjenester antages en real vækst på ca. 3 pct. Der antages således en nedgang i det offentliges anlægsaktivitet i forhold til 1973, hvilket først og fremmest tilskrives bygge- og anlægsstoppet frem til 1. oktober 1974. Boliginvesteringerne vil være en afdæmpende faktor i forhold til 1973, hvor niveauet til gengæld også er meget højt.

Væksten i erhvervsinvesteringerne forventes at aftage til 10 pct., men også her er niveauet i udgangssituationen meget højt, Derimod antages en svagt stigende opgang i industrieksporten – fra en forventet 9–10 pct. vækst til 11–12 pct.

Økonomisk oversigt finder at alt tyder på en kraftigere opgang i løn- og overførselsindkomsterne fra 1973 til 1974 end fra 1972 til indeværende år. Selv om visse grupper af selvstændige og først og fremmest de selvstændige landbrugere må vente en afdæmpet stigningstakt, forventer man dog en samlet opgang i pengeindkomsterne på 15 pct. Sammenholdt med skatteudskrivningen skulle det samlede resultat dog blive en væsentlig mindre stigning i de samlede disponible indkomster i 1974. Opsparingen der var stigende i 1973 forventes at blive påvirket heraf, således at der skulle kunne forventes en real stigning i det private forbrug på 5,5 pct., hvilket svarer til antagelserne om udviklingen i år.

For importens vedkommende skulle der være udsigt til en mærkbar dæmp-

Udviklingen i efterspørgsel, produktion og import (regnet i faste priser).

Procentvis stigning i forhold til året før	1971	1972	1973	1974
Industrieksport[1])	5½	11	9–10	11–12
Offentligt køb af varer og tjenester til drift og anlæg[1])	6	6	3	3
Privat forbrug	2	3	5–5½	5½
Boligbyggeri	0	25	10	÷15
Erhvervenes nyanlæg[1])	÷2½	3	15	10
I alt	3	5½	6	5
Vareimport til byerhvervene[1])	÷3½	5	20	7–8
Bruttofaktorindkomst i byerhvervene incl. den offentlige sektor	3½	5	4½–5	4½

1. Excl. skibe og fly m. v.

ning i importstigningen efter det kraftige lageromsving i 1973. Importmængden til byerhvervene ventes øget med 7–8 pct. fra 1973 til 1974. I oversigtens beregninger er importprisstigningerne anslået til henved 5 pct. og den samlede importstigning til ca. 5 mia. kr., hvorved det løbende betalingsbalan-

Den løbende betalingsbalance.

Mia. kr.	1971	1972	1973[1])	1974[1])
Eksport af industrivarer[2])	16,1	18,4	21,0	24,5
Eksport af landbrugsvarer og konserves minus import af råvarer til landbruget	6,1	6,8	10,1	10,3
Eksport af fiskeriprodukter og pelsskind	1,9	2,3	3,0	3,5
Nettoeksport af tjenesteydelser	5,0	5,7	6,0	6,5
I alt eksportindtægter[2])	29,1	33,2	40,1	44,8
Vareimport til byerhverv[2])	÷30,9	÷32,6	÷42,0	÷47,0
Renter og andre transfereringer (netto)[3])	÷1,0	÷1,3	÷1,6	÷1,9
Saldo[2])	÷2,8	÷0,7	÷3,5	÷4,1
Eksport af skibe	1,1	1,2	1,6	2,2
Import af skibe og fly	÷1,6	÷1,1	÷1,5	÷1,6
I alt løbende betalingsbalance	÷3,3	÷0,6	÷3,4	÷3,5

1. Skøn.
2. Excl. skibe og fly.
3. Incl. bidrag til EF's budgetter minus modtagne produktionstilskud fra FEOGA. Tilskud fra FEOGA til landbrugseksporten er medregnet i eksportindtægterne.

ceunderskud skulle blive af størrelsesordenen 3,5 mia kr. Forudsætningerne om importprisstigningerne holder imidlertid næppe stik efter den seneste udvikling i specielt priserne på råolie.

De gjorte antagelser med hensyn til de centrale eksportstørrelser er refereret i tabellen. For industrieksportens vedkommende forventes der en stigning i eksportmængderne på 11–12 pct. i forhold til 1973 og en opgang i prisniveauet på 4–5 pct., således at de samlede eksportindtægter fra industrien skulle gå op med 16–17 pct. Den meget stærke stigning i eksporten af skibe er først og fremmest et resultat af, at afleveringer i 1973 udskydes til 1974 som følge af forsinkelser på grund af strejken i foråret. Landbrugseksporten påregnes at blive nogenlunde uændret mængdemæssig, men at indbringe ca. 300 mill. kr. mere.

Økonomiske indgreb

Forud for fremlæggelsen af den økonomiske oversigt forelagde regeringen en foreløbig finansplan for finansåret 1974–75. Der påregnedes heri en stigning i de samlede statsindtægter på knap 7 mia kr. og en stigning i udgifterne af godt og vel samme størrelsesorden, således at overskuddet på drifts-anlægs- og udlånsbudgettet fra 1973–74 til 1974–75 ville blive formindsket. Regeringen gav ved samme lejlighed udtryk for, at der måtte tilstræbes et overskud på budgettet, der forholdsmæssig svarede til overskuddet for indeværende finansår.

Efter fremkomsten af den økonomiske oversigt forhandledes mellem de politiske partier om en styrkelse af statsfinanserne af størrelsesordenen 1 mia.

Handelsbalancen

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
Mill. kr.	1972	1973	1972	1973	1972	1973
Januar	2.597	3.862	2.307	2.549	290	1.311
Februar	2.858	3.269	2.403	2.913	455	364
Marts	3.081	3.505	2.565	2.986	516	519
April	2.610	3.389	2.343	2.584	267	805
Maj	2.912	4.212	2.689	3.144	223	1.068
Juni	2.791	3.642	2.653	2.961	138	681
Juli	2.722	3.388	2.129	2.824	593	564
August	2.782	3.604	2.251	2.659	531	945
September	2.961		2.489		472	
Oktober	3.340		2.875		464	
November	3.400		2.694		706	
December	3.103		2.788		365	
I alt	35.155		30.136		5.020	

kr., og i begyndelsen af oktober fremlagdes en plan til opfyldelse af dette mål. Det drejer sig bl. a. om yderligere besparelser på ca. 200 mill. kr., afgiftsforhøjelser på benzin, øl, visse biler, forsikringer og erhvervsbygninger.

Forud herfor var det blevet besluttet at forlænge igangsættelsesstoppet for offentlige investeringer til 1. oktober 1974. Stoppet omfatter også kommunale arbejder. Ligeledes er udskrivningsprocenten vedtaget uændret for det kommende år.

Udenrigshandel og betalingsbalance

Udenrigshandelen foreligger opgjort for perioden frem til og med august måned. For indførslens vedkommende er der i dette tidsrum en stigning på godt 30 pct. og for eksportens vedkommende en vækst på 16,9 pct. Importstigningen andrager knap 7 mia kr. og eksportstigningen godt 3 mia kr. Underskuddet i samhandelen med udlandet er hermed øget fra 3 mia kr. til ca. 6,5 mia kr. for perioden januar–august.

Industrieksporten er øget fra 12,8 til 14,3 mia kr., hvilken stigningstakt er væsentlig lavere end den forventede. En af årsagerne hertil må nok være at finde i strejken i foråret, som ifølge regeringens økonomiske oversigt antages at have medført et eksporttab for industrien på ca. 3 pct. af den årlige eksport. På baggrund af den høje kapacitetsudbyttelse anses det for usandsynligt, at dette eksporttab kan indhentes i den resterende del af året. Det anses dog for muligt at eksportfremgangen i andet halvår skulle kunne komme op på omkring 20 pct., hvorved stigningen i industrieksporten for året som helhed ville blive på ca. 14 pct.

Eksporten af landbrugsvarer er øget med ca. 45 pct. i første halvår svarende til ca. 1,7 mia. kr., hvoraf knap 800 mill. kr. er eksvortstøtte fra EF. For hele året anslås støtten at komme op på omkring 2 mia. kr. Den samlede eksport af landbrugsvarer skulle netto, d. v. s. efter fradrag for råstofimport, kunne blive ca. 3,3 mia. kr. større i 1973, eller ca. 50 pct. over 1972.

I første halvdel af 1973 har væksten i importmængden til byerhvervene andraget ca. 23 pct., og prisstigningen har været omkring 5 pct. Der har været betydelige prisstigninger for de fleste betydende råvarer, som ifølge oversigten ikke fuldt ud er slået igennem i priserne på færdigvareimporten endnu. En lidt svagere stigningstakt i produktionen i flere industrilande i 1974 kan muligvis føre til en udfladning i prisstigningerne på råvarer i den sidste del af året og i 1974, hvilket dog ikke vil komme til at gælde oliepriserne.

I august måned androg importen 3,7 mia. kr. eller knap 1 mia. kr. mere end i samme måned året før. Eksporten var på 2,7 mia. kr. mod 2,3 mia. kr. i august 1972, således at underskuddet i udenrigshandelen i denne måned blev næsten fordoblet fra godt $^1/_2$ til knap 1 mia. kr.

Tinglysninger af pantebreve i fast ejendom.

Mill. kr.	Almindelig og særlig realkredit	Banker og sparekasser	Forsikringsselskaber og pensionskasser	Ejerpantebreve	Sælgerpantebreve	Andre	I alt
Januar	1.684	172	34	1.201	511	138	3.740
Februar	1.506	182	12	1.371	436	145	3.652
Marts	1.628	218	16	1.659	524	180	4.225
April	1.581	204	20	1.371	486	169	3.831
Maj	1.941	178	24	1.623	529	164	4.449
Juni	1.927	187	13	1.436	545	161	4.269
Juli	1.898	176	46	1.390	539	129	4.178
August	1.972	204	28	1.572	550	149	4.475
Januar–august 1972	11.461	1.135	92	9.087	3.365	1.234	26.374
Januar–august 1973	14.127	1.421	193	11.623	4.120	1.235	32.819

Penge- og kreditforholdene

Inden for det sidste års tid er der indtrådt en betydelig stigning i den samlede kreditgivning, samtidig med at finansieringsmønstret er undergået markante forskydninger. Medens den samlede kreditgivning i 1. halvår 1972 udvidedes med 9,2 mia kr. er den i 1. halvår 1973 vokset med 16,1 mia. kr. svarende til en vækst på 67 pct. Økonomisk oversigt anslår at den samlede kreditgivning i perioden juli 1972–juni 1973 er steget med 27,8 mia. kr. mod 17,1 mia. kr. i den tilsvarende periode et år før, svarende til en stigning på ca. 62 pct.

En betragtelig del af kreditudvidelsen skyldes den stærke vækst i boligsektoren, hvortil kreditudvidelsen har været omkring 50 pct. Dette er overvejende sket over obligationsmarkedet, idet væksten i byggelån i banker er hørt op. Pengeinstitutternes låneudvidelser er således først og fremmest sket til erhverv og husholdninger. Til gengæld har stigningstakten været ganske markant, idet denne ved udgangen af juni androg 16 pct. mod henholdsvis 12 pct. og 3 pct. ved udgangen af 1972 og 1971. Årsagerne til kreditudvidelsen er først og fremmest at finde i de forhøjelser af udlånsloftet, der fandt sted i slutningen af 1972, samt i det forhold at pengeinstitutternes kredittilsagn ikke var udnyttet til 100 pct. af loftet sidste år, men nu er over 100 pct.

I juni måned traf nationalbanken aftale med pengeinstitutterne om en uændret forlængelse af udlånsloftet til 1. oktober 1973. Ved forhandlingerne i midten af september måned aftaltes en fornyet uændret videreførelse, samtidig med at nationalbanken og pengeinstitutterne har optaget drøftelser om, hvorledes den af regeringen ønskede selektive kreditpolitik kan bringes til udførelse. Ønsket om at differentiere den stramme kredit mellem de forskel-

lige udlånsformål indgik i regeringens krav med hensyn til den økonomiske politik.

I august måned steg bankernes indlån med 399 mill. kr. og udlånene med 249 mill. kr. For de større sparekasser var ændringerne henholdsvis 380 mill. kr. og 159 mill. kr. I tolvmånedersperioden september 1972–august 1973 er bankernes udlån herefter vokset med 5,4 mia. kr. eller 16 pct. For sparekassernes vedkommende har udlånsstigningen andraget 2,8 mia kr.

Nettotilgangen af børsnoterede obligationer ligger fremdeles på et særdeles højt niveau. I august var tilgangen 1.963 mill. kr. mod 1.530 i samme måned i 1972. For tolvmånedersperioden september 1972–august 1973 har tilgangen i alt været på 21.9 mia kr. mod 15 mia. kr. i den samme tolvmånedersperiode et år tidligere. Årsagerne til det store obligationsudbud er først og fremmest at søge i den stærke vækst i byggeriet af specielt parcelhuse, samtidig med at omkostningsniveauet i byggeriet har været kraftigt for opadgående.

Obligationsplaceringen har stort set kunne finde sted uden om nationalbanken, hvis obligationsbeholdning kun er ændret beskedent. Derimod har forsikringsselskaber taget en voksende del, ligesom ATP og den sociale pensionsfond har været store købere. Hertil kommer at kommunerne er i besiddelse af en meget betydelig likviditet, som for en stor dels vedkommende er blevet kanaliseret til obligationsmarkedet.

Som det fremgår at tabellen tinglystes der i august måned pantebreve i fast ejendom for 4,5 mia. kr., hvilket er knap 11 pct. mere end i august 1972. For perioden januar–august 1973 er der en stigning i tinglysningerne på godt 24 pct. i forhold til samme tidsrum året før eller beløbsmæssig svarende til 6,4 mia kr.

Priser, forbrug og investering

Der er fremdeles stærke inflationstendenser i den danske økonomi. Månedsprisindekset for september røg op med 1,3 point til 122,9 med januar 1971 = 100. Af stigningen kan 1/3 henføres til stigende fødevarepriser, men over hele området har der kunnet registreres markante prisstigninger. I de foregående måneder var stigningerne i indekset på 0,9 og 0,7 point.

De to dyrtidsportioner fra juli-pristallet, der er kommet til udbetaling i september/oktober, blev udløst ved 118. Da der udløses pristalsportioner for hver 3 points stigning vil de to forventede portioner til januar blive udløst ved indeks 124 som gennemsnit af november, december og januar måneders indeks. Problemet er derfor nok så meget hvor tæt på 127 man kommer, og om man muligt kommer opover.

Råvareprisindekset har registreret meget betydelige prisstigninger i sommerens løb. For september måned er indekset dog faldet med 3 point, hvil-

Prisindeks

	Råvare-prisindeks 1973	Engros-prisindeks 1973	Forbrugerprisindeks		Månedsprisindeks	
			1972	1973	1972	1973
	1972=100	1968=100	1964=100		jan. 1971=100	
Januar	135	129	158,5	169,8	106,4	114,2
Februar	135	132	159,2	171,6	106,8	115,1
Marts	136	133	160,3	172,6	107,7	115,9
April	141	135	161,4	174,9	108,4	117,3
Maj	151	139	163,0	177,1	109,8	119,2
Juni	157	144	164,1	178,5	110,6	120,0
Juli	163	144	164,4	179,7	110,8	120,9
August	157	142	165,0	180,8	111,2	121,6
September	154	142	166,3		111,9	122,9
Oktober			167,5		112,4	
November			168,9		113,4	
December			169,5		113,9	

ket især må tilskrives betydelige prisfald for oliekager og foderkorn, hvorimod der har været stigninger for visse metaller samt olie. Faldet i råvarepriserne er medvirkende til at engrosprisindekset for september måned blev uændret 142, idet der var stigning for de danske varer.

Indekset for detailomsætningen giver indtryk af en forholdsvis beskeden forbrugsstigning i den forløbne del af året, omend der har været en vis hævning i de allerseneste måneder. For august viser det foreløbige indeks en 12 pct. større omsætning i forhold til august 1972. Den reale stigning er dog beskeden.

Indeks for detailomsætningen

	Værdiindeks		Værdiindeks sæsonkorrigeret		Mængdeindeks sæsonkorrigeret	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	1968 gnstl.=100					
Januar	129	149	136	158	118	128
Februar	122	131	138	157	119	125
Marts	141	153	144	156	123	123
April	135	147	144	159	122	124
Maj	148	158	143	156	120	120
Juni	146	162	145	165	121	126
Juli	146	161	147	162	123	123
August	150	168	151	166	126	125
September	151		153		126	
Oktober	147		147		120	
November	147		151		153	
December	202		151		122	

En meget betragtelig del af den samlede forbrugsstigning er således blevet rettet mod personbilmarkedet og i betydelig grad også som rejsemarkedet, hvor rejsevalutaudgifterne ligger næsten 15 pct. over sidste års niveau. Der er i månederne januar til august 1973 indregistreret 88.583 personbiler, hvilket er mere end 25.000 flere end i de samme måneder i 1972.

Boliginvesteringerne ligger fortsat på et meget højt niveau, selv om der har været tilbagegang i de seneste måneders antal påbegyndelser. Også antallet af byggetilladelser viser fald, men byggeri under opførelse er omtrent uændret for så vidt angår de større byområder, der foreligger talmæssigt belyst til og med august måned. Ifølge økonomisk oversigt skulle det samlede antal påbegyndte boliger i 1973 komme til at andrage ca. 50.000 mod 64.000 i 1972. Selv om boliginvesteringerne antages at kulminere i den sidste del af året vil det igangværende byggeri betyde et højt investeringsniveau også i 1974.

Produktion og beskæftigelse

Den samlede produktionsstigning forventes som tidligere vist at blive af størrelsen 4,5–5 pct. i 1973 eller stort set uændret vækstrate i forhold til 1972. Forventningerne til 1974 går i retning af samme vækst.

Beskæftigelsen i industrien er belyst frem til og med juli, hvor beskæftigelsen lå ca. 5 pct. over året før i samme måned. Dette svarer til en industribeskæftigelse på 428.000 eller ca. 20.000 flere end sidste år.

Som det fremgår af tabellen er beskæftigelsesindekset, der beregnes på grundlag af antal udførte arbejdstimer af industriens arbejdere, opgjort til 50,0 mod 59,4 året før. Lønsumsindekset, der er et indeks for den samlede

Industriens beskæftigelse og løn

	Antal ansatte		Beskæftigelses-indeks		Lønsumsindeks		Timelønsindeks	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	1000 pers.		1970 gnstl. = 100					
Januar	404,4	415,8	90,8	95,9	109,9	129,4	121,0	134,9
Februar	402,4	418,5	95,7	100,5	116,5	136,7	121,7	136,0
Marts	403,0	416,2	98,3	89,8	123,5	124,5	125,6	138,6
April	402,9	415,1	99,4	69,5	127,1	100,7	127,9	144,8
Maj	402,9	420,7	97,1	101,3	125,0	154,0	128,8	152,0
Juni	411,5	428,6	99,1	100,6	126,9	155,6	128,1	154,6
Juli	407,7	428,2	59,4	58,0	78,3	92,4	131,8	159,2
August	411,1		93,8		120,2		128,2	
September	412,9		99,1		130,7		131,8	
Oktober	414,2		99,1		131,4		132,6	
November	416,1		99,9		134,0		134,2	
December	412,8		95,0		130,3		137,2	

løn inklusive tillæg, er for juli beregnet til 92,4 mod 78,3 i juli 1972. Gennemsnitslønnen for arbejdere i industrien skulle ifølge timelønsindekset i juli 1973 ligge 20,8 pct. over niveauet et år før. Forskydningerne har været størst inden for nærings- og nydelsesmiddelindustrien, læder- og anden industri samt i tekstilindustrien, der alle ligger over gennemsnitsstigningen for industrien.

Ledighedsprocenten for august måned faldt til 1,3 fra 1,5 i juli. I de samme måneder året før var ledigheden henholdsvis 1,9 og 2,2. En ledighedsprocent på 1,3 varer til 10.600 ledige, hvor der i juli var 12.300. Arbejdsmarkedet er således fremdeles præget af megen stramhed, hvilket også genspejler sig i arbejdsformidlingens opgørelser over ledige stillinger ved udgangen af måneden.

På baggrund af det høje beskæftigelsesniveau i 1973, forventes der ikke nogen reduktion af ledigheden i det kommende år. Den i foråret aftalte nedsættelse af arbejdstiden fra $41^3/_4$ til 40 timer fra 1. december 1974 vil bevirke en reduktion i arbejdstimetallet for 1974, som stort set vil opveje den tilgang til arbejdsstyrken, der følger af den demografiske udvikling m. m.

27. 10. 1973

P. M.

Politisk kronik

UDLANDET

Juli 1973

1. – Resultatet af valget 28/6 til den nordirske forsamling (se 3/5) viser en stærk splittelse af de før så dominerende unionister. Valget foregår som forholdstalsvalg efter en særlig metode (»single transferable vote method«), og af de 78 pladser tilfalder 22 de officielle unionister under ledelse af fhv. premiermin. Faulkner, 13 »andre« unionister, hvoraf 12 er valgt som modstandere af den britiske regerings Ulsterpolitik, 8 Det demokratiske unionistparti (DUP) (den protestantiske præst Ian Paisleys tilhængere) og 7 William Craigs Vanguard unionistiske fremskridtsparti (VUPP). DUP og VUPP går til valg sammen som Den loyalistiske koalition. Endvidere får Gerry Fitts moderate Socialdemokratiske arbejderparti (SDLP), der samler flertallet af de katolske stemmer, 19 mandater, Alliancepartiet 8 mandater og Det nordirske arbejderparti (NILP) 1 mandat. Fem andre partier eller grupper opstiller til valget, men får ingen valgt. Det er: Republikanske klubber, der har nær tilknytning til det officielle IRA, Det liberale parti, Nationalistpartiet, Det republikanske arbejderparti og Det kommunistiske parti. Valgdeltagelsen er trods IRA Provisionals opfordring til at boycotte valget så høj som 72 pct. Unionister får 39.3 pct. af de afgivne stemmer, Den loyalistiske koalition 22.6, SDLP 22.1, Alliancepartiet 9.2, NILP 2.6, Republikanske klubber 1.8 og Andre 2.4 pct.

Statssekretær Apel oplyser, at den vesttyske regering har foreslået Island en fleksibel fiskerizone mellem 12 og 130 sømil, at forslaget er blevet modtaget positivt, og at Island var villig til at lade ca. 20 vesttyske trawlere fiske i de omstridte områder. Island var villig til at lade de tyske trawlere fiske indtil 65.000 t fisk årl., men Vesttyskland ønskede tallet sat op til 100.000 tons. – 10. Islands udenrigsministerium offentliggør enkeltheder i en midlertidig fiskeriaftale med Norge. Indtil 45 norske skibe får herefter lov til at fiske i området mellem 12 og 50 sømil, dog kun 30 ad gangen. – 12. Den internationale domstol i Haag fastslår med 11 stemmer mod 3, at de pålæg, der var givet i rettens foreløbige kendelse af 17/8 72 (se 14/8 72) skal forblive i kraft indtil den endelige afgørelse foreligger. Island protesterer 23/7.

Iraks sikkerhedschef Nazem Kazzar tages efter et mislykket kupforsøg til fange ved grænsen, men dræber forinden forsvarsmin. Hammad Chehab og indenrigsmin. Saadoun Ghaidan, som han har med sig som gidsler. 7/7 henrettes Kazzar sammen med 22 medsammensvorne, og 9/7 henrettes yderligere 13. – 8. Revolutionsrådet beslutter at ændre forfatningen, således at præsident Bakr får omfattende beføjelser for at sætte ham i stand til at hindre anslag mod statens indre og ydre sikkerhed.

2. – Efter et panserregiments mislykkede kupforsøg 29/6 ønsker præs. Allende at få indført belejringstilstand i hele Chile i 90 dage, men den konservative og kristeligdemokratiske opposition, der har flertal i parlamentet går imod lovforslaget herom, og 3/7 træder alle ministrene tilbage for

at give Allende lejlighed til at danne en ny regering. Arbejderne i kobberminerne ved El Teniente går i arbejde efter 74 dages strejke. – 5. Allende danner ny regering, der mod forventning ikke har repræsentanter for militærets øverste ledelse. Den består af 4 socialister, 3 kommunister, 3 radikale og 5 repræsentanter for forskellige venstregrupper. Orlando Letelier fortsætter som udenrigsminister. – 27. Formanden for det kr.-dem. parti, Patricio Aylwin, meddeler, at partiet efter gentagne opfordringer fra Allende har sagt ja til at forhandle med præsidenten. Beslutningen er truffet efter at landets vognmænd har iværksat en ny strejke, der truer med at føre til kaotiske tilstande.

3. – Første etape af den europæiske sikkerhedskonference – Konferencen om Sikkerhed og Samarbejde i Europa (CSCE) – åbnes i Helsingfors. Efter planen, der er fastlagt på forberedende konferencer, der sluttede 7/6 i Helsingfors, skal konferencen afholdes i 3 etaper. Ved konferencen, der varer 5 dage, er samtlige europæiske lande undtagen Albanien samt USA og Canada repræsenteret ved deres udenrigsministre.

5. – I den østafrikanske stat Rwanda (under Belgien forenet med nabostaten Burundi i kongeriget Ruanda-Urundi) tager forsvarsministeren, generalmajor Juvenal Habyalimana magten ved et ublodigt kup. Al politisk virksomhed suspenderes, nationalforsamlingen opløses, og den hidtidige regering afløses af en »kommission til genoprettelse af freden«, bestående af officerer fra nationalgardens (hærens) generalstab. Den styrtede præsident Gregoire Kayibanda, selv medlem af den regerende Hutustamme, var kendt som moderat i forholdet til landets tidligere herskere, Tutsierne, der i Rwanda kun udgør et lille mindretal, men er ved magten i Burundi.

7. – I et brev til senator Sam J. Erwin, formand for senatskomiteen, der siden 17/5 har foretaget afhøringer i Watergate-sagen, meddeler præsident Nixon, at han ikke vil give møde for komiteen og heller ikke give komiteen adgang til dokumenter og referater i Det hvide Hus, som er udarbejdet eller modtaget af tidligere medlemmer af præsidentens stab. Denne afgørelse begrunder Nixon med den forpligtelse, som forfatningen pålægger ham til at opretholde præsidentembedets magtbeføjelser og prærogativer; der er ikke, tilføjer han, tale om noget ønske om at tilbageholde informationer af betydning for komiteens undersøgelser. – 16. Under senatskomiteens afhøringer oplyser en tidligere medarbejder i Det hvide Hus, Alexander P. Butterfield og Fred Buzhardt (se 10/5) bekræfter, at alle præsidentens samtaler i Det hvide Hus siden foråret 1971 automatisk er blevet optaget på bånd og opbevares som historisk kildemateriale. Præsident Nixon giver ordre til, at ingen embedsmand eller Secret Service agent må give vidneforklaring til nogen kongreskomité, incl. senatskomiteen om Watergate-sagen, om hvad han måtte have iagttaget eller erfaret under udøvelsen af beskyttelsesfunktioner for præsidenten eller under tjeneste i Det hvide Hus. Ordren gælder også senatskomiteen om Watergate-sagen. Senator Erwin skriver i et brev til præsidenten, at komiteen enstemmigt har vedtaget at anmode ham om at overlade komiteen alle dokumenter og lydbånd, der opbevares i Det hvide Hus, og som har forbindelse med det emne, komiteen er bemyndiget til at undersøge.

8. – Efter at der 1/7 er opnået enighed om et program for en ny centrum-venstre regering danner Mariano Rumor (se 11/6) den 35. italienske regering siden republikkens indførelse. De 4 partier, der er repræsenteret i regeringen, er de kristelige demokrater (DC), socialisterne (PSI), socialdemokraterne (PSDI) og republikanerne (PRI). Antallet af kabinetsministre er større end i nogen tidligere italiensk regering, nemlig 29, der fordeler sig således: DC 17, PSI 6, PSDI 4 og PRI 2. Desuden udnævnes 57 understatssekretærer, nemlig 32 DC, 14 PSI, 9 PSDI og 2 PRI. 9 af ministrene er uden portefølje, hver af dem har fået tildelt særlige opgaver. Nogle af

de kr. dem. og soc. dem. fagministre havde sæde i Andreottis regering, deraf 2 soc. dem. med samme ministerium: forsvarsmin. Mario Tanassi og udenrigshandelsmin. Giammatteo Matteotti, medens flg. 4 kr. dem. gengangere fra Andreottis regering har fået andre poster: indenrigsmin. Paolo Emilio Tavioni, finansmin. Emilio Colombo, landbrugsmin. Mario Ferrari Aggradi og min. for statens deltagelse i industrien Nino Guilotti. Blandt de øvrige DC-ministre er udenrigsmin. Aldo Moro, og undervisningsmin. Franco Malfatti, socialisterne er bl. a. repræsenteret ved justitsmin. Mario Zagari og budgetmin. Antonio Giolitti, og republikanernes leder Ugo La Malfa er skatkammerminister. Efter at min. præsident Rumor 16/7 har afgivet en regeringserklæring i begge parlamentets kamre, vedtager senatet 18/7 en tillidserklæring til den nye regering med 190 stemmer mod 120; i deputeretkammeret 20/7 stemmer 371 for og 242 imod tillidserklæringen.

Efter at Amin Hafez, der 25/4 havde dannet ny libanesisk regering, 14/6 p. gr. a. de sunnitiske regerings- og parlamentsmedlemmers holdning havde indgivet sin afskedsbegæring til præsident Suleiman Frangie, præsenterer Takieddine Solh (sunnit) en ny regering på 22 medlemmer, den største i Libanons historie. Solh overtager selv finansministeriet, og den tidligere finansmin. Fouad Naffa afløser Khalid Abu Hamad som udenrigsminister. Indenrigsministeriet tilfalder Bahije Takieddine, medl. af parlamentsgruppen Den nationale kampfront, hvis leder er Kamal Jumblatt, der også står i spidsen for De progressive socialisters parti. Endvidere bliver Nasri Maalouf, der tilhører de nationalliberale under fhv. præsident Camille Chamoun, forsvarsminister. Et særlig træk ved den nye regering er udnævnelsen af 4 statsministre fra forskellige religiøse samfund. – 25. Solh udtaler i parlamentet, at der ikke mere vil blive tale om voldsomheder mellem hæren og de palæstinensiske partisaner, og at der også bør tilstræbes et godt naboforhold til Syrien.

9. – Libyens præsident Khadafi afslutter et længere besøg i Ægypten, hvor han bl. a. har drøftet den planlagte ægyptisk-libyske union med præsident Sadat. Ved et møde med parlamentet går medlemmerne ind for, at fusionen skal ske skridt for skridt og forberedes gennem mere omfattende kontakter. Over for pressen opfordrer Khadafi Ægypten til at opgive venskabs- og samarbejdstraktaten med Sovjetunionen, da den strider mod alliancefrihedens princip. Han understreger, at Libyen ønsker fusion med Ægypten, men kritiserer det ægyptiske regeringssystem og de ægyptiske love. – 16. Sadat udtaler i ASU's centralkomité, at han har forelagt 3 forslag for Khadafi, men at der endnu ikke er opnået enighed om unionens form og indhold. – 17. I Libyen opfordrer kulturrevolutionens folkekomiteer til at demonstrere for øjeblikkelig sammenslutning af Ægypten og Syrien ved en march til Cairo. – 18. Sadat advarer Khadafi mod demonstrationstoget til Cairo, da det kan blive udnyttet af revolutionens og enhedens fjender – 18. Trods advarslen sætter demonstrationstoget med ca. 5.000 køretøjer sig i bevægelse, men standses 19/7 af de ægyptiske myndigheder ved Mersa Matruh, hvor ASU har forberedt modtagelse af demonstranterne. – 20. I Cairo offentliggøres et budskab til Sadat fra Khadafi, der meddeler, at han allerede 11/7 er trådt tilbage for at jævne vejen for unionen mellem de to lande, og derefter vender demonstranterne tilbage til Libyen. – 21. Sadat modtager i Cairo en libysk delegation, der kræver øjeblikkelig sammenslutning af Ægypten og Libyen. Den libyske regering tilbyder at træde tilbage, og flere medlemmer af revolutionsrådet erklærer ligeledes, at de agter at træde tilbage, hvis Khadafi fastholder sin beslutning. – 23. Ved et massemøde i Benghasi meddeler Khadafi, at han vil udsætte sin tilbagetræden til virkeliggørelsen af unionen med Ægypten. Han understreger på ny sammenslutningens nødvendighed for en sejr over Israel, for den økonomiske opbygning og for opbygning af civilisationen. Forudsætning derfor er udvidelse af kulturrevolutionen til Ægypten.

Pakistans parlament bemyndiger præsident Bhutto til at anerkende Bangla Desh, så snart det er i nationens interesse. Bhutto erklærer, at det er nødvendigt at anerkende Bangla Desh på et eller andet tidspunkt for at hindre, at det bliver behersket af Indien.

10. – Bahamas (Bahamaøerne) bliver selvstændig stat inden for Commonwealth, hvor det får medlemsnr. 38. Siden 1964 har øerne haft indre selvstyre. Indbyggertallet er ca. 190.000, hovedstaden er Nassau på øen New Providence. Premierminister er Lyndon O. Pindling, der i 1967 dannede det første negerministerium.

13. – Præsident Hector Campora og vicepræs. Solano Lima træder tilbage. Camporas korte regeringsperiode (siden 25/5) har været præget af lovløshed med mord, kidnapping og besættelse af fabrikker, radiostationer, hospitaler og undervisningsanstalter af yderliggående peronister og venstreorienterede guerillagrupper samt almindelige forbrydere. Da senatets formand er fraværende i udlandet, aflægger deputeretkammerets formand Raul Lastiri ed som midlertidig præsident 14/7. Regeringens medlemmer stiller deres poster til disposition, men fortsætter med undtagelse af udenrigsmin. Juan Carlos Puig, der afløses af fagdiplomaten Alberto Juan Vignes, og indenrigsmin. Righi, de to ministre, gennem hvilke de radikale unge peronister håbede at få indflydelse på regeringens politik. Indenrigsmin. Righi har imidlertid været genstand for kritik i anl. af blodbadet 20/6 ved fhv. præs. Perons hjemkomst, da 39 personer blev dræbt og mange hundrede sårede i sammenstød mellem ekstremister og ortodokse peronister i fagbevægelsen. Ekspræsident Peron udtaler i en radio- og fjernsynstale, at Campora kun havde overtaget præsidentposten for at bane vej for hans egen kandidatur. – 20. Præs. Lastiri meddeler officielt, at præsidentvalget vil finde sted 23/9.

16. – Nepals premierminister Kirti Nidhi Bista er trådt tilbage og afløst af formanden for parlamentet (Panchayat) Nagendra Prasad Raijal. Bista har 2/7 i parlamentet bebudet fremsættelse af lovforslag, der forbyder dyrkning af marihuana og opiumvalmuen for at opfylde internationale forpligtelser, og ved et dekret af 4/7 er al handel med marihuana og hashish blevet forbudt fra 6/7, fra hvilken dato butikker og restauranter vil miste deres licens, hvis de sælger cannabis og retter, der indeholder hashish, til udenlandske turister.

17. – Medens kong Mohammed Zahir Shah opholder sig i Italien, tager kongens fætter og svoger, generalløjtnant Sardar Mohammed Daud Khan, premierminister 1953–63, magten i Afghanistan ved et militært kup. Kommandanten for garnisonen i Kabul, Sardar Abdul Wali Khan, der er kongens svigersøn, tages til fange sammen med sin hustru; de eneste andre arresterede ved kuppet er ifølge de nye magthavere premiermin. Mohammed Muss Shafiq og forsvarsmin., general Khan Mohammed. General Daud erklærer, at formålet med kuppet er at gøre en ende på et korrupt og svagt styre og indføre et demokratisk, republikansk system. Udadtil ønsker den nye regering opretholdelse af venskabelige forbindelser med alle lande; det eneste land, med hvilket Afghanistan har uløste problemer, er Pakistan. (I sin premierministertid gav Daud udtryk for støtte til tanken om en ny stat af de områder på begge sider af grænsen mellem de to lande, der bebos af pathanere, hvilket førte til en midlertidig afbrydelse af forbindelserne med Pakistan i 1961). – 18. General Daud proklameres som republikkens præsident og meddeler, at han tillige overtager premier-, udenrigs- og forsvarsministerposten. Der dannes en centralkomité af officerer og nogle få civile, der skal fungere som regering. Radio Kabul meddeler, at den nye regering har hele landet under kontrol, og den tidligere regerings viceudenrigsminister sammenkalder alle fremmede landes ambassadører i Kabul og kræver øjeblikkelig anerkendelse af den nye republik, der vil føre en neutralistisk politik. De første, der følger opfordringen, er USSR og In-

dien (19/7), og både øst- og vestlande følger hurtigt efter. – 21. I Kabul demonstreres for indlemmelse i Afghanistan af de områder i Pakistan, der bebos af pathanere. – 24. Præsident Daud benægter kategorisk, at USSR eller nogen anden magt har været indblandet i omvæltningen. – 26. Præsident Bhutto erklærer at Pakistan fortsat samvittighedsfuldt vil opretholde det gode forhold til Afghanistan, og at Pakistan fuldt ud er i stand til at forsvare sig mod afghanske krav på Nordvestgrænseprovinsen. – 28. Parlamentet opløses, og forfatningen af 1964 sættes ud af kraft. Samtidig overføres højesterets beføjelser til et råd i justitsministeriet.

25. – Det meddeles fra Washington, at fhv. finansmin. John Connally vil opgive stillingen som særlig rådgiver for præsident Nixon (se 10/5).

26. – USA nedlægger for femte gang veto i FNs sikkerhedsråd mod en resolution. Forslaget er stillet af 8 alliancefri stater og går ud på at beklage Israels fortsatte besættelse af arabisk område, ligesom det udtrykker bekymring over Israels mangel på villighed til at samarbejde med FN's Mellemøstenforhandler Gunnar Jarring. 13 stater stemmer for forslaget, Kina deltager ikke i afstemningen med den begrundelse, at rådet burde have krævet israelernes tilbagetrækning fra de besatte områder.

27. – Cyperns justitsmin. Christos Vakis bortføres fra sit hjem i Nicosia af to bevæbnede mænd i militære uniformer. De flg. 3 dage sker der i alt 82 bombeeksplosioner rundt omkring på øen, og 50 tilhængere af general Grivas arresteres.

27.–28. – Ved en folkeafstemning på Philippinerne stemmer 91 pct. af vælgerne for en forlængelse på ubestemt tid af præsident Ferdinand Marcos' embedsperiode, der udløber 1/1 74, således at han kan gennemføre de reformer, han er i gang med.

28. – Ved to suppleringsvalg til Underhuset vinder de liberale både Ripon og Isle of Ely fra det konservative regeringsparti. I Ripon kredsen sejrede den kons. kandidat ved valget i 1970 med over 12.000 flere stemmer end arbejderpartiets kandidat, mens den liberale kun blev nr. 3. Ved suppleringsvalget får den lib. kandidat knap 1.000 flere stemmer end den konservative. I Isle of Ely var der ikke opstillet nogen lib. kandidat i 1970, og den kons. kandidat fik næsten 10.000 flere stemmer end arbejderpartiets kandidat. Ved suppleringsvalget vinder den lib. kandidat kredsen med næsten 1.500 stemmers flertal over den kons. kandidat. Ved de alm. valg i 1970 fik det lib. parti kun 6 medlemmer i Underhuset, men har inden for de sidste 9 måneder forøget sin repræsentation med 4 til 10 (de to andre vundne kredse er Rochdale og Sutton and Cheam).

29. – I Grækenland afholdes folkeafstemning om afskaffelse af monarkiet og indførelse af republik med George Papadopoulos og general Odysseus Anghelis (øverstkommanderende for de væbnede styrker) som hhv. præsident og vicepræsident indtil juni 1981 (se 1/6). Ifølge den officielle opgørelse, der 13/8 konfirmeres af højesteret, var antallet af stemmeberettigede (for de 21–70-årige stemmepligtige) 6.610.094, hvoraf 4.955.919 deltog i afstemningen, hvilket giver en stemmeprocent på 74.65. Af deltagerne i afstemningen har 3.843.318 eller 77.2 pct. stemt ja, 1.048.308 eller 21.7 pct. nej, medens 64.293 stemmesedler var ugyldige. – 30. Ekskong Konstantin, der før afstemningen i en erklæring fra sit eksil i Rom havde opfordret det græske folk til at afvise forsøget på at afsætte ham, kalder i en ny erklæring afstemningen for svindel.

31. – Den vesttyske forfatningsdomstol afsiger en kendelse hvorefter traktaten om grundforholdet mellem Forbundsrepublikken og DDR, den såkaldte grundtraktat (se 5/6) ikke strider mod forfatningens påbud om at arbejde for en genforening af de to Tysklande.

August 1973

1. – DDR's præsident (formand for statsrådet) Walter Ulbricht afgår ved døden, 80 år gl.. W. U. var indtil maj 71, da han afløstes af Erich Honecker (se 3/5 71) tillige leder af Det socialistiske enhedsparti.

2. – Duplikerede breve til præsident Makarios og regeringen, underskrevet af general George Grivas Dighenis, stiller en række betingelser for at frigive justitsmin. Vakis og indstille terrorhandlingerne (se 27/7): politisk frihed, afholdelse af virkelig frie præsidentvalg, hvor den nuværende præsident ærkebiskop Makarios, skal vælge mellem kirken og politik. alm. amnesti for politiske fanger og løsladelse af internerede samt genansættelse af afskedigede politifolk og andre tjenestemænd. – 3. Præs. Makarios nægter blankt at acceptere betingelserne eller blot diskutere dem. – 7. Grivas erklærer i et brev til fru Vakis, at hans styrker holder hendes mand som gidsel, fordi han som justitsminister har ansvaret for den tortur, der er øvet mod Grivas' tilhængere. – 24. Præsident Papadopoulos opfordrer i en erklæring general Grivas til at indstille den væbnede kamp og opløse sin organisation. – 26. Justitsmin. Vakis frigives.

I Afghanistan har præsident Daud (se 17/7) dannet regering med sig selv om premier-, udenrigs- og forsvarsminister. Mohammed Hassan Sharaq er vicepremierminister. – 24. Den afsatte kong Mohammed Zahir Shah udsender fra Rom en erklæring, hvori det hedder, at han abdicerer i overensstemmelse med det afghanske folks ønske, og at han nu som afghansk borger stiller sig under Afghanistans banner.

4. – Alle 15 medlemmer af den chilenske regering tilbyder at træde tilbage for at lette præsident Allendes forhandlinger med den kr.-dem. opposition, hvis leder Patricio Aylwin har krævet repræsentanter for de militære styrker optaget i regeringen på vigtige poster. Allende afviser tilbudet 5/8. – 8. Flådemyndighederne meddeler, at ekstremistiske elementer har gjort forsøg på at bemægtige sig to flådeenheder i Valparaiso. – 10. Allende omdanner regeringen (se 2/7). 1 socialist og 3 andre venstreorienterede afgår og giver plads for de øverste værnschefer: General Carlos Pratz, hæren, admiral Raul Montero, flåden, og general Cesar Ruiz, luftvåbenet. Endvidere bliver Chlodomiro Almeyda Medina udenrigsminister. – Regeringen stiller vognmændene, der har strejket siden 25/7 og gjort den i forvejen vanskelige forsyningssituation endnu vanskeligere, over for et ultimatum, hvorefter arbejdet skal genoptages senest 12/8. – 12. Vognmændene erklærer, at de ikke vil gå i arbejde, med mindre understatssekretær i transportministeriet Jaime Faivovich afskediges. (Præs. Allende har allerede erklæret sig villig til at imødekomme vognmændenes krav om højere takster og bedre forsyning med reservedele). – 13. Efter at have instrueret 25 militære kommissærer, en i hver af Chiles 25 provinser, som har til opgave at bryde vognmandsstrejken, holder Allende en radio- og TV-tale til nationen. Han erklærer, at Chile befinder sig på randen af borgerkrig, og siger, at regeringen ikke vil give efter for kravet om fjernelse af Faivovich. Ultimatumet til de strejkende forlænges dog til 15/8. – 17. Militæret griber ind og beslaglægger 2.600 lastbiler uden at møde modstand. Transportmin. Ruiz erklærer, at det ikke er sandt, at regeringen ikke har opfyldt sine løfter til vognmændene. Allende hævder, at strejken har politiske motiver og anklager oppositionen for at sabotere administrationens arbejde for at få regeringen til at synes magtesløs. – 18. Min. for off. arb. og transport Cesar Ruiz demissionerer, og får følgeskab af den omstridte understatssekretær Faivovich. Ruiz udtaler, at han har fundet det umuligt at udføre de opgaver, han stillede sig, fordi han ikke havde fået de nødvendige beføjelser. Til hans efterfølger udnævnes en anden general i luftvåbenet Humberto Magliochetti, og general Brady, direktør for krigsakademiet, bliver understatssekretær. Til ny øverstkommanderende for luftvåbenet i st. f. Ruiz

udnævnes hans næstkommanderende, general Jorge Leigh. – 21. I hele Chile strejker titusinder af arbejdere i protest mod Allendes regering. – 23. Deputeretkammeret vedtager med 81 stemmer mod 47 en udtalelse, der opregner 14 måder, hvorpå regeringen har overtrådt loven, og opfordrer Allende og hans regering til straks at ophøre med deres forfatningsstridige handlinger. – 24. General Carlos Pratz træder tilbage som forsvarsminister for at forhindre splittelse i hæren, og den flg. dag demissionerer også finansministeren, admiral Raul Montero. – 28. Allende foretager på ny en større omdannelse af sin regering, der stadig omfatter 4 militære chefer. General Maria Sepulveda (chef for militsen – carabinieros) fortsætter som minister for jordreform og general Humberto Magliochetti som minister for off. arb. og trpt., hvis aktuelle opgave er at bringe vognmandsstrejken til ophør. Nye repræsentanter for militæret i regeringen er kontreadmiral Daniel Arellano (finansmin.) og general Rolando Gonzales Acevedo (min. for minedrift). Indenrigsmin. Orlando Letelier bliver forsvarsminister i st. f. general Pratz og efterfølges i indenrigsministeriet af socialisten Carlos Brioni, der tidligere har haft denne post. Kommunisten José Cademartori fortsætter som økonomiminister.

5.–9. – En ægyptisk delegation under ledelse af viceministerpræsident Abdel Kader Hatem forhandler i Tripoli med en libysk delegation under ledelse af ministerpræsident Abdel Salam Jalloud om den planlagte sammenslutning af Ægypten og Libyen (se 9/7). – 28. Efter forhandlinger i Cairo mellem præs. Sadat, Ægypten, og præs. Khadafi, Libyen, offentliggøres en fælleserklæring om iværksættelse af unionen mellem de to lande. Det hedder i erklæringen, at de to præsidenter har den politiske ledelse, indtil den nye statsdannelse er fuldbyrdet. 1/9 skal dannes en konstituerende forsamling på 100 medlemmer, 50 fra hvert af de to lande, valgt hhv. af det ægyptiske parlament og de libyske folkekomiteer, med den opgave at udarbejde en forfatning for enhedsstaten, som senere skal bekræftes ved folkeafstemninger i de to lande, ligesom der skal vælges en præsident. Der skal også oprettes et Øverste planlægningsråd, og 1/9 skal der indføres en arabisk dinar som regneenhed for handelen og andre økonomiske transaktioner mellem de to lande. Der tales også om oprettelse af en frihandelszone på begge sider af grænsen mellem Ægypten og Libyen.

6. – Den tidligere cubanske præsident Fulgencio Batista, der i jan. 1959 måtte flygte for Fidel Castro, afgår 72 år gl. ved døden i eksil i Spanien.

7. – Senatskomiteen om Watergate-sagen udsætter sine møder efter at have afhørt 35 vidner.

10. – Israelske kampfly tvinger et arabisk rutefly fra Beirut til Bagdad til at lande i Israel for at fange lederen af Folkefronten til Palæstinas befrielse, George Habash, og andre palæstinensiske partisaner, der fejlagtigt mentes at være om bord i flyet. Libanon indklager Israel for FN's sikkerhedsråd, der 15/8 enstemmigt vedtager en resolution, som fordømmer Israel. Fra israelsk side udtales skuffelse over, at rådet kun har fordømt Israel og slet ikke taget hensyn til aktionens baggrund, og ikke har fordømt de arabiske terrorister og deres forbrydelser.

Pakistans parlament vælger med 139 stemmer mod 45 Chaudry Fazal Elahi til landets præsident i st. f. Zulfikar Ali Bhutto. Efter en forfatningsændring, der træder i kraft 14/8, overgår den reelle politiske magt fra præsidenten til ministerpræsidenten, og 12/8 vælger parlamentet Bhutto til ministerpræsident med 108 stemmer. Hans modkandidat Maulana Shah Ahmed Nurani får 28 stemmer.

11. – Den næsten 78-årige ekspræsident Juan Peron og hans 3. hustru Isabel Martinez modtager opfordring fra peronistbevægelsen (Frente Justicialista de Liberación, forkortet Frejuli) til at lade sig opstille som hhv. præsident og vicepræsident

ved præsidentvalget i Argentina 23/9 (se 13/7).

13. – Samtidig med at den græske højesteret godkender folkeafstemningsresultatet (se 29/7) og afviser forskellige klager over afstemningen, afsiger den en kendelse, hvorefter dekretet af 1/6 om afskaffelse af monarkiet og indførelse af republik var lovligt, fordi det var en revolutionær handling med det formål at genoprette normale forhold i landet. – 19. George Papadopoulos aflægger ed som præsident ved en religiøs ceremoni i Athens domkirke, hvorefter general Odysseus Anghelis, der 17/8 er trådt tilbage som øverstkommanderende for de væbnede styrker (han efterfølges på denne post af den hidtidige hærchef Demetrios Zagorianakos) aflægger ed som vicepræsident i præsidentens kontor. Forinden er forfatningsændringen, der blev vedtaget ved folkeafstemningen, sat i kraft. Efter indsættelsen holder præs. Papadopoulos en radiotale, hvori han meddeler, at han vil underskrive et dekret, der ophæver krigsretstilstanden og afskaffer den særlige militærdomstol i Athen, og at der i okt. vil blive dannet en politisk regering med den opgave at fremskynde den politiske udvikling, således at et nyvalgt parlament kan træde sammen i 1974. Han lover også almindelig amnesti for alle politiske forbrydelser siden kuppet i 1967 og nævner, at amnestien også vil omfatte Alexandros Panagoulis, der 13/8 68 forsøgte at myrde Papadopoulos. Undtaget fra amnestien er dog disciplinære forseelser begået af embedsmænd og militærpersoner. I dagene 21.–22/8 løslades alle politiske fanger, i alt ca. 350, deriblandt Panagoulis og den tidl. udenrigsmin. Evangelos Averoff, som var anklaget i forb. med flådemytteriforsøget i maj. (20/7 blev en liste over 74 anklagede i forb. med mytteriforsøget, deriblandt foruden Averoff to tidl. ministre, afleveret til Athens kommandant. 24/7 blev det meddelt, at 17 søofficerer var blevet løsladt).

20. – Lao's ministerpræsident Souvanna Phouma meddeler, at højreorienterede kredse har foretaget et mislykket kupforsøg. Som ledere af kupforsøget nævnes den fhv. flyvergeneral Thao Ma og oberst Bounleuth Saycocie, der begge i de senere år har levet i eksil i Thailand. Den sidste er en tilhænger af fhv. ministerpræsident Phoumi Nosovan. Bag kuppet ligger formentlig frygten for, at Souvanna Phouma skal gøre for store indrømmelser til det pro-kommunistiske Pathet Lao under de pågående forhandlinger (se 21/2). Både den thailandske regering og Nosovan nægter at have haft forbindelse med kupmagerne. – 29. Min. præs. Souvanna Phouma udtaler, at den overenskomst, der forhandles om med Pathet Lao, må være i overensstemmelse med forfatningen, og truer med at gå af, hvis der lægges flere hindringer i vejen for underskrivelsen af en aftale.

22. – Præsident Nixon meddeler, at udenrigsmin. William P. Rogers, der er det eneste tilbageværende medlem af den regering, der blev udnævnt ved Nixons tiltræden som præsident i jan. 69, træder tilbage 3/9 og genoptager sin sagførervirksomhed. Til ny udenrigsminister er udset dr. Henry Kissinger, den første amerikanske udenrigsminister, der ikke er født i USA, idet han 5 år gl. sammen med sine forældre forlod Tyskland i 1938 under jødeforfølgelserne. Nixon meddeler også, at Kissinger samtidig med at være udenrigsminister fortsætter som præsidentens rådgiver i sikkerhedsspørgsmål.

27. – Generalsekretær Nikolaj Fadejev i COMECON, de østeuropæiske landes handelssammenslutning, foreslår ved et møde i København med udenrigsøkonomimin. Ivar Nørgaard, at EEC og COMECON hver for sig udpeger delegationer, der skal optage forhandlinger om et nærmere samarbejde. Nørgaard lover at forelægge forslaget på EEC's næste ministerrådsmøde i Bruxelles 20–21/9.

28. – I New Delhi underskrives en overenskomst mellem Indien og Pakistan om frigivelse og hjemsendelse af de ca. 90.000 pakistanske krigsfanger og civile interne-

rede i Indien med undtagelse af 195 officerer, som af Bangla Desh er anklaget for krigsforbrydelser under undertrykkelsen af civilbefolkningen i Østpakistan (det nuværende Bangla Desh) i 1971. Overenskomsten omfatter også hjemsendelse til Bangla Desh af 150.000–200.000 bengaler, heraf ca. 30.000 soldater, som befinder sig i Pakistan. Endvidere er Pakistan gået ind på »som en begyndelse« at modtage et væsentligt antal af de ca. 260.000 ikke-bengaler i Bangla Desh, som skal have udtrykt ønske om at komme til Pakistan. Det drejer sig især om biharier, som har været genstand for forfølgelse og had siden krigen i 1971 på grund af den sympati, som mange af dem nærede for de pakistanske soldater. Senere skal der forhandles mellem Pakistan og Bangla Desh om yderligere flytning af medlemmer af det ikke-bengalske mindretal i Bangla Desh til Pakistan. Repatrieringen af de tre grupper skal så vidt muligt ske samtidig. I overenskomsten bestemmes, at eventuel retssag mod de 175 pakistanske officerer ikke kan finde sted, for repatrieringen af de 3 grupper er tilendebragt, og at de skal forblive i Indien, indtil der ved en forhandling mellem Bangla Desh, Indien og Pakistan som ligeberettigede suveræne staber er taget beslutning om deres skæbne.

29. – Distriktsdommer John J. Siroca afsiger en kendelse, hvorefter præsident Nixon skal udlevere båndoptagelserne i Det hvide Hus (se 7/7) til dommeren, der så vil afgøre, om de skal stilles til rådighed for en storjury.

September 1973

1. – Libyen nationaliserer 51 pct. af 6 vestlige olieselskabers ejendom på libysk territorium.

En talsmand for de amerikanske militærmyndigheder i Taipeh (Taiwan) meddeler, at det amerikanske luftvåben p. gr. a. den formindskede spænding i Sydøstasien har begyndt tilbagetrækningen af de i Taiwan (Formosa) stationerede 5.300 mand i transportflyeskadren. Det tilføjes, at dette ikke berører forsvarspagten mellem USA og Taiwan. (I fællesudtalelsen efter præsident Nixons besøg i Kina i 1972 hedder det, at USA på langt sigt vil fjerne alle militære installationer på Formosa).

6. – En islandsk delegation under ledelse af udenrigsmin. Einar Agustsson indleder i Bonn forhandlinger med den vesttyske regering om en løsning af fiskerigrænsespørgsmålet (se 1/7). – 11. Den isl. regering beskylder de britiske krigsskibe, der beskytter de britiske trawlere, som fisker inden for 50 miles grænsen (se 19/5) for systematiske forsøg på af vædre de isl. patruljefartøjer og truer med at afbryde de diplomatiske forbindelser med Storbritannien. – 17. NATO's generalsekretær Joseph Luns forhandler i Reykjavik med den isl. regering om fiskerigrænsestriden og problemer i forbindelse med den amerikanske NATO-base Keflavik ved Reykjavik (se 12/6). I et officielt communique meddeles, at den isl. regering over for Luns gav udtryk for skuffelse over NATO's holdning i fiskerigrænsestriden og gjorde det klart, at den nuv. situation kan få konsekvenser for Islands status i forsvarsalliancen, medens Luns understregede Ialands strategiske betydning for NATO. – 27. Den isl. regering meddeler, at den diplomatiske forbindelse med Storbritannien vil blive afbrudt, hvis de britiske krigsskibe ikke inden 3/10 bliver trukket tilbage fra området inden for 50 miles fiskerigrænsen. Meddelelsen følger umiddelbart efter en ny episode, der fra isl. side fremstilles således, at den britiske fregat Whitby med vilje vædrede den isl. kanonbåd Thor. (Forsvarsministeriet i London hævder en ganske anden opfattelse). AP rapporterer fra Reykjavik, at premiermin. Heath i et personligt budskab til statsmin. Olafur Johannesson har fremsat nye forslag til afgørelse af konflikten om Islands nye fiskerigrænse.

8. – Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, startet 1832, udkommer for sidste gang.

10. – Ved valget i Norge, hvor der denne gang skal vælges 155 Stortingsrepræsentanter mod sidst 150, får de ikke-socialistiske partier et klart flertal af de afgivne stemmer, men Arbeiderpartiet og Socialistisk Valgforbund (SV) får tils. 78 mandater og dermed 1 stemmes flertal over alle de andre partier i Stortinget. Ved valget i 1969 fik de socialistiske partier 51 pct. af de afgivne stemmer, men kun 74 af 150 mandater. Arbeiderpartiet går meget stærkt tilbage og får kun 35.3 (1969 : 46.5) pct., af stemmerne og 62 (74) mandater, medens SV til gengæld med 11.2 (4.5) pct. af stemmerne får 16 (0) mandater. SV omfatter SF, Norges kommunistiske parti, en gruppe tidligere Arbeiderpartimedlemmer, der meldte sig ud af partiet som en direkte følge af EF-striden og senere dannede et eget parti, Demokratiske socialister -AIK (dvs. Arbeidernes Informations Komite), endvidere en del partiløse socialister. Det største af de ikke-socialistiske partier, Høyre, får ligesom i 1969 29 mandater trods en ikke helt ubetydelig tilbagegang i stemmeandel, fra 19.6 til 17.5 pct.. Senterpartiet får 11.0 (10.5) pct. af stemmerne og 21 (20) mandater. Bedst af de ikke-socialistiske partier klarer Kristelig folkeparti sig med 12.2 (9.4) pct. af stemmerne og 20 (14) mandater og værst det gamle Venstreparti, der ved valget i 1969 fik 9.4 pct. af stemmerne og 13 mandater; efter splittelsen i Venstre og Det nye folkeparti, får Venstre 3.5 pct. af stemmerne og 2 repræsentanter, den ene endda kun ved hjælp af en fællesliste med Senterpartiet, medens Det nye folkeparti får 3.4 pct. af stemmerne og 1 mandat. Det nye norske Glistrupparti, Andera Langes parti til stærk nedsættelse af skatter og afgifter og offentlige indgreb, får over 107.000 stemmer (5.0 pct.) og 4 mandater. Endvidere får Rød Valgalliance (bl. a. marxist-leninister) 0.4 pct. og Andre 0.5 (0.05) pct. af stemmerne. Valgdeltagelsen, 80.4 pct., er lavere end i 1965 og 1969.

10.–12. – Kong Hussein af Jordan mødes i Cairo med Ægyptens præsident Sadat og Syrien præsident Assad. Det er første gang i 2 år Hussein besøger Ægypten, der i april 72 afbrød de diplomatiske forbindelser med Jordan som protest mod Husseins planer om en union mellem de øst- og vestjordanske områder. På mødet enes man om fortsat indbyrdes kontakt og om at afholde en konference af de arabiske statsoverhoveder. 12/9 gives i Cairo meddelelse om genoptagelse af de diplomatiske forbindelser mellem Jordan og Ægypten.

11. – Den økonomiske og politiske krisetilstand i Chile (se 4/8) får udløsning i et militærkup. Militæret kræver præsident Allendes afgang. Allende nægter og opfordrer i radioen arbejderne til at besætte fabrikkerne og alle andre arbejdspladser. Præsidentpaladset i Santiago, La Moneda, bombarderes og stormes, og Allende begår selvmord. Magten overtages af en junta bestående af værncheferne: general Augusto Pinochet Ugarte (hæren), admiral José Toribio Merino Castro (flåden) og general Gustavo Leigh Guzman (luftvåbenet) samt general Cesar Mendoza Duran, der er øverstbefalende for gendarmeriet (carabinieros). Juntaen udsender et communique, hvori kuppet begrundes med Allendes manglende evne til at bekæmpe den økonomiske, politiske og moralske krise i landet. Det hedder videre, at de væbnede styrker betragter det som deres opgave at befri landet for det marxistiske åg og genoprette ro og orden og forfatningsmæssig statsmagt. Juntaen erklærer endvidere, at arbejderne vil beholde de økonomiske og sociale goder, som de har opnået under Allendes styre. Hele landet er sat i undtagelsesstilstand, og alle grænser lukkes. – 12. meldes om kampe mellem Allendes tilhængere og militæret, især i Santiago. – 13. Parlamentet opløses, og en ny regering, bestående af 12 militære og 2 civile, der besætter posterne som justits- og undervisningsminister, tages i ed. Udenrigsmin. Ismael Huerta Diaz giver meddelelse om afbrydelse af de diplomatiske forbindelser med Cuba.

13. – Det største luftslag i Mellemøsten si-

den 6 dages krigen i 1967 finder sted mellem israelske og syriske kampfly ud for den syriske kyst ved Tartus. Israelerne hævder, at de har nedskudt 13 syriske MIG 21 mod tabet af kun en israelsk maskine. Efter syriske opgivelser er tabene 5 israelske og 8 syriske fly. Ifl. Institute of Strategic Studies i London har Syrien 200 MIG 21, dobbelt så mange som for et år siden p. gr. a. de forøgede sovjetiske våbenleverancer til Syrien. Fra Israelsk side oplyses, at et tilfældigt møde med syriske fly, der forsøgte at afskære israelske rekognosceringsfly langs den syriske grænse, udløste luftkampen, medens der fra arabisk side tales om israelske angreb mod mål på jorden i Syrien. – 14. Den syriske regering indgiver klage over den »israelske aggression« til FN's sikkerhedsråd.

14. – I Vientiane underskrives en protokol til overenskomsten af 21/2 om genoprettelse af freden og virkeliggørelse af den nationale enhed i Laos (se 20/8). Protokollen indeholder bl. a. bestemmelser om dannelsen af en provisorisk samlingsregering med ligelig repræsentation for Vientianeregeringen og Pathet Lao bevægelsen. Af i alt 12 ministerposter skal hver af parterne have 5 medens 2 (ministeriet for post- og telegrafvæsen og justitsministeriet) skal besættes med neutrale personer. Ministerpræsident Souvanna Phouma skal også være chef for samlingsregeringen, af de to ligestillede viceministerpræsidenter skal den ene repræsentere Pathet Lao, den anden Vientiane-regeringen, som også skal have finans-, indenrigs- og forsvarsministerposten, medens bl. a. udenrigsministerposten tilfalder Pathet Lao. Sidste frist for samlingsregeringens dannelse er 10/10. Andre bestemmelser vedrører neutraliseringen af de to hovedstæder Vientiane og Luang Prabang. I Vientiane skal stationeres en bataljon fra hver side og en fælles politistyrke på 1000 mand. Endvidere skal Pathet Lao styrker deltage i opretholdelse af sikkerheden og kontrollen med indvandring samt forsvaret af lufthavne, forsyningsdepoter og levnedsmiddellagre.

15. – Sveriges konge siden 1950 Gustaf VI Adolf afgår ved døden næsten 91 år gammel. Han efterfølges af sin sønnesøn, den 27-årige Carl XVI Gustaf. Ved allerede vedtagne grundlovsændringer, der, hvis de bekræftes af den nye rigsdag, træder i kraft 1/1 75, er der foretaget en stærk begrænsning af kongens magt (han skal ikke føre forsædet i statsrådet, og hans funktioner ved regeringsdannelse overtages af rigsdagens formand). Da man ikke ønskede at gøre nogen ændring for Gustaf Adolfs vedkommende, er det imidlertid præciseret, at de nye regler om kongemagten først skal gælde ved førstkommende tronskifte efter 1/1 75.

16. – Riksdagsvalget i Sverige viser en hårfin balance mellem de socialistiske og de borgerlige partier. Forskellen i Stemmetal er kun 3.798 eller 0.07 pct. til gunst for de socialistiske partier – socialdemokratiet (s.) og venstrepartiet kommunisterne (vpk.), og hvad mandaterne angår, fordeler de sig med 175 til hver af de to grupper. (Da Sverige i modsætning til Norge benytter tillægsmandater (40 af 350) er overensstemmelsen mellem stemmetal og mandattal meget stor). I den gamle rigsdag var stillingen 180–170 i de socialistiske partiers favør. S. får 43.6 (1970: 45.4) pct. af de afgivne stemmer og 156 (163) mandater, vpk. 5.3 (4.8) pct. og 19 (17) mandater. Af de ikke-socialistiske partier kan centerpartiet (c.) under den nye leder Thorbjörn Fälldin notere en meget stor fremgang. C. får 25.1 (19.9) pct. af stemmerne og 90 (71) mandater, og også det moderate samlingsparti (m.) har et godt valg med 14.3 (11.5) pct. af stemmerne og 51 (41) mandater. For folkepartiet (fp.) er valget derimod nærmest katastrofalt. Medens det i 1970 fik 16.2 pct. af stemmerne og 58 mandater, får det nu kun 9.4 pct. og 34 mandater. Kristelig demokratisk samling får 1.7 (1.8) pct. af stemmerne, men ingen valgt. Antallet af kvinder i den nye riksdag er 67 mod 50 i den gamle. C. der for ikke så mange år siden kun havde en kvinde i riksdagen, har nu

22 (+ 13), s. 29 (uforandret), m. 7 (+ 3), vpk. 4 (C + 1) og fp. uforandret 5.

De 11 olieproducerende lande, der er samlet i olieeksportlandenes organisation OPEC, vedtager på et møde i Wien, at de 8/10 vil have en forhandling med de 23 vestlige olieselskaber om en revision af prisaftalerne, der blev indgået i 1971 og skulle gælde til 1975, idet de hævder, at inflationen og dollardevalueringen har udhulet de afgifter, som blev aftalt for to år siden.

18. – Den europæiske sikkerhedskonferences 2. etape begynder i Genève, hvor flere hundrede eksperter og diplomater fra de 35 deltagerlande (se 3/7) i 13 komiteer, hvoraf en skal samordne og overvåge arbejdet i de øvrige, skal formulere erklæringer om sikkerheds- og omgangsregler, samarbejde mht. økonomi, videnskab, teknologi og miljøbeskyttelse, omgang mellem mennesker i øst og vest og kulturel udveksling.

FN's 28. generalforsamling optager uden afstemning Forbundsrepublikken Tyskland og DDR som medlemmer af FN. Også Bahamas (se 10/7) optages i FN, der hermed har 135 medlemslande.

21. – Det amerikanske senat vedtager med 79 stemmer mod 7 at godkende Henry A. Kissinger som udenrigsminister.

23. – Golda Meïr modtager det israelske arbejderpartis centralkomités ensstemmige opfordring til i givet fald at fortsætte som ministerpræsident i en hel 4 års periode og dementerer dermed forlydender om, at hun kun ville fortsætte i et år og derefter træde tilbage til fordel for finansmin. Pinhas Sapir. Andre nomineringer er udenrigsmin. Abba Eban, viceministerpræsident Yigal Allon og forsvarsmin. Moshe Dayan.

Ved præsidentvalget i Argentina (se 11/8) vælges Juan Domingo Peron til præsident og hans hustru til vicepræsident for resten af indeværende valgperiode, der udløber i maj 1977. Valgdeltagelsen er ca. 81 pct., og Peron får næsten 62 pct. af de afgivne stemmer. Det radikale partis kandidat Ricardo Balbin får i sit fjerde forsøg på at blive præsident ca. 24 pct. af stemmerne, den konservative Francisco Manrique ca. 12 og socialisten Juan Carlos Coral 1.5 pct. Peron indsættes som præsident 12/10. Umiddelbart efter valget forbyder regeringen Folkets revolutionære hær (ERP), den stærkeste og eneste anti-peronistiske byguerilla-gruppe i Argentina. – 25. Generalsekretær Jose Rucci i Argentinas almindelige arbejderkonføderation, der var medvirkende ved Perons tilbagevenden til Argentina, lokkes i et baghold og myrdes, formentlig af ERP. Svaret på mordet kommer den flg. dag i form af en landsomfattende generalstrejke.

26. – Ifl. Conakry radio har Det afrikanske parti for Guinea-Bissaus og Cap Verde øernes uafhængighed (PAIGC) erklæret Guinea-Bissau for uafhængig republik og valgt et statsråd på 16 medlemmer. Den vestafrikanske koloni har siden 1446 været i portugisisk besiddelse, og de portugisiske myndigheder erklærer, at der ikke ligger noget reelt bag meddelelsen, og benægter påstanden om, at 3/4 af området skulle være under kontrol af guerillaen, som Portugal nu har ligget i krig med i 12 år. Ikke desto mindre skynder Jugoslavien, Tanzania, Ghana, Somalia, Øvre Volta og Congo sig med at anerkende den nye stat 27/9.

28. – Nikolaos Makarezos, tidligere artillerioberst og medlem af triumviratet, der i 1967 tog magten i Grækenland, meddeler på en pressekonference, at han har indgivet sin afskedsbegæring som 2. vicepremierminister p. gr. a. alvorlige uoverensstemmelser med præsident Papadopoulos. En meddelelse fra præsidentens kontor bekræfter, at Makarezos har valgt at fremskynde sin afgang, og giver to grunde: hans fornemmelse af, at ingen af de nuværende ministre burde være medlem af den nye, overvejende civile regering (som Spyros Markezinis ventes at danne i løbet af meget kort tid) og at han var foruroliget af pressemeddelelser om den nye premierministers økonomiske planer. Mht. det første punkt forlyder det, at nogle af de nuværende ci-

vile ministre vil blive medlem af den nye regering, men ingen af de ministre, der har militær baggrund. Hvad det andet punkt angår, går pressemeddelelser ud på, at Markezinis agter at afskaffe priskontrol og importrestriktioner, og den officielle meddelelse oplyser, at Makarezos over for præsidenten havde erklæret, at han ville demissionere og ikke længere have del i ansvaret, med mindre Markezinis enten benægtede, at han havde disse planer, eller blev udnævnt til premierminister inden 24 timer og dermed fik det fulde ansvar for konsekvenserne af en sådan politik.

DANMARK

Juli 1973

1. – Danmark overtager formandskabet i EF for et halvt år.

2. – Folketingets finansudvalg godkender 41 nys EF-stillinger i centraladministrationen, heraf 14 midlertidige, som skal bortfalde i løbet af 1–2 år. Økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup udtaler, at kun halvdelen af ministeriernes ønsker er blevet imødekommet. Hermed er der oprettet i alt 657 stillinger som følge af Danmarks medlemskab af EF, hvilket betyder en forøgelse af de årlige lønudgifter med 30–40 mkr.

I et åbent brev til formanden for Esbjerg Fiskeriforening, fiskeskipper Laurids Tørnæs, peger formanden for Grindstedværkets bestyrelse, direktør Poul Vissing, på, at værket kun vil kunne opretholde sin produktion til 16/7, hvis fiskerne fortsat blokerer m/s Grindal i Esbjerg havn (se 29/6). Tørnæs udtaler, at intet er ændret i fiskernes principielle holdning til sagen.

4. – Justitsminister K. Axel Nielsen erklærer i et svar på et skr. spørgsmål fra den kons. boliglovsordfører Per Bendix, at boligministeriets cirkulære af 22/6, der flytter skæringsdatoen for bortfald af godtgørelse for byggemoms fra 9/3 (dato for lovforslagets fremsættelse) til 6/7 (dato for lovens ikrafttræden) (se 29/6), er helt i overensstemmelse med det forfatningsretlige princip, hvorefter myndighederne skal anvende gældende regler, indtil en ny lov er trådt i kraft. Ved cirkulæret har boligministeriet ønsket at afklare den tvivl om ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelsernes rækkevidde, som ellers ville opstå, når bygherrer, som var helt eller delvis færdige med byggeri, der var påbegyndt efter 9/3, krævede momsrefusion. (Cirk. af 22/6 bestemmer iøvrigt, at der for huse, der har fået bygnings- eller indflytningsattest inden 6/7, kan opnås fuld momsrefusion, selv om fundamenteringen er påbegyndt efter 9/3, og halv refusion for huse, der er halvt færdige 6/7).

Efter et møde i Esbjerg mellem repræsentanter for fiskerne og Grindstedværket oplyser formanden for fiskeriforeningen, at man vil anbefale foreningens medlemmer at hæve blokaden af m/s Grindal, hvis værket går med til at dumpe affaldsstofferne i Atlanterhavet uden for fastlandssoklen, og formanden for værkets bestyrelse udtaler, at selv om man ikke definitivt har afskrevet mulighederne for at få m/s Grindal ud med spildevand i Nordsøen, bliver dumpning i Atlanterhavet sikkert på lang sigt den bedste løsning.

5. – Økonomimin. Per Hækkerup dementerer forlydender om en kronedevaluering og siger, at regeringen og Nationalbanken ingen som helst planer har om at ændre den nuværende valutakurspolitik. Rygterne er opstået i forbindelse med et stærkt pres på kronen, der kun ved Nationalbankens og andre centralbankers støttekøb har kunnet holdes inden for det aftalte spillerum.

6. – I en skrivelse til regeringen i forbindelse med fremsendelsen af oversigten over den danske økonomi i foråret 1973 udtaler Det økonomiske Råds formandsskab, at sammenkædningen af den danske krone med de stærke EF-valutaer i det sidste par år giver større muligheder for at stabilisere prisudviklingen, men bevirker samtidig en vis overflytning af indkomster fra

erhvervslivet til lønmodtagerne. Trods gængse antagelser om det modsatte har Danmarks medlemskab af EF haft en stabiliserende indflydelse på dansk økonomi. Hvis Danmark ikke var blevet medlem, ville prisstigningerne udefra være blevet forstærket kraftigt gennem den betydelige devaluering, der i så fald havde været uundgåelig. To hovedkrav må opfyldes, hvis der skal være ligevægt på betalingsbalancen og fuld beskæftigelse. Det ene er, at man under international højkonjunktur lader betalingsbalanceerhvervene føre an i ekspansionen og holder den indenlandske efterspørgsel tilbage. Det andet er tilstedeværelsen af fornøden international konkurrenceevne. Hvad det sidste angår, mener formandsskabet, at man på baggrund af eksportstigningen i 1972 og 1973 trods de betydelige lønstigninger næppe kan sige, at konkurrenceproblemet et et særlig akut problem.

7. – På et stort protestmøde med taler af Grindsteds borgmester, folketingsmand A. Chr. Andersen (v.) og repræsentanter for Grindstedværkets arbejdere og funktionærer vedtages enst. en resolution, hvori regering og folketing opfordres til at gribe ind mod fiskernes blokade af m/s Grindal i Esbjerg havn og sikre lovlydige den beskyttelse, der må være en selvfølgelig ret i et demokratisk samfund.

10. – Nationalbanken forhøjer fra og med 11/7 diskontoen fra 7 til 8 pct. (Den sidste ændr. af diskontoen fandt sted dagen efter folkeafstemningen om EF, en nedsættelse fra 8 til 7 pct., se 3/10 72). I sin begrundelse anfører Nationalbanken, at det internationale renteniveau, herunder de forskellige landes diskontosatser, i den seneste tid har været stærkt stigende, og at der herved er sket en forskydning i forholdet mellem den kortfristede danske udlånsrente og renten ved optagelse af kortfristede lån i udlandet, hvorved finansieringen af det fortsat store underskud på betalingsbalancen kan blive vanskeliggjort.

Direktør for Danmarks Akvarium Arne Schiøtz bestrider i Politiken rigtigheden af miljømin. Kampmanns gentagne udtalelser om, at eksperter har erklæret, at spildevandet fra Grindstedværket i de koncentrationer, der er tale om, er ugiftigt, og erklærer, at der i en rapport fra Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser til miljøstyrelsen er taget så mange forbehold, at den vist nærmest bør læses som en advarsel imod dumpning af spildevandet i Nordsøen. Hvis Kampmann kender rapporten, udtaler han sig derfor mod bedre vidende, og kender han den ikke, er han blevet vildledt af sine embedsmænd.

Fristaden Christianias beboere har fået regeringens godkendelse af, at de fortsætter eksperimentet med at skabe et alternativt samfund i de kommende 3 år. Tilsagnet er givet af kulturmin. Niels Matthiasen i et møde 14/6, og det kons. folketingsmedlem Ellen Strange Petersen har i folketingets kulturudvalg bedt om at få et officielt referat af mødet. (Fristaden Christiania blev udråbt 26/9 71 på den tidl. Bådsmandsstrædes kaserne, hvor hundreder af unge havde besat de centrale områder af det rømmede militære araal med tilhørende bygninger. Myndighederne fandt sig i de unges selvtægt, og 31/5 72 indgik forsvarsministeriet en aftale med dem, hvorefter der fra 1/6 til ministeriet skulle indbetales et beløb på 50 kr. pr. måned pr. beboer som bidrag til udgiften til el og vand. Dette beløb er dog kun i ringe omfang indgået til ministeriet. Der er heller ikke blevet betalt moms af den handelsvirksomhed, der foregår i Christania).

11. – Efter diskontoforhøjelsen forhøjer banker og sparekasser rentesatserne for ind- og udlån. Uanset renteaftalens bortfald (se 8/1) udgør forhøjelsen af indlånsrenten i de fleste tilfælde 1 pct., for checkkonti dog 0.5 pct., og renten er herefter 5 pct. for indlån på anfordring, 7 pct. for indlån på 3 og 10 pct. for indlån på 12 måneders opsigelse og 2¼ pct. for checkkonti.

Efter et møde i statsministeriet oplyser formanden for Grindstedværkets bestyrelse, direktør Poul Vissing, at spildevandet fra værket vil blive dumpet i Atlanterhavet fra

et chartret skib på en position, som vil blive anvist af miljøstyrelsen. Værket fastholder sin ret til at benytte tilladelsen til at dumpe i Nordsøen, men der vil blive ført forhandlinger med fiskeriets organisationer og Industrirådet, før der igen bliver tale om dumpning i Nordsøen. Fiskeriorganisationerne erklærer sig tilfredse med løsningen, idet de dog understreger deres principielle modstand mod spildevandsdumpning i havene, og blokaden af m/s Grindal i Esbjerg havn hæves.

Miljøstyrelsen offentliggør de rapporter, der ligger til grund for tilladelsen for Grindstedværket til at dumpe spildevand i Nordsøen. Direktør Helge Odel fastholder, at dumpningstilladelsen må anses for videnskabeligt og sagligt begrundet og afviser, at der var gjort forsøg på at skjule undersøgelsesrapporter fra Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser for offentligheden.

12. – Folketingets boligudvalg vedtager på forslag af Guldberg (v.) at spørge ombudsmanden, om han vil besvare et spørgsmål om, hvorvidt byggemomscirkulæret (se 4/7) er i overensstemmelse med loven, og om boligudvalget i bekræftende fald kan stille spørgsmålet.

Repræsentanter for k. f. og v. reagerer mod nye besættelser af bygninger og arealer på Christianshavn i Fristaden Christiania. Arne Christiansen (v.) ønsker i et skr. spørgsmål til forsvarsmin. Kjeld Olesen besked om ministerens motiver til at godkende den ulovlige besættelse af dele af Flådestation Københavns terræn, og den kons. gruppefmd. Ninn-Hansen bebuder forespørgselsdebat i fkt. til efteråret.

18. – Ombudsmanden svarer folketingets boligudvalg (se 12/7), at det ligger inden for hans kompetence at tage sig af en sådan sag, men anfører en række grunde til, at han ikke bør have sagen forelagt, bl. a. at han ikke kan udtale sig om, hvad boligministeren har sagt i boligudvalget.

19. – Indenrigsministeriet har godkendt advokat Mogens Glistrups nye parti, Fremskridtspartiet (se 4/3), der efter Galluptallene for april var Danmarks næststørste parti med 26 pct. af stemmerne mod Socialdemokratiets 26.9. Efter Gallup for juni ville Fremskridtspartiet ved at folketingsvalg få 16,6 pct. af stemmerne, men var trods tilbagegangen stadig det næststørste parti.

21. – Miljømin. Kampmann meddeler, at Grindstedværkets affald vil blive dumpet i et område uden for den Biscayiske Bugt 370–425 km fra de nærmeste kyster i Spanien, Frankrig, England og Irland, hvor dybden er 4–5 km. Dumpningen sker i henh. t. Oslokonventionen, som alle de berørte lande har tiltrådt. Han understreger, at miljøministeriet stadig anser dumpning i Nordsøen for at være fuldt forsvarlig. Ændringen skyldes alene ønsket om at undgå kritik og er en følge af, at Grindstedværket selv har bedt om et andet dumpningssted for at få skabt ro om værkets spildevandsproblemer.

23. – Det særlige dispensationsudvalg, der skal tage stilling til virksomheders ansøgninger om at måtte ansætte gæstearbejdere, bevilger ansættelse af i alt ca. 1500 arbejdere i over 80 virksomheder, overvejende i jernindustrien. Fordelingen af de resterende 500 af de 2.000 arbejdstilladelser for gæstearbejdere (se 29/6) finder sted i begyndelsen af august. Arbejdstilladelserne gælder fra 15/8.

30. – Chefredaktør Ole Bernt Henriksen, Morgenavisen Jyllands-Posten, anmoder ombudsmanden om at undersøge, om forsvarsmin. Kjeld Olesen, socialmin. Eva Gredal og kulturmin. Niels Matthiasen har overtrådt grundloven ved uden bevilling at afholde udgifter til Fristaden Christianias drift. Forsvarsministeren afviser anklagen og siger, at der 24/7 med budgetministerens godkendelse er sendt en ansøgning til finansudvalget om dækning af det underskud, der er fremkommet ved, at indbyggerne i Christiania ikke har formået at overholde en aftale om betaling for el og

vand (se 10/7). Han erklærer i øvrigt, at hvis Christiania ikke havde eksisteret, ville de problemer, som kommer frem i og omkring fristaden, blot være kommet til udtryk andre steder i Kbh. Statsmin. Anker Jørgensen udtaler på linie hermed, at der er to grupper i Christiania. Den ene arbejder alvorligt på at skabe et alternativt samfund, den anden er mennesker, der under alle omstændigheder ville have ligget samfundet til byrde. Statsministeren bagatelliserer anklagen for grundlovsbrud.

Et andet klagepunkt er, at loven om offentlighed i forvaltningen er overtrådt ved at man har nægtet at udlevere referat af det møde, hvor det blev besluttet at lade Christiania fortsætte i 3 år.

31. – På Hovedstadsrådets Fællesudvalgs konstituerende møde vælges formanden for Københavns borgerrepræsentation, direktør Egon Weidekamp til formand med 19 stemmer, 17 undlader at stemme (udvalget tæller 37 medlemmer). Til næstfmd. vælges den konservative borgmester, LRS Jørgen Godtfredsen, Gentofte. Fællesudvalget skal forberede det kommende hovedstadsråds arbejde. Rådet træder officielt i kraft 1/4 1974 (se 16/5).

August 1973

1. – Dansk Undergrunds Consortiums olieproduktion i Dan-felt i Nordsøen har i det første år fra 4/7 72 til 3/7 73 udgjort 174.000 tons, medens man havde regnet med ca. 500.000 tons. DUC dementerer norske meddelelser om, at der er gjort et stort oliefund på borestedet Q1.

2. – Folketingets ombudsmand har afvist at behandle chefred. Ole Bernt Henriksens klage (se 30/7) og har sendt klagen videre til statsrevisorerne.

6. – Ved åbningen af retssagen i Hadsund om ulovlig frihedsberøvelse på Hope Computer Corporations fabrik 10.–11/1 demonstrerer ca. 2.000 fagforeningsledere fra omkring 200 fagforeningsafdelinger uden for retsbygningen. Forsvareren for de 9 tiltalte fagforeningsledere kræver sagen henvist til nævningeting, fordi det efter hans opfattelse er en politisk sag, men retten – dommer Schierbeck, Terndrup, og 2 domsmænd – afviser kravet.

7. – Under Hope Computer-sagen hævder en af de tiltalte, Arne Dahl Olsen, at TV-optagelserne foran fabrikken natten til 11/1 var »bestilt arbejde« arrangeret til glæde for TV-fotograferne.

8. – TV-journalisten Jørgen Steen Nielsen afviser som vidne i Hope Computer-sagen påstanden om »aftalt spil« som opspind.

Arbejdsministeren har udpeget rigsstatistiker N. V. Skak-Nielsen til formand for et 31 mands udvalg om dyrtidsreguleringen (se 9/4). Skak-Nielsen udtaler, at udvalget har et meget omfattende kommissorium, men dets eneste helt konkrete opgave er at finde frem til en ensartet regulering for alle arbejdstagere.

Fhv. justitsmin. Thestrup anmoder justitsmin. K. Axel Nielsen om at få tilstillet indberetninger fra politiet om fristaden Christiania.

13. – De konservatives politiske ordfører Poul Schlüter opfordrer regeringen til at udarbejde en ny oversigt over landets økonomiske situation. Han peger på, at dansk økonomi gennem de seneste måneder har været præget af en udsædvanlig stærk indenlandsk efterspørgsel, og at stigningstakten i industrieksporten ikke er tilfredsstillende. Prisstigningstendenserne synes at være kraftigere end nogen sinde før, og handelsbalancen for de første 7 mdr. af 1973 viser et underskud i størrelsesordenen 5 mia. kr.

Venstres næstfmd. Henning Christophersen peger på de samme tendenser og gør opm. på, at den effektive obligationsrente er den højeste siden statsbankerotten i 1813.

14. – Regeringen afviser efter et ministermøde en anmodning fra SF om snarest at

indkalde folketinget med det ene formål hurtigt at gennemføre et midlertidigt pris- og avancestop. Statsmin. Anker Jørgensen udtaler, at der ikke er behov for hasteforanstaltninger, og handelsmin. Erl. Jensen siger, at erhvervslivet ikke af SF skal lade sig forlede til at handle i panik.

15. – Regeringen tilslutter sig et forslag, udarbejdet af forsvarsminister Kjeld Olesen, soc. min. Eva Gredal og kulturmin. Niels Matthiasen, hvorefter Fristaden Christiania skal leve videre som et socialt eksperiment med statsstøtte. Det fastslås, at eksperimentet må foregå på en sådan måde, at det ikke med rette kan siges at krænke retsbevidstheden hos den øvrige del af befolkningen.

Den soc. dem. hovedbestyrelse offentliggør udkast til et nyt partiprogram, som skal forelægges på partikongressen i sept. Programmet går ind for et stærkt samfund, større off. styring, mere omfattende planlægning og lighed.

16. – Det lønregulerende pristal for juli, der er et gnst. af indeksene for maj, juni og juli, er af Danmarks Statistik beregnet til 120.0 mod 116.1 i april og 113.8 i januar (Jan. 71 = 100). Den sidste dyrtidsportion udløstes i januar ved 112, og det nye reguleringspristal udløser 2 portioner, én ved 115 og én ved 118, hvorefter 2 points henstår til næste regulering i jan. 74. Efter forårets overenskomster på det private arbejdsmarked er hver dyrtidsportion 40 øre pr. time, medens tjenestemændenes løn fra 1/10 stiger med 5.4 pct., forskellen i pct. mellem januars 113.8 og julis 120.0.

Fmd. for den kons. folketingsgruppex Ninn-Hansen opfordrer i Kr. D. statsministeren til straks at indkalde repræsentanter for de politiske partier, LO og DA til drøftelse af en indkomstpolitik.

18.–19. – På Fremskridtspartiets (se 19/7) første landsmøde vedtages en resolution, hvori det hedder, at der inden for partiet er bred enighed om, at partiets tilhængere danner grupper eller foreninger i kommuner, kredse og amter på lokalt initiativ, og at der i et område med både grupper og foreninger søges samordning særlig op til et valg. Dette er i overensstemmelse med adv. Glistrups opfattelse, hvorefter partiet ikke skal organiseres som de andre partier, men være en bevægelse.

22. – Regeringen meddeler, at den ønsker separate møder med de øvrige partier for at få støtte fra andre partier end SF til en aktion mod det stigende forbrug. Budget- og øk. min. Per Hækkerup oplyser, at der sigtes mod besparelser på 3 mia. kr. mod før 2 mia. kr.

Indenrigsmin. Egon Jensen meddeler Amtsrådsforeningen og Kommunernes Landsforening, at regeringen har besluttet at forlænge igangsætningsstoppet for off. bygge- og anlægsarbejder (se 12/4) der skulle udløbe 1/11 73, til 1/10 74. Samtidig udvides dog dispensationsbeføjelsen, og forlængelsen vil ikke omfatte allerede aftalte vinterarbejder. Dispensationsbeføjelsen vil især blive taget i brug, hvor der måtte blive tale om arbejdsløshed. Kommunerne, der efter statens ønske netop har udarbejdet 3 års anlægsbudgetter, beklager forlængelsen, der umuliggør planlægning.

24. – Retten i Hadsund afsiger frifindelsesdom for 8 af de 9 tiltalte i Hope Computer sagen, medens den niende, formanden for den lokale DASF-afdeling Willy Bartholomæussen idømmes 20 dagbøder à 60 kr. for ulovlig frihedsberøvelse under formildende omstændigheder. Den domfældte beslutter at appellere til landsretten. Hope Computer Corporation har under retssagen frafaldet sit oprindelige krav om erstatning.

27.–28. – Der iværksættes omfattende strejker som protest mod dommen i Hope Computer sagen. Strejkerne rammer luftfart og færgefart, store dele af jernindustrien, porcelænsfabrikkerne og Carlsberg samt 14 dagblade, bl. a. Berl. Tid., BT, Pol. og Ekstra Bladet. En række tillidsmænd truer med

nye aktioner, hvis den ene dømte ikke frifindes ved landsretten.

29. – Regeringens finansplan for 1974–75 kritiseres stærkt af oppositionen.

Efter et møde mellem LO og DA meddeles, at DA ikke vil rejse krav ved arbejdsretten om bod for deltagerne i proteststrejkerne mod dommen i Hope Computer sagen, med mindre der på enkelt virksomheder har foreligget helt specielle forhold som f. eks. strejker af længere varighed, jfr. den nye arbejdsretslov, der er trådt i kraft 1/7.

31. – I anl. af at paven har fordømt Jens Jørgen Thorsens påtænkte Jesus-film, hvortil filminstituttet har ydet en garanti på 600.000 kr., erklærer kulturmin. Niels Mathiasen, at han står ved en udtalelse om, at den katolske kirke har virket fordummende og er reaktionær. Udtalelsen mødes med stærke protester, og kirkemin. Dorte Bennedsen udtaler, at hun ikke deler kulturministerens syn og finder det forkert at give den katolske kirke fællesbetegnelsen reaktionær.

September 1973

1. – Kulturmin. Niels Matthiasen beklager, at hans bemærkninger om den katolske kirke (se 31/8) har fået en for kategorisk form og har givet anl. til misforståelser. Det har ikke været hans mening at underkende noget trossamfund, og han ved udmærket, at kredse inden for kirken arbejder for en mere progesssiv holdning.

6. – Også anklagemyndigheden appellerer dommen i Hope Computer sagen (se 24/8) til Venstre Landsret. For den dømte Bartholomæussens vedk. nedlægges der påstand om skærpelse af straffen, mens der for 6 af de øvrige 8 tiltaltes vedk. kræves dom i overensstemmelse med anklageskriftet.

12. – I et møde mellem regeringen og de vigtigste lønmodtagerorganisationer og erhvervsorganisationerne udtaler statsmin. Anker Jørgensen, at regeringen vil være villig til i forbindelse med lovforslaget om økonomisk demokrati at forhandle om flere fonds i st. f. én central fond, hvis kravet om sikkerhed for alle lønmodtagerandele bliver opfyldt.

13. – Efter en teknisk undersøgelse rejser borgmester A. Wassard, Københavns kommune, over for Forsvarets Bygningstjeneste krav om, at Fristaden Christiania bringes i forsvarlig stand såvel sundhedsmæssigt og brandmæssigt som bygningsmæssigt.

14. – DSB foreslår, at planerne om tunnelbaner i København skrinlægges, idet man finder, at det er langt vigtigere at satse på udbygningen og forlængelsen af S-banelinierne til Køge, Roskilde og Frederikssund.

16.–19. – På Socialdemokratiets kongres forkastes et forslag om adskillelse af statsministerposten og posten som partiformand, og statsmin. Anker Jørgensen og forsvarsmin. Kjeld Olsen vælges derefter uden modkandidater til hhv. formand og næstformand. Den sidste meddeler, at han vil fratræde som forsvarsminister. Blandt emnerne på kongressen indtager skattepolitikken en fremtrædende plads. Et ændringsforslag til partiledelsens udkast, hvorefter en væsentlig del af det samlede skattetryk flyttes fra indkomstskatten til forbrugsskatter, arbejdsgiverbidrag og skatter på ejendomsbesiddelse, fastholdes trods visse indrømmelser fra ledelsens side, men forkastes. I det nye handlingsprogram indgår også en udtalelse om partiets EF-politik, som forener tilhængere og modstandere af EF-medlemskab. Den tidligere kongresbeslutning om, at 67-årige og ældre ikke kan opstilles som kandidater ved folketings-, amtsråds- og kommunalbestyrelsesvalg, ophæves.

17. – Efter forhandling mellem Nationalbanken og bankernes og sparekassernes organisationer meddeles, at udlånsloftet fastholdes uændret (se 13/6). Et nyt møde afholdes i november.

22. – Det meddeles, at DUC om få dage tager fat på en ny efterforskningsboring efter olie i Nordsøen ca. 70 km vest for Ringkøbing (se 1/8).

22.–23. – På Venstes landsmøde, hvor Poul Hartling genvælges som formand og Henning Christophersen som næstformand, er der uenighed om, hvorvidt v. skal fremlægge et alternativ til regeringens forslag om økonomisk demokrati, men til slut vedtages en udtalelse om, at v. vil fremme den enkelte lønmodtagers medbestemmelse på arbejdspladsen og hans mulighed for gennem udbyttedeling at få andel i større erhvervsvirksomheders overskud eller gennem fordelagtige opsparingsordninger at blive medejer af erhvervsformue og ejer af egen bolig. I sit oplæg til den politiske diskussion nævner Hartling venstres forslag om i 1974 at erstatte 3 dyrtidsportioner med en skattelettelse, så lønmodtagerne holdes skadesløse og samfundet undgår en omkostningsforøgelse på 6–7 mia. kr.

27. – Statsmin. Anker Jørgensen omdanner regeringen, som han overtog uden ændring, da J. O. Krag demissionerede 3/10 72. Tre ministre forlader regeringen: forsvarsmin. Kjeld Olesen, der efter at være blevet valgt til Socialdemokratiets næstformand (se 16.–19/9) har ønsket at træde tilbage som minister, den 69-årige justitsmin. K. Axel Nielsen, der tidligere har udtrykt ønske om at gå af, og den 64-årige fiskerimin. Chr. Thomsen. Til ny forsvarsmin. udnævnes den soc. dem. gruppeformand og politiske ordfører, fhv. kirkemin. Orla Møller og til ny justitsmin. den 39-årige cand. jur. Karl Hjortnæs, medens landbrugsmin. Ib Frederiksen tillige bliver fiskeriminister. Økonomi- og budgetministeriet deles i et økonomiministerium, hvorunder henhører det økonomiske sekretariat, anliggender vedr. økonomisk samvirken, herunder Det økonomiske Råd, samt lovgivningen vedr. Nationalbanken, Danmarks Statistik og 1. og 2. revisionsdepartement, og et budgetministerium, der omfatter administrationsdepartementet, budgetdepartementet og lønnings- og pensionsdepartementet. Økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup fortsætter som økonomiminister, medens undervisningsmin. Knud Heinesen overtager budgetministeriet og den 32-årige Ritt Bjerregaard bliver undervisningsminister. Endelig omdannes ministeriet for forureningsbekæmpelse til et miljøministerium, hvortil der ud over de områder, der hører under ministeriet for forureningsbekæmpelse, henføres sager vedr. fysisk planlægning og fredning. Min. for off. arb. og forureningsbekæmpelse, Jens Kampmann, fortsætter som min. for off. arb., boligmin. Helge Nielsen overtager miljøministeriet, og formanden for folketingets boligudvalg Svend Jacobsen, der ligesom Ritt Bjerregaard og Hjortnæs først opnåede valg til fkt. sept. 71, bliver boligminister. Såvel Ritt Bjerregaard som Hjortnæs var blandt de ledende EF-modstandere inden for Socialdemokratiet og tilhører partiets venstrefløj. Efter omdannelsen tæller regeringen i alt 20 medlemmer, heraf 3 kvinder.

Vestre Landsret har – ligesom tidligere underretten (se 6/8) – afvist, at Hope Computer sagen skulle være en politisk sag og som sådan behandles i et nævningsting.

28. – Fhv. statsmin. J. O. Krag tiltræder 1/1 74 stillingen som chef for EF-kommissionens delegation i Washington med status som ambassadør og en grundløn på 13.000 pund sterling. Han afløser den italienske diplomat Aldo Maria Mario. Samtidig med tiltrædelsen nedlægger J. O. Krag sit folketingsmandat.

30. – Det konservative folkepartis landsrådsmøde fastslår, at der i partiet er plads for både landsformanden E. Haunstrup Clemmensen og formanden for folketingsgruppen E. Ninn-Hansen. Folketingsgruppens politiske ordfører Poul Schlüter noterer, at ingen har talt for et fast samarbejde med s., og siger, at hvis nogen tror, at de konservative kan få afgørende indflydelse på Socialdemokratiet, så længe dette parti har flertal sammen med SF, er det udtryk for blåøjethed.